

U D I O

FORMIRANJE I DJELOVANJE
POSAVSKO-TREBAVSKOG
NOP ODREDA

ZNAČAJ PRODORA GLAVNE UDARNE GRUPE DIVIZIJA VRHOVNOG
ŠTABA NOV I POJ U ISTOČNU BOSNU I ORIJENTACIJA JEDINICA
17. DIVIZIJE ZA DEJSTVO NA TREBAVI I POSAVINI

FORMIRANJE POSAVSKOG I TREBAVSKOG NOP ODREDA

BORBENA DEJSTVA TREBAVSKOG I POSAVSKOG NOP ODREDA DO
POČETKA 1944. GODINE

SPAJANJE POSAVSKOG I TREBAVSKOG ODREDA U POSAVSKO-TREBAV-
SKI NOP ODRED I BORBE U POSAVINI I NA TREBAVI OD KONCA
JANUARA DO SREDINE APRILA 1944. GODINE

DJELATNOST DRUSTVENO-POLITIČKIH ORGANIZACIJA ORGANA
NARODNE VLASTI I VOJNO-TERITORIJSKIH ORGANA U POSAVINI
I NA TREBAVI OD LJETA 1943. DO PROUEČA 1944. GODINE

ZNAČAJ PRODORA GLAVNE UDARNE GRUPE DIVIZIJA VRHOVNOG ŠTABA NOV I POJ U ISTOČNU BOSNU I ORIJENTACIJA JEDINICA 17. DIVIZIJE ZA DEJSTVO NA TREBAVI I POSAVINI

Poslije uspješnog proboja u dolini Sutjeske, Glavna udarna grupa divizija Vrhovnog štaba NOV i POJ izbila je na prostoriju istočne Bosne, južno od rijeke Spreče, na kojoj je, uz sadejstvo 1. i 2. vojvođanske brigade, brzim i snažnim naletima razbila i uništila ustaško-domobranske garnizone u Han-Pijesku, Srebrenici i Bratuncu, Vlasenici, Olovu, Kladnju i Zvorniku i stvorila veliku slobodnu teritoriju u međurečju Krivaje, Spreče i srednje Drine.¹

Ovim prodorom jedinica NOV i POJ neprijatelju je ugrožen tuzlanski rudarsko-industrijski bazen i bogata žetva u žitorodnim rejonima istočne Bosne. Zbog toga Nijemci prebacuju 369. diviziju (Vražju) na tuzlanski sektor, a 7. SS diviziju na liniju Sokolac-Srednje. One zajedno sa domobranskim i četničkim snagama preduzimaju, od 13. do 20. jula, ofanzivu na oslobođenu teritoriju, usmjeravajući sa juga i sjevera glavni udar na Birač, gdje se u to vrijeme nalazila Centralna bolnica. Uočivši namjere neprijatelja, Vrhovni štab je izvršio dekoncentraciju svojih jedinica na širokom prostoru oslobođene teritorije, čime je izbjegnuto glavni udar neprijateljske ofanzive.

Poslije neuspjeha neprijateljske ofanzive, 1. proleterska i 7. banijska divizija, sa Vrhovnim štabom, krajem jula 1943.

¹ Gligo Mandić, 17. istočnobosanska divizija, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1976, str. 5.

napuštaju istočnu Bosnu i odlaze prema zapadnoj Bosni, a 5. krajiška divizija se vraća na sektor Visoko-Kiseljak-Busovača, pošto je na sektoru Olovo-Vareš-Breza, provela oko mjesec dana.

Na teritoriji istočne Bosne ostaje privremeno 2. proleterska divizija, na Ozrenu i u dolini Krivaje, a na Majevidici 1. Birču novoformirane 16. vojvođanska i 17. istočnobosanska divizija, u koju su svrstane 6. istočnobosanska brigada, 1. majevička brigada i Majevički NOP odred. Direktivom Vrhovnog štaba NOV i POJ 17. istočnobosanska divizija je orijentisana prema Trebavi i Posavini, a 16. vojvođanska divizija je ostala na Birču, uputivši jednu brigadu na Majevidicu.²

Pošto se sa svojom 1. majevičkom brigadom prebacio sa Birča na Majevidicu zbog popune, štab 17. divizije je nastavio da vrši pripreme za nastupanje prema Posavini i Trebavi u skladu sa direktivom Vrhovnog štaba.

Prva majevička brigada se iz pete ofanzive vratila na Majevidicu, sa svega 200 zdravih i oko 100 ranjenih boraca. Odmah po dolasku, u njen sastav su uvrštena dva bataljona Majevičkog NOP odreda: Drugi (komandant Nikola Simić) i Peti (komandant Hajrudin Brana Saračević). Ona se popunjava i novim dobrovoljcima iz redova omladine, osobito iz Semberije. Već 19. jula brigada razbija četnike u rejonu Lopara. Oko stotinu novih boraca i zarobljenih četnika ostalo je u brigadi.

Čim se popunila i organizaciono sredila, na osnovu procjene podataka koji su dobijeni od partijskih radnika iz Posavine, 1. majevička brigada, ojačana jednim bataljonom Majevičkog NOP odreda, kreće u Posavinu i već 24. jula stiže u Bukvik. U četničkom bataljonu u Bukviku ranije je stvoreno snažno jezgro aktivista NOP-a, koji su na svoju stranu privukli većinu mobilisanog ljudstva tog četničkog bataljona. Oni su, znajući da će jedinice NOV uskoro stići u Posavinu, razoružali i uhapsili komandanta četničkog bataljona

² U štab 16. divizije su naimenovani: Danilo Lekić za komandanta, Stefan Mitrović za političkog komesara i Ljubiša Urošević za načelnika štaba, a u štab 17. divizije: Gligo Mandić za komandanta, Branko Petričević za političkog komesara, Pero Kosorić za zamjenika komandanta i Siniša Nikolajević za načelnika štaba, koga je poslije njegove pogibije zamjenio Vukašin Subotić.

Vladimira Mičića i nekoliko njegovih pristalica. Kada je brigada stigla, ušla je u Bukvik bez borbe. U njene redove stupilo je 52 Bukvičana.³

U nedjelju, u zoru 25. jula, pet majevičkih bataljona nastavilo je nastupanje prema selima istočne Posavine, porušivši mostove na rijeci Tinji, između sela Gorice i Krepšića. Drugi i treći bataljon su ušli u Donji i Gornji Žabar i Turić gdje su brzo razbili iznenadene četnike.⁴ U Gornjem Žabaru je, drugog dana održan veliki narodni zbor na kojem su govorili Pavle Goranin, zamjenik komesara brigade i Boro Popović, partijski radnik iz Obudovca.⁵

Navečer je borcima oba bataljona govorio Vladimir Rlović, rukovodilac političkog odjela Brigade. U redove brigade stupilo je oko 40 dobrovoljaca iz Gornjeg Žabara od kojih su 6 bile omladinke. Slijedećeg jutra brigada je nastavila prodor dublje u Posavinu, prema Slatini i Miloševcu. Iz ovih sela u brigadu je stupilo nekoliko desetina omladinaca.

Dvadeset petog jula 1943. godine, na tri dana prije napada na Gradačac, Teufik Imamović, sekretar partijske ćelije u Gradačcu, dobio je obavijest od Edhema Čame da dođe na sastanak u Kerep. Snabdjeven urednom propusnicom koju mu je izdao komandir domobranske jedinice, satnik Stanislav Horki koji je od njega tražio da posreduje kod partizana da ne napadaju na Gradačac, Imamović je preko Humki stigao u Kerep, gdje je u kući Kadira Fazlića našao Edhema Čamu, koji je stigao u pratnji jedne patrole Majevičana. Čamo je od Imamovića zatražio da odmah pribavi garnizonske znake raspoznavanja za 7 dana, tačan raspored posade i vatrene položaje oruđa. Čim se vratio u Gradačac, Imamović je pozvao domobranskog poručnika Luju Bauera,⁶ saradnika NOP-a, i zatražio da pribavi tražene podatke.

³ Izvještaj štaba 17. divizije od 10. IX 1943. (Zbornik IV, knj. 17, dok. 66, str. 146).

⁴ U toj akciji na cesti u blizini Lončara partizani su zarobili zamjenika kotarskog predstojnika iz Brčkog dr Vladimira Samera i policijskog službenika Miju Pešuta, koje su poslije saslušanja pustili. (Arhiv VII, fond NDH, k.177, f.4, reg. br. 38/4).

⁵ Komandant brigade je bio Ratko Perić, zamjenik komandanta Franjo Herljević, politički komesar Muhidin Begić, zamjenik političkog komesara Pavle Goranin, a načelnik štaba Vukašin Subotić.

⁶ Prilikom napada partizana na Gradačac 28. jula, Lujo Bauer je onespobio 3 mitraljeza za dejstvo. Po ulasku partizana u grad on je stupio kao borac u 1. majevičku brigadu. Poslije 3 mjeseca, na traženje Okružnog komiteta KPJ, došao je u Gradačac za rukovodioca tehnike. Umro je u januaru 1944. od pječagov tifusa.

Lujo je skicirao položaje posade i mitraljeza i predao ih Imamoviću. Odmah poslije toga Orhan Topčić, omladinski rukovodilac, je prenio poruku u Kerep do Edhema Čame.⁷

Dvadesetosmog jula napadnuta je neprijateljska posada u Gradačcu koja se sastojala od jedne čete domobrana, čete DOMDO pukovnije i voda ustaša. Prethodno su preko partijske organizacije u gradu utanačeni postupci aktivista NOP-a - domobrana i pripadnika DOMDO pukovnije u vrijeme napada, i saradnja članova KPJ i SKOJ-a iz grada sa jedinicom koja napada. Zahvaljujući djelatnosti partijske organizacije i patriotskom držanju domobranskog poručnika Luje Bauera i satnika Ibri Dogladovića, zapovjednika satnije DOMDO pukovnije, vojnici nisu pružili ozbiljniji otpor, pa se ubrzo predalo 5 oficira, 80 domobrana i 40 pripadnika DOMDO pukovnije. Ustaše i oružnici zatvorili su se u kulu iz koje su davali otpor.

Prodor 1. majevičke brigade u Posavinu uznemirio je vlasti NDH, pa su svugdje tražili pomoć. Poslije uništenja 3. pukovnije i kratkog boravka 4. pukovnije i jedne artiljerijske jedinice 369. («Vražje») divizije u Brčkom u to vrijeme nije bilo potrebnih snaga za odbranu grada i za izvođenje akcija van mjesta. Preostalo je jedino da Nijemci brzo intervenišu sa svojim motorizovanim jedinicama iz Slavonije.

Nijemci su intervenisali istog dana. Krenuli su iz Broda preko Modriče s tenkovima i motorizacijom (202. oklopni bataljon) i stigli pred Gradačac u 22 časa, ali do jutra nisu mogli da krenu zbog porušenog mosta. Partizani su u toku noći napustili grad i povukli se do Tramošnice i Kerepa. U toku odstupanja pružili su, naročito 1. bataljon, žestoki otpor Nijemcima (uz koje se našlo i oko 200 četnika) oštetivši im kod Kerepa tri tenka, ali su pri tom imali i gubitke od 13 poginulih i 14 ranjenih boraca.⁸ Među poginulima je bio i komandant 1. bataljona Vojko Milovanović (proglašen kasnije za narodnog heroja).

⁷ Izjava Teufika Imamovića, kod autora.

⁸ Nakon ove borbe, 3. avgusta 1943. godine u Bosanski Samac je došlo kamionom nekoliko njemačkih vojnika i ustaša iz Tramošnice. Uhapsili su Hasana Zaimovića i odveli ga u zatvor u Gradačac, jer su dobili podatke da on saraduje sa partizanima.

Posavci su 1. majevičku brigadu dočekali široka srca, izražavajući veliku radost što su dočekali dan da se partizani pojave u njihovim selima. U toku samo 4 dana u brigadu je stupilo preko 120 boraca. Posavski četnici su se razbiježali. Da bi im povratio samopouzdanje, četnički komandant bataljona iz Slatine, Žarko Kovačević, promarširao je sa svojim bataljonom od oko 250 četnika kroz Bosanski Šamac, izjavljujući da tuda mora proći u borbu protiv partizana, iako tada, 7. avgusta 1943. godine, partizana nije bilo u Posavini.

Čim je brigada otišla iz Posavine, četnici su ponovo oživjeli, jer su se vratile neke njihove jedinice koje su bile na Ozrenu. Dobili su hrabrost kada su vidjeli njemačke tenkove. Pavle Gajić je čak dobio javnu pohvalu od popa Save Božića za hrabro držanje za vrijeme prodora partizana u Posavinu. Aktivisti NOP-a koji su ostali na radu u Gornjem Žabaru i Brvniku morali su se povući iz svojih sela i doći u Bukvik.⁹

Sedamnaestoj istočnobosanskoj diviziji, koja je početkom avgusta prikupila sve svoje jedinice na Majevidi, Vrhovni štab je 13. avgusta naredio da prenese svoja dejstva ka donjem toku rijeke Bosne i likvidira četnike na Trebavi, i da na Ozrenu smijeni jedinice 2. proleterske divizije koje su trebale krenuti ka Crnoj Gori. U izviđanje je poslat 2. bataljon 1. majevičke brigade u kojem je bilo dosta Posavaca. Po naređenju štaba 17. divizije Prva majevička brigada je preduzela u noći 15/16. avgusta obuhvatni napad na četnike na Trebavi sa sjevera, a 6. istočnobosanska brigada¹⁰ sa juga. U borbi koja je trajala sutradan do poslije podne i bila vrlo žestoka, trebavski četnici su razbijeni. Njihovi gubici su bili - 40 mrtvih, veliki broj ranjenih i 175 zarobljenih. Među za-

⁹ Istog dana uveče u Brvnik su banuU četnici njih oko 20 i tražili od Milana Bumbulovića da pronađe svog sina Ivana da ih on tobože odvede u partizane. Pošto Ivan nije bio kod kuće, Milan im ponudi da ih odvedu njegov drugi sin Stojan i njegov drug Stevo Lazić. Čim su Stojan i Stevo prišli, četnici su otvorili vatru i obojicu ih ubili u dvorištu. Poslije zločina četnici su napustili selo, a Ivan se vratio kući i našao ubijenog brata i njegovog druga (Boro Popović n.d. str 286-287).

¹⁰ U to vrijeme Štab 6. brigade je imao ovakav sastav: Miloš Zekić komandant, Đoko Vujošević politički komesar, Savo Trikić zamjenik komandanta, Cvijetin Mijatović zamjenik političkog komesara i partijski rukovodilac divizije i Rudi Petovar, načelnik štaba.

rabljenima je bio i Mamuzić, komandant 1. četničke Trebavske brigade, a komandant 2. brigade Relja Peča, koji se našao van obruča, predao se sa svojih 70 četnika. Ostali četnici su se povukli na Becanj, gdje su pružali ogorčen otpor jedinicama 1. majevičke brigade. Uskoro je počelo formiranje četa budućeg Trebavskog NOP odreda.

Ubrzo zatim, 21. avgusta, došlo je novo naređenje Vrhovnog štaba da 17. divizija odmah pođe na Ozren i tamo smijeni 2. diviziju. Noću 22/23. avgusta, 17. divizija je prešla rijeku Spreču, prihvatila ranjenike 2. divizije i u njen sastav predala svojih 120 boraca. Ostala je na Ozrenu još pet dana, vodeći svakodnevne borbe sa ozrenskim četnicima. Zbog stalnih napada četnika i velikog broja ranjenika, 17. divizija se, zajedno sa novoformiranim Ozrenskim NOP odredom, noću 27/28. avgusta prebacila ponovo na desnu obalu Spreče. U noći 30/31. avgusta oslobođena je Gračanica iz koje je nekoliko omladinaca stupilo u 1. majevičku brigadu." Istovremeno su protjerani i razoružani četnici u selima Potpeć, Smoluća i Jasenica. Iz tih sela mnogi omladinci su stupili u 6. istočnobosansku brigadu.

Kada su jedinice 17. divizije pošle na Ozren, četnici su se ponovo vratili u Trebavu, pa je time, donekle, prekinut proces stvaranja partijskih organizacija i formiranje četa budućeg Trebavskog odreda. U Srebreniku je od jedinica 17. divizije ostao samo Muslimanski bataljon 6. brigade da u svoj sastav primi mnoge omladince - Muslimane, koji su se dobrovoljno javili u NOV. Međutim, Muslimanski bataljon je ostao kratko vrijeme u Srebreniku jer je, po zadatku, morao otpratiti ranjenike iz Srebrenika u bolnice na Majevidi. Živa politička aktivnost u srebreničkoj opštini, naročito među omladinom, dovela je do masovnog i organizovanog priliva omladine u jedinice NOV i POJ. Dan kada su omladinci srebreničke opštine krenuli u partizane, uzet je, kasnije, za dan oslobođenja Srebrenika.

Krajem avgusta 1943. godine, jedinice 17. divizije su se premjestile na sjever, na liniju Bijela-Hrgovi-Špionica-Srni-

¹¹ Iz Gračanice su tada u 1. majevičku brigadu stupili: Ibrahim Džogo, Džemal Šuman, Asim Sulejmanović, Salih Čaić, Muharem Kahrimanović, Duško Jovanović, Damjan, Nada i Biljana Blagojević, Vida Jaćimović, Anica Jovanović i Vuka Pejić.

ce. Kada su se jedinice odmorile i popunile, štab 17. divizije je odlučio da razbije četnike, ustaše, domobrane i jedinice DOMDO na Trebavi i Posavini, a prvi cilj bio je Modriča.

Sedmog septembra u nedelju 1. majevička brigada sa Ozrenskim NOP odredom preduzela je nastupanje preko Trebave, pravcem Međeđa-Zelinja-Duga Njiva-Koprivna, a bataljoni 6. brigade pravcem Krečane-Tolisa-Skugrić. Nastavljajući napad 6. brigada je u noći 7/8. septembra oslobodila Modriču. Nije naišla na jači otpor domobrana, zahvaljujući radu aktivista NOP-a među domobranskom posadom. Zarobljeno je 5 oficira i 200 domobrana, cjeli 2. bataljon 3. domobranske (karlovačke) pukovnije.

U oslobođenom gradu je kao posadna jedinica ostao Muslimanski bataljon 6. brigade u koji su stupili mnogi omladinci i omladinke iz Modriče, Tarevaca i okolnih mjesta. U grad su pored članova štaba 17. divizije stigli partijsko-politički rukovodioci: Hasan Brkić, Rato Dugonjić, Svetolik Gospić, Pašaga Mandžić, Edhem Čamo, Nijaz Dizdarević, Boško Milutinović, Drago Stefanović, Borika Stančić i drugi. Oni su razvili veliku aktivnost u stvaranju i povezivanju partijskih i skojevskih organizacija, organizacija žena i omladine i narodnooslobodilačkih odbora.

U Modriči se tada našao i Moša Pijade koji je, poslije odlaska Vrhovnog štaba iz istočne Bosne, ostao sa 2. divizijom na Ozrenu. Tu su bili i članovi beogradske grupe partijskih radnika, koji su preko Srema došli u istočnu Bosnu, i članovi umjetničke grupe Vrhovnog štaba, koja je docnije nazvana Kazalištem narodnog oslobođenja. Oni su se, u noći između 12. i 13. septembra, prebacili preko rijeke Bosne u pratnji jedne čete 1. majevičke brigade do Majeveca, gdje ih je prihvatio 3. bataljon 5. kozarske brigade, koji ih je otpratio dalje prema Jajcu, gdje se u to vrijeme nalazilo sjedište Vrhovnog štaba.

U gradu je održan veliki narodni zbor uz prisustvo oko 5.000 ljudi iz grada i okolnih sela. Na zboru su govorili politički komesar 17. divizije Branko Petričević i Panto Nikolić. Veliki zbor je održan i u Osječanima, na kojem je govorio Todor Vujasinović.

Partizane su vrlo srdačno dočekali stanovnici Tarevaca¹² - najvećeg muslimanskog sela na Trebavi, iz kojeg je u jedinicama NOV i POJ već bilo mnogo boraca. Narod je bio razdragan, a naročito porodice onih koji su se poslije godinu i po vratili sa jedinicama NOV u svoj kraj, a tužne su bile porodice poginulih: Muharema Spahića, Jusufa Bungura i Hasana Mešanovića.

Poslije oslobođenja Modriče radilo se na tome da se napadnu neprijateljske posade i oslobode Bosanski Šamac, Gradačac, Orašje, Odžak i sela između Modriče, Gradačca, Bosanskog Samca, Orašja i Brčkog.

Znajući da stanovnici tih mjesta očekuju partizane, četnici Slatinskog bataljona 9. septembra napadaju Bosanski Šamac, uzvikujući partizanske parole. Tada su opljačkali mnoge trgovine i imućnije građane, iznuđujući silom skrivene zlatnike. Jedan dio četnika je prešao na lijevu obalu Bosne gdje su opljačkali seljake u Balegovcu, Vrbovcu, Jošavi, Gnionici, Novom Gradu i Donjoj Dubici.¹³

U Bosanski Šamac je 14. septembra 1943. u 11,30 časova, cestom iz pravca Modriče, ušao bez borbe 1. bataljon 6. istočnobosanske brigade na čelu sa komandantom Vladom Karanom, zamjenikom komandanta Čedom Đukićem, političkim komesarom Spasom Mičićem i zamjenikom političkog komesara Danom Olbinom. Sedamnaest oružnika je pobjeglo preko Save, a 34 pripadnika 25. satnije DOMDO pukovnije nisu ni pružili otpor.¹⁴ Ostale jedinice brigade oslo-

¹² Već 11. septembra u Tarevcima su u članstvo ICPJ primljeni aktivisti: Esad Širbegović, Avdo Tursum, Ibrahim Sarać, Nazif Dugić, Sahza Muratbegović i Husein Sofić.

U Riječanicima je takođe formirana partijska organizacija u koju su primijeni: Zarija Domazet, Tomo Šubarić, Štjepan Šubarić, Marko Šubarić i Anto Juroš Kurjaković.

¹³ Arhiv VII, fond NDH, k.177, f.7, reg. br. 6/2 i f.8, reg. br. 8.

¹⁴ Čedo Minderović u svojoj knjizi »Za Titom« na 263. str., citira izvještaj štaba 6. brigade od 15. IX 1943. u kojem između ostalog piše: »Prekjuče, oko podne, čete našeg 1. bataljona ušle su u Bosanski Šamac. Građanstvo i muslimanska legija Samca dočekali su našu vojsku u kordonima po ulicama. Odlučno i disciplinovano držanje boraca 1. bataljona ostavilo je u gradu najbolji utisak. Prilikom izlaska naših jedinica na obalu Save manja grupa njemačkih vojnika zapucala je s druge strane. Naši borci odgovorili su mitraljeskom vatrom, rastjerali Nijemce i ubili jednog njihovog narednika. Neki radnici su docnije, ubijenog Nijemca privukli na našu obalu zajedno sa oružjem. Oružnici iz Samca unaprijed obavješteni od četnika o našem pokretu pobjegli su pola časa prije našeg ulaska... Uhvaćena je veza sa Slavonijom.«

bodile su sela: Tišinu, Slatinu, Batkušu i Obudovac, nenaišavši na otpor četnika Slatinskog i Crkvinskog bataljona koji su se razbježali i posakrivali. Nijemci su otvorili vatru s lijeve obale Save, zaklonjeni iza željezničkih vagona. Mitraljezac Safet Gluhić je odgovorio vatrom iz svog mitraljeza i ubio jednog njemačkog, podoficira.¹⁵

U Bosanski Šamac su odmah stigli komandant 6. brigade Miloš Zekić, rukovodilac polit-odjela Zarije Škerović, obavještajni oficir Dušan Blagojević i Boro Popović. Oni su održali sastanak sa viđenijim građanima i govorili im o potrebi formiranja N00. Oni su također govorili na narodnom zboru 15. XI, koji je održan na pijaci. Zbor je u ime građana otvorio i pozdravio oslobodioc dr Džafer Mehmedagić, advokat.

Petnaestog septembra Boro Popović je u prisustvu Zarija Škerovića, rukovodioca političkog odjela 6. brigade, formirao partijsku ćeliju u Bosanskom Šamcu u koju su ušli Hasan Zaimović, kao sekretar, Spasoje Ilinčić, dr Husein Kapetanović, Slavko Stanojević i Angela Todorović, koji su i ranije radili za NOP. Nešto kasnije u članstvo KPJ su primljeni Mehmedalija Subašić i Joco Bogdanović.

Sutradan, 16. septembra u 18 časova, počeo je u zgradi hotela zbor žena radi formiranja organizacije AFŽ i angažovanja žena u pomaganju narodnooslobodilačke borbe. Za vrijeme zbora otvorena je sa slavonske strane snažna artiljerijska i minobacačka vatra po gradu, koja je sa manjim prekidima trajala cijele noći.

Partizani su se izvukli iz grada i otišli u obližnja sela Tišinu i Pisare, a oružnici su se vratili u mjesto, ali za kratko. Partizani su 18. IX u 4,00 sata ujutro opkolili zgradu kraj Save u koju su se oružnici smjestili. U borbi koja je nastala jedan oružnik je poginuo, 4 su ranjena, a ostali su jedva uspjeli da se prebace preko Save. Od zaplijenjenih namirnica, siromašnim građanima je podijeljeno 18 metarskih centi pšenice, 2 vagona zobi i 8 metarskih centi graha.¹⁶

¹⁵ Dane Olbina, Ratni dani, Svjetlost, Sarajevo, 1972, str. 134-138.

¹⁶ Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.8, reg. br. 52/2. Dane Olbina, n.d. str. 139-140.

Produžujući nastupanje, jedinice 6. istočnobosanske brigade su 18. IX 1943. u 17,30 časova oslobodile Orašje. Pripadnici mjesne DOMDO jedinice nisu pružili otpor i ostali su kod svojih kuća, a oružnici su pobjegli prema Savi u kukuruze. Neki su se prebacili u Županju, a zapovjednik oružničke postaje, narednik Nikola Čulum i oružnik Idriz Gušterović su zarobljeni. Oružnička postaja je demolirana, na pošti su uništeni TT uređaji, a prodavnica obuće »Bata« je otvorena, a roba podijeljena siromašnim građanima. Sa lijeve obale Save Nijemci su obasuli mjesto artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Granate su oštetile munaru džamije i potopile skelu na Savi.¹⁷

Kao što su jedinice 6. brigade proširile svoja dejstva ka istočnoj Posavini, tako je i 1. majevička brigada nastavila svoja dejstva u dolini Bosne i na Trebavi. Šesnaestog septembra jedna četa ove brigade, sa kojom je bio komesar Muhidin Begić, oslobodila je Odžak. Prethodno je u Modriči boravio Midhat Muradbegović koji je uputio saradnike NOP-a u mjestu kako da iznutra pomognu oslobođenje Odžaka.

Partizani su ponovo ušli u Gradačac 14. septembra.¹⁸

Oslobođenjem ovih mjesta i sela između njih, cijela Posavina i veliki dio Trebave bili su slobodni.

Istovremeno su na lijevoj obali Save jedinice Diljskog odreda, koji je bio pod komandom Štaba Istočne grupe NOP odreda Slavonije, i jedinice 2. sremskog odreda, pod komandom Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine, napale mnoge posade i organe vlasti NDH u mnogim selima istočne Slavonije i zapadnog dijela Srema. Tako su jedinice Diljskog odreda i Vinkovačke partizanske grupe u domobranskim uniformama i snabdjevene lozinkama 18. avgusta 1943. godine, upale u Sikirevce (7 km sjeverno od Bosanskog Šamca) i, bez ispaljenog metka, zarobile 6 oficira, 6 podoficira i 80 domobrana iz DORA pukovnije,¹⁹ koji su se u većini

¹⁷ Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.8, reg. br. 55 i 57.

¹⁸ Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.7, reg. br. 28, Zbornik IV, knj. 17, dok. 30, str. 69-70.

¹⁹ Domobranske radne pukovnije (DORAP) bile su popunjene ljudstvom iz rezerve većinom Srbima iz Srema i Slavonije i izvodile su uglavnom javne radove.

izjasnili da stupe u partizane.²⁰ U noći između 10. i 11. septembra Vinkovačka partizanska grupa upala je u Slavonski Šamac, demolirala zgradu opštine, uništila arhivu, pocijepala Paveličeve slike, oštetila TT uređaje i odnijela oružje i vojničku opremu ustaša i folksdojčera.²¹ Devetog septembra napadnut je u Spačvi oklopni voz i zarobljena njegova posada.

Dejstvo jedinica NOV i POJ u Slavoniji i Sremu, kao i dejstva jedinica 16. divizije na Majevidi, Semberiji i Birču i 11. divizije u srednjoj Bosni znatno su pomogle dejstvo jedinica 17. divizije u Posavini i na Trebavi.

U nemogućnosti da nešto učini na vojnom polju, pukovnik Mifek zapovjednik 3. lovačkog zdruga, čiji je štab tih dana stigao u Brčko, naredio je oružnicima da uhapsu porodice partizanskih boraca. Oružnici su uhapsili 33 lica, što je izazvalo negodovanje građana i predstavnika vlasti NDH, koji su smatrali da taj potez može da dovede do još masovnijeg pristupanja građana NOP-u.²²

Trgovci i vlasti NDH u Brčkom bili su vrlo zabrinuti zbog toga što je akcijama partizana uveliko onemogućen otкуп šljiva i izvoz. Te jeseni je izvezeno svega oko 250 vagona sirove šljive i oko 100 vagona drugog voća, a u jesen 1942, kada je sporazumima sa četnicima vlast NDH u ovom kraju unekoliko bila učvršćena izvezeno je oko 1200 vagona sirove, oko 1500 vagona suhe šljive i oko 100 vagona pekmeza. Godina 1943. bila je znatno rodnija od prethodne, ali plodove te jeseni nisu mogli da ubiraju ustaška vlast i četnici.²³

O korektnom ponašanju partizana prema stanovništvu govore izvještaji opštinskih poglavarstva i oružničkih postaja poslije odlaska jedinica 17. divizije sa ovog terena, zbog napada na neprijateljski garnizon u Tuzli. Načelnik opštinskog poglavarstva u Donjoj Mahali, Ilija Vincetić piše u svom izvještaju Kotarskoj oblasti sljedeće:

²⁰ Arhiv VII fond NOP-a, k. 1601, f.4, reg. br. 9 i Stjepan Domankušić, Nikola Krajšić i Stevo Pravdić, Diljski NOP odred, str. 39, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1981.

²¹ Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.2, reg. br. 1/2.

²² Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.7, reg. br. 52.

²³ Arhiv VII, fond NDH, k. 177, f.8, reg. br. 36.

»Od seljaka su partizani jedino tražili hranu i nešto prevoza. Nisu vršili nikakvo zlostavljanje, niti su koga odveli sa sobom. Život nijednog žitelja nije bio ugrožen. Niko se od pučanstva nije priključio njihovim redovima. Državnu i općinsku imovinu nisu oštetili ni u čemu. Jedino su u zgradi općinskog poglavarstva pisali njihove krilatice - Živio Staljin, živio Tito. Živilo bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana«. ²⁴

Upravitelj kotarske ispostave u Bosanskom Šamcu, Franjo Šajkaš u svom izvještaju velikoj Župi Posavje od 28. IX 1943. godine, između ostalog, piše:

»Za vrijeme boravka u gradu partizani su skinuli poglavnikove slike, uzeli iz nadležstva pisaače mašine i oštetili TT linije«.

Zapovjednik oružničke postaje u opkoljenom Gradačcu 1. IX 1943. godine piše štabu 4. oružničke pukovnije:

»Partizani pored promičbe (propagande) i novačenja novih pristalica priređuju razna sijela i zabave, te pozorišne predstave, gdje se saznaje da odigravaju komade i dobro poznati narodu zagrebački glumci. Narod je prema državnim vlastima jako demoralisan, izgubio je vjeru i svaku nadu u državnu zaštitu, a prema partizanima se pokazuje raspoložen i oduševljen, te istima prilazi i materijalno ih potpomaže. Predlažem da se ova postaja evakuše, pošto ne mogu vršiti službu jer nemamo izgleda da se pri ponovnom napadu partizana održimo, a narod je zato da se protiv partizana borba uopće ne prima, a svaki dan oružnicima stižu indirektno prijetnje«.

Ustanove NDH su bile potpuno razbijene. Nisu funkcionisale kotarska oblast u Gradačcu, kotarske ispostave u Bosanskom Šamcu i Odžaku i opštinska poglavarstva u Dubravama, Obudovcu, Donjoj Mahali, Orašju, Bosanskom Šamcu, Odžaku, Modriči, Gradačcu i Srnicama. Iz mjesta su rastjerane oružničke postaje, a njihove zgrade demolirane. Potpuno je poremećen planirani prisilni otkup žitarica, a veoma je ograničen izvoz voća. Poziv Hasana Brkića »Ni zrna okupatoru«, objavljen u prvom broju Oslobođenja, prihvatili su posavski i trebavski seljaci.

U selima i varošicama Posavine i Trebave partizani su srdačno dočekani. Domaćini su se utrivali ko će ih što bolje ugostiti. Narod je izašao na ulice i puteve, izražavajući svoje zadovoljstvo što su oslobođioci došli u njihova naselja. Održavani su zborovi na kojima su govorili predstavnici Partije, vojske i naroda. Svaku noć su održavane partizanske

24 Arhiv VII, fond NDH, k.177, f.8, reg. br. 44.

priredbe, na kojima su nastupale kulturno-umjetničke ekipe iz jedinica, uz učešće omladine. Trgovci i zanatlije su otvorili radnje, a neki su prodavali i robu koju su sakrivali od okupatora.

Zaplijenjene su velike količine namirnica, najviše brašna, šećera i masnoća. Vojska je bila sita i vesela.

Poslije oslobođenja cijele teritorije Posavine i Trebave, Šesta brigada je rasporedila svoje bataljone na prostoriju Miloševac-Bosanski Šamac-Donja Slatina-Obudovac-Gornji Žabar-Porebrice, a 1. majevička sa Ozrenskim NOP odredom bila je na prostoriji Zelinja-Kožuh-Vranjak-Modriča-Skugrić-Gradačac. Druga krajiška, koja je dopratila Štab 1. korpusa iz srednje Bosne, postavila je svoje bataljone na liniju Paležnica-Živkovići-Skipovac.²⁵ U Bukviku je 21. septembra formirana 3. (muslimanska) brigada divizije/U početku je imala dva bataljona,²⁶ a odmah poslije borbi za oslobođenje Tuzle, u kojima je dala značajan doprinos, narasla je na četiri bataljona.

U takvom rasporedu 17. divizija je ostala do 24. septembra kada se pomjerila na jug, zbog priprema za napad na Tuzlu.

Vrijeme provedeno u Posavini i na Trebavi, od polovine avgusta do kraja septembra, brigade 17. divizije su iskoristile za popunu i sređivanje svojih jedinica, a pored toga razvile su intenzivan politički rad. Partijski rukovodioci bataljona i brigade pomagali su partijskim organizacijama na terenu da se organizaciono srede i učvrste, a komunisti iz brigada, koji su imali više iskustva u partijskom radu, pomagali su partijskim radnicima na terenu da razviju različite forme i metode političkog djelovanja. Učestvovali su na sastancima na kojima su se formirale partijske ćelije i skojevski aktivisti.²⁷

²⁵ Naređenje štaba 1. korpusa od 23. IX 1943 (Zbornik IV, knj. 17, dok. 117, str. 361).

²⁶ Za komandanta brigade je postavljen Salem Čerić, za političkog komesara Muhidin Begić, Milutin Pejanović je postavljen za zamjenika komandanta, a Dane Olbina za zamjenika političkog komesara. Uskoro je Pejanovića zamijenio Mirko Batričević. Uz štab brigade se, kao politički radnik, nalazio Mujo Hodžić Crni, prvi komandant Muslimanskog bataljona Romanijskog NOP odreda iz 1941/42. godine.

²⁷ Od 808 članova KPJ, koliko ih je tada bilo u istočnoj Bosni, 281 se nalazio u 6. istočnobosanskoj i 1. majevičkoj brigadi, a od ukupno 394 kandidanta 147 je bilo u pomenutim brigadama. (Izveštaj sekretara PK KPJ za BiH od 18. VIII 1943. - Arhiv VII, mikrofilm IRP, Sarajevo, rolna 4/295-296).

Politički komesari četa, bataljona i brigada razvili su široku političku aktivnost u narodu. Organizovali su mnoge političke skupove, zborove i priredbe na kojima su nastupali. Kulturno-umjetnička ekipa divizije i kulturno-umjetničke sekcije po brigadama i bataljonima dale su mnoge priredbe na kojima je prisustvovalo po nekoliko stotina ljudi. Jedno vrijeme uz štab 17. divizije, do svog odlaska u srednju Bosnu, nalazili su se i članovi Umjetničke ekipe Vrhovnog štaba koji su svojim nastupom na pozornici ushićivali mnogobrojne Posavce i Trebavce. Na priredbi održanoj 4. septembra u Ceriku istočnobosanski borci su prvi put čuli poemu Skendera Kulenovića Majka Knešpoljka, koju je recitovala glumica Zagrebačkog kazališta Ivka Rutić.

Jedinice su izdavale vijesti, a stigao je i prvi broj lista »Oslobođenje« koji je štampan u Trnovi 30. avgusta. Svuda je čitan Proglas Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH upućen Srbima, Muslimanima i Hrvatima, a posebno omladini, štampan u Trnovi istog dana.²⁸

Noću 12/13. septembra na istočnobosansku stranu prešao je preko rijeke Bosne štab 1. bosanskog korpusa NOV i POJ na čelu sa komandantom generalom Kostom Nadom i komesarom Vladom Popovićem. Zamjenik komandanta 1. korpusa, pukovnik Tošo Vujašinović i načelnik Štaba korpusa, pukovnik Jovo Vukotić, stigli su sa Majevice nešto ranije. Štab korpusa se u prvo vrijeme nalazio u blizini Gradačca (zaseok Vida), zatim u Gradačcu, a kasnije se, u vrijeme borbe za Tuzlu, premjestio u rejon Srebrenika.

U septembru 1943. godine, na terenu Posavine i Trebave našao se istovremeno veliki broj vojnih, političkih i partijskih rukovodilaca koji su svojim radom mnogo doprinijeli na razgaranju narodnooslobodilačke borbe u Posavini i Trebavi, na mobilizaciji novih boraca, stvaranju Posavskog i Trebavskog partizanskog odreda, razvoju mreže partijskih i skojevskih organizacija, stvaranju narodnooslobodilačkih odbora, odbora AFŽ i USAOJ-a.

Takav polet narodnooslobodilačkog pokreta u Posavini i u Trebavi, pored objektivnih okolnosti, omogućen je poli-

28 Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, r. 4/372 i 373.

tikom i naporima Komunističke partije Jugoslavije, posebno komunista iz Posavine i sa Trebave, koji su u najtežim uslovima opstanka, rada i borbe bili nosioci samoprijegora i revolucionarne svijesti u borbi za oslobođenje zemlje za bolju budućnost naroda. Iako malobrojna, i u tom periodu organizaciono nedovoljno razvijena da zahvati sva sela posavsko-trebavskog područja, Partija je ipak uspijevala da oko sebe okupi najsvjesniji dio stanovništva i uključi ga u redove narodnooslobodilačke borbe.

FORMIRANJE POSAVSKOG I TREBAVSKOG NOP ODREDA

Stvaranje slobodne teritorije u Posavini i na Trebavi i prisustvo jakih snaga NOVJ na tom području omogućilo je i formiranje Posavskog i Trebavskog NOP odreda.

Posavski NOP odred formiran je u Obudovcu,²⁹ naredbom Štaba 1. korpusa od 17. septembra 1943. Kao jezgro za formiranje odreda poslužila je partizanska četa, koja je osnovana polovinom avgusta 1943. u Bukviku,³⁰ u koju su tokom avgusta i septembra dolazili omladinci iz Gornjeg Žabara, Brvnika, Obudovca i drugih sela Posavine.

Na formiranje odreda stigle su u Obudovac grupe dobrovoljaca iz Miloševca (skoro polovina pristiglih) Kruškovo Polja, Brvnika, Batkuše i Gornje Slatine, a bilo je boraca i grupa i iz drugih sela Posavine, tako da je u odred u dan formiranja bilo oko 150 boraca koji su svrstani u četiri čete.³¹ Veliku pomoć štabu novoformiranog odreda pružio je Štab 6. istočnobosanske brigade, posebno njen komandant major Miloš Zekić, koji se tada nalazio u Obudovcu. Iz 6. istočnobosanske i 1. majevičke brigade u odred je došlo nekoliko rukovodilaca: Pero Bosić, Markica Milošević, Savo Živković i Nikola Simić, a kasnije i Mehmedalija

²⁹ Tada je formirana partijska ćelija u Obudovcu u koju su primljeni: Cvijetin Simičević (sekretar), Makso Teodorović, Đurdo Popović, Pera Jovanović i Mihailo Pejić (Boro Popović n.d. str. 300).

³⁰ Komandir čete je bio Pavo Bašić, a politički komesar Stevo Živković.

³¹ Nikola Simić, Osnivanje i borbe Posavskog partizanskog odreda 1943. godine, Istočna Bosna u NOB-u, knj. 2, str. 486-470.

Tufekčić, pošto je predao dužnost komandanta mjesta u Gradačcu, koju je vršio kratko vrijeme. Oni su imali vojničko i političko iskustvo stečeno u ovim proslavljenim jedinicama. Sam čin formiranja odreda izvršen je svečano, poslije održanog zбора, kod stare škole i crkve. Na zboru na kojem su bili prisutni stanovnici mnogih srpskih i hrvatskih sela govorio je Cvijetin Mijatović Majo, a poslije njega Boro Popović i Vukašin Subotić. Štab 6. istočnobosanske brigade dao je odredu izvjesnu količinu oružja kojim su naoružane čete, a pomagao je i na organizacionom sređivanju u političkoj i vojnoj obuci.

Dvadesetosmog septembra u subotu u Gornjem Žabaru se prišlo formiranju bataljona. Od ranije četiri čete i Bukvičke čete, koja je naknadno pristigla, formirani su Prvi i Drugi bataljon.

Za komandanta odreda postavljen je Nikola Simić Učo, dotadašnji komandant 2. bataljona 1. majevičke brigade, za političkog komesara Boro Popović, partijski radnik na području Posavine, a za zamjenika političkog komesara Petar Kaurinović, partijski radnik iz Bukvika. Zamjenik komandanta odreda postao je nešto kasnije Ibro Dogledović, a na dužnost referenta saniteta došla je Beba Altarac.

Komandant 1. bataljona postao je Marko Milošević, zamjenik komandanta Pavo Bašić, a politički komesar Savo Živković. U 1. bataljonu na dužnosti komandira četa su bili: Prve - Ilija Kaurinović, Druge - Todor Peranović, Treće - Pero Jovanović. Na dužnosti političkih komesara četa bili su: u Prvoj - Stevo Živković, u Drugoj - Savo Kaurinović, a u Trećoj - Ilija Pajić.

U štab 2. bataljona postavljeni su: Pero Bosić, komandant, Trivo Petra Kaurinović, zamjenik komandanta, Ivan Bumbulović, politički komesar i Košta Živković, intendant. Komandiri četa su bili: Đoko Tadić - Prve, Mika Obrenović - Druge, i Vlajko Arsenić - Treće. Politički komesar Prve čete bio je u prvo vrijeme Ljubo Antić, Druge - Jovan (Damjana) Kerezović i Treće - Petar Đokanov-Kaurinović.

Štab 17. divizije je 23. septembra naredio Štabu odreda da svoje jedinice postavi na liniju Gornji Žabar-Bukvik-Porebrice, radi zatvaranja pravaca koji od Brčkog vode u Po-

savinu, Šesta istočnobosanska brigada je tada svoje bataljone rasporedila na prostoriju Srnice-Špionica-Gornji Hrgovi, u očekivanju pokreta prema Tuzli. Štab Posavskog odreda bio je u stalnoj vezi sa štabom 6. istočnobosanske brigade. Istim naredjenjem je bilo predviđeno da, ukoliko dođe do jačeg neprijateljskog napada, jedinice odreda budu podijeljene u manje grupe koje bi manevrisale na terenu Posavine, izbjegavale frontalnu borbu i napadale neprijatelja gdje je najslabiji. Odredu je takođe postavljen zadatak da razbijenim četničkim jedinicama onemogućí ponovo organizovanje. Štab 17. divizije se tada sa divizijskom bolnicom nalazio u Ceriku.³²

Formiranje Trebavskog NOP odreda obavljeno je u subotu 20. septembra 1943. godine u Skugriću, gdje su pred strojem boraca pročitane naredbe o formiranju odreda i njegovu dva bataljona. Kao jezgro za formiranje odreda poslužile su čete i grupe boraca koje su se počele izdvojeno organizovati poslije prvog prodora jedinica 17. divizije na Trebavu polovinom avgusta, a intenzivnije pripreme su nastavljene poslije oslobođenja Modriče. Prvi bataljon odreda bio je sastavljen od ljudstva iz Osječana, Buštelića i Kožuha, a Drugi od ljudstva iz Skugrića, Vranjaka i Koprivne.³³ U odredu je u početku bilo oko 160 boraca. U štab Trebavskog NOP odreda postavljeni su: za komandanta Relja Peća, za političkog komesara Slobodan Janković, a za zamjenika komandanta Petar Džigum. Kasnije, koncem oktobra, dužnost političkog komesara je preuzeo Panto Nikolić, a Slobodan Janković je postao zamjenik komesara odreda, i ujedno rukovodilac partijske organizacije u odredu. Omladinski rukovodilac u odredu bio je Mika Dujić, vršilac dužnosti načelnika štaba odreda Živko Knežević, a intendant Đorđo Petrović.

Na dužnost komandanta 1. bataljona postavljen je Savo Simić Adžija. Božo Miličević je došao za političkog komesa-

³² Izvještaj Štaba 17. divizije Štabu 1. bosanskog korpusa 23. IX 1943. (Zbornik IV, knj. 17, dok. br. 118, str. 263/264).

³³ Tako je, na primjer Skugrićka četa 2. bataljona formirana odmah poslije oslobođenja Modriče u selu Skugrić, na mjestu zvanom Meraja. Poslije zbora na kome je govorio Mika Stanković prijavilo se u četu 78 boraca. Neki su poslije prešli u 6. i 15. brigadu tako da je u četi ostalo 43 borca (Izjava Pere Stankovića - kod autora).

ra tog bataljona, a Damjan Petrović za intendanta. Komandir Prve čete bio je Nedo Blagojević, a komandir Druge - Radovan Petrović. Politički komesar 1. čete bio je Đokan Čakarević, a Druge - Cvjetko Arsenić. Nedo Blagojević je ujedno bio i zamjenik komandanta.

U Drugom bataljonu komandant je bio Cvjetko Stojanović-Jerković, a politički komesar Anđelko Radić. Zamjenik komesara bataljona bio je Mitar Mitrović, zamjenik komandanta Košta Radojević, intendant Živan Dimitrijević, a omladinski rukovodilac Jovica Jovičević. U 1. četi komandir je bio Košta Radojević, a politički komesar Mitar Kojić. Komandir 2. čete bio je Ignjat Simkić, a politički komesar Jovo Žarić. Košta Radojević je bio ujedno i zamjenik komandanta bataljona.

Naredbom štaba 1. bosanskog korpusa od 23. septembra, Trebavski NOP odred je stavljen pod komandu 1. majevičke brigade i dobio zadatak da se postavi na liniju Cerov Gaj-Poturice i zatvori pravce koji iz doline rijeke Bosne vode prema Sjenini. Prva majevička brigada je postavljena na prostoriju Sjenina-Lukavica-Zoje, sa zadatkom da spriječi ispade četnika sa pravca Becanj-Stanić Rijeka. Brigadi je takođe, u okviru predstojećeg napada na Tuzlu, stavljeno u zadatak da ruši željezničku prugu Doboj-Tuzla na dijelu Boljanić-Karanovac. Jedan bataljon 1. majevičke brigade nalazio se na Dugim Njivama i davao obezbjeđenje za komande mjesta u Modriči i Gradačcu. Bilo je predviđeno da se u slučaju jačeg neprijateljskog napada komande mjesta Modriča i Gradačac povuku u pravcu Dugih Njiva.³⁴

BORBENA DEJSTVA TREBAVSKOG I POSAVSKOG NOP ODREDA DO POČETKA 1944. GODINE

Do kraja septembra 1943. godine sav sjeverni dio istočne Bosne bio je oslobođen, čitava Posavina, Trebava, Semberija i Majevisa sa gradovima Bijeljinom, Zvornikom, Gra-

³⁴ Naređenje Štaba 1. bosanskog korpusa Štabu 17. divizije 23. IX 1943. (Zbornik IV, knj. 17, dok. 117, str. 261/262).

dačcom, Bosanskim Samcem, Modričom, Orašjem i Janjom. Neprijatelj je držao jače garnizone samo u Brčkom, Tuzli i Doboju i nešto slabije duž komunikacije Doboj-Tuzla.

Da bi što uspješnije riješio osnovne zadatke koje je Vrhovni štab NOV i POJ postavio pred partizanske snage u istočnoj Bosni, štab 1. bosanskog korpusa donio je 27. septembra odluku da napadne Tuzlu i okolna neprijateljska uporišta. Uslovi za oslobođenje Tuzle koja je služila neprijatelju kao oslonac za preduzimanje dejstava ka Majevidi, dolini Spreče, Birču, Trebavi, Ozrenu i Konjuhu, bili su povoljni, a njeno oslobođenje diktirali su jaki vojni i politički ciljevi. Glavne njemačke snage bile su angažovane ka jadranskoj obali i u zapadnom dijelu zemlje, pa nije postojala opasnost od jače intervencije. Krajem septembra su u Tuzli i okolnim garnizonima bile neprijateljske snage jačine jedne divizije, koje su se sastojale uglavnom od domobranskih jedinica, oružnika, jedinica DOMDO pukovnije i manjeg broja ustaša i gestapovaca. Jedan njemački bataljon je na dva dana prije napada povučen u Doboj, a u Tuzli se nalazila samo jedna njemačka oklopna četa.³⁵ Oslobođanjem Tuzle otvarale su se široke mogućnosti za mobilizaciju ljudstva, naročito radnika, i uspješno dejstvo NOP-a i jedinica NOV i POJ u istočnoj Bosni.

U drugoj polovini septembra je situacija za neprijatelja u istočnoj Bosni postala teža. O tome je vladu NDH, veliki župan Župe Usora i Soli sa sjedištem u Tuzli izvijestio ovim riječima:

»Hrvatsko pučanstvo je jednim dijelom izgubilo nadu u povoljan ishod rata. Uslijed toga pojavili su se znaci neotpornosti i pasivnog držanja... Na područjima velike župe Usora i Soli još je jedino Tuzla ostala pošteđena ulaska partizana, ali i nad njom visi Demoklov mač vječite partizanske opasnosti... Zadnji vojnopolički događaji u svijetu ostavili su vrlo težak dojam u hrvatskom javnom mnjenju. Kapitulacija Italije, razoružanje italijanskih divizija, teške borbe na istočnom frontu i stalni napadi partizana, uslovlili su javno govorkanje o lošoj situaciji u Hrvatskoj«.³⁶

³⁵ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, izdanje Vojnoistorijskog instituta, Beograd, 1967, knj. 1, str. 605 (u daljem tekstu - Oslobođilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, knj. 1, str. 605).

³⁶ Izvještaj velike župe Usora i Soli od 14. IX 1943. (Zbornik IV, knj. 17. dok. 199, str. 460).

U okviru operacije za oslobođenje Tuzle, zadatak zatvaranja pravca prema Doboju i onesposobljavanja željezničke pruge i puta Doboj-Tuzla dobile su jedinice 1. majevičke brigade, Trebavskog i Majevičkog NOP odreda.³⁷ Posavskom NOP odredu dat je zadatak da sa pravca Gradačac-Srnice obezbijedi raspored glavnine 17. divizije i divizijsku bolnicu koja se nalazila u Donjem Srebreniku,³⁸ a Trećoj vojvođanskoj brigadi je naređeno da spriječi intervenciju neprijateljskih snaga iz Brčkog prema Tuzli.

Prva majevička brigada i Trebavski odred su 28. septembra krenuli preko Bukve ka Gračanici. Istog dana su bez otpora ušli u Gračanicu i porušili prugu dužine oko 1 km, na dionici Karanovac-Suho Polje i postavili se na visove sjeverno od pruge i puta Doboj-Tuzla.³⁹

Poslije podne, 30. septembra, neprijateljska motorizovana grupa Fišer, koja se sastojala od tri ojačana njemačka bataljona i jednog bataljona domobrana, nadirući od Doboja prodrla je do Gračanice. Iznenadnim i odlučnim protivnapadom jedinica 1. majevičke brigade i Trebavskog odreda neprijatelj je odbačen na rijeku Spreču, odakle se, uz pomoć četnika povukao ka Doboju.

Sutradan 1. oktobra neprijatelj se bolje pripremio, izveo napad i uspio da potisne partizanske bataljone do sela Donja Lohinja. U poslijepodnevnim časovima izvršen je ponovni protivnapad sa boka, po cijeloj dužini neprijateljske kolone. Nijemci su se morali opet povući. Pred mrak su jedinice 1. majevičke brigade napale neprijateljsku posadu na željezničkoj stanici u Miričini, koja se brzo predala. Neprijateljska posada koja je bila na željezničkoj stanici Bosansko Petrovo Selo odstupila je bez borbe prema Doboju.⁴⁰

³⁷ Zapovijest Štaba 1. bosanskog korpusa od 27. IX 1943. (Zbornik IV, knj. 17, dok. 127, str. 278-283).

³⁸ Obavještenje Štaba 1. bosanskog korpusa od 1. X 1943. Štabu 1. majevičke brigade (Zbornik IV, knj. 18, dok. 2, str. 10).

³⁹ U noći 26/27. septembra dva bataljona Prve majevičke brigade (2. i 3.) vodili su vrlo tešku borbu sa četnicima u Skipovcu kod Gračanice, pa je zbog toga u okviru zadatka obezbjeđenja pravca od Doboja, brigadi i odredu naloženo da spriječe eventualni napad četnika.

⁴⁰ Saopštenje Štaba 1. bosanskog korpusa od 2. X 1943. (Zbornik IV, knj. 18, dok. 9, str. 29).

Tuzla je oslobođena 2. oktobra. Istog dana neprijatelj je iz Doboja izvršio nov snažan napad na bataljone 1. majevičke i Trebavskog odreda i ovladao Gračanicom. Uprkos protivnapadima neprijatelj je, uz snažnu podršku avijacije, 3. oktobra odbacio brigadu i odred sjeverno od komunikacije Doboju-Tuzla i prodro u Lukavac gdje je iznenadio jedinice Majevičkog NOP odreda. Majevički odred, pošto nije bio obaviješten o prodoru neprijatelja iz Gračanice, pretrpio je osjetne gubitke i povukao se na visove sjeverno od komunikacije.

U takvoj situaciji Štab 3. korpusa (naredbom Vrhovnog štaba od 5. oktobra 1943, Štab 1. bosanskog korpusa preimenovan je u Štab 3. korpusa NOV i POJ) preuzeo je odmah mjere za odbranu oslobođene Tuzle. Naredio je da se izvrši snažan protivnapad na uklijenjenog neprijatelja. Sa fronta kod Bukinja neprijatelja su napale 6. istočnobosanska i 2. krajiška brigada,⁴¹ a 1. majevička (koja je pomenutom naredbom postala 15. majevička), Trebavski i Majevički odred dobili su zadatak da sjeverno od komunikacije Doboju-Tuzla napadaju izduženu neprijateljsku kolonu u bok i u pozadinu.⁴² Kasnije je u borbu na lijevom krilu uvedena 16. muslimanska (ranije 3.), a na desnom krilu 1. vojvođanska brigada.⁴³ U okviru opšteg zadatka Trebavski odred je imao poseban zadatak da napadne neprijateljsku kolonu kod Miričine, gdje se pretpostavljalo da se nalaze pozadinske jedinice glavnine neprijateljskih snaga.

Tako je na prilazima Tuzle došlo do veoma oštih borbi, jer je neprijatelj uporno nastojao da povрати grad. Protivnapadi jedinica NOV i POJ su u potpunosti uspjeli, pa je neprijatelj bio primoran da naglo odstupi prvo prema Lukavcu, a kasnije prema Miričini. Osmog oktobra 15. majevička i 1. vojvođanska brigada su ušle u Puračić.⁴⁴

⁴¹ U štabu 2. krajiške tada su bili: Dragan Stanić komandant, Idriz Čejvan politički komesar, Dušan Egić zamjenik komandanta i Vojin Lukić zamjenik političkog komesara. Kasnije je za načelnika štaba došao Anton Kulundžić.

⁴² Zapovijest Štaba 3. korpusa od 6. X 1943. (Zbornik IV, knj. 18, str. 80-82).

⁴³ Štab 1. vojvođanske brigade je imao ovakav sastav: Marko Perićin Kamenjar, komandant; Paško-Romac Zdravko, politički komesar; Ilija Bogdanović, zamjenik komandanta i Ljubo Momčilović, zamjenik komesara.

⁴⁴ Gligo Mandić, n.d., str. 39-60.

S obzirom na način vođenja borbi i manevar snaga, oslobođenje i odbrana Tuzle predstavljaju veoma uspješnu operaciju. Odluka štaba 3. korpusa da za obezbjeđenje pravca prema Doboju angažuju trećinu snaga koje su u početku učestvovala u napadu, pokazala se presudnom za uspjeh cijele operacije. Oslobođenjem Tuzle postignut je ogroman vojni i politički uspjeh. Zadat je težak udarac neprijatelju, a NOV je postigla prestiž u istočnoj Bosni. Došlo je do velikog priliva novih boraca, najviše radnika i omladinaca. To je omogućilo formiranje novih brigada (17, 18. i 19), Tuzlanskog NOP odreda i 27. istočnobosanske divizije.

Poslije odlaska jedinica 17. divizije ka Tuzli, na cijeloj teritoriji, u trouglu rijeka Bosna-Sava-Tinja, našao se samo novoformirani Posavski NOP odred. On je dobio zadatak da obezbijedi, od intervencije sa sjevera, jedinice koje su napale Tuzlu i da se postavi na liniju Gradačac-Srnice. Odmah po prijemu zadatka odred je izvršio marš iz Bukvika pravcem Špionica-Srnice-Gradačac. Čim su četnici saznali za odlazak jedinica NOV ka Tuzli, pošli su u napad na Gradačac sa namjerom da unište odred i da opljačkaju grad. Bili su uvjereni da im Posavski NOP odred ne može pružiti jači otpor. Četnici su stigli pred grad, kada su jedinice odreda stupile iz pokreta u borbu, izvršile snažan protivnapad i protjerali četnike koji su se razbjegli.

Intervenciju 5. lovačke pukovnije iz Brčkog prema Tuzli odbila je 3. vojvođanska brigada.⁴⁵

Prema planu Vrhovnog štaba, poslije uspjeha u dolini Spreče, jedinice 3. korpusa trebalo je da prenesu težište svojih dejstava prema jugoistoku na područje Sarajeva, Višegrada i Goražda. U duhu tog plana štab 3. korpusa je uputio 17. diviziju najprije na Ozren, zatim na Vareš, a odatle na Romaniju, a 27. diviziji dao zadatak da zauzme Sokolac i Rogaticu i protjera četnike koji su pod neposrednom komandom Draže Mihailovića prodrli iz Srbije u jugoistočnu Bosnu. Šesnaesta vojvođanska divizija dobila je zadatak da dej-

⁴⁵ Radovan Panić, Treća Vojvođanska brigada, str. 128-129, Vojnoizdavački zavod, 1980, Beograd.

stvuje na operativnom području Posavine, Trebave, Semberije i Majevice i da po mogućnosti oslobodi Brčko.⁴⁶

U vrijeme dok je boravio u neposrednoj blizini Tuzle, Trebavski NOP odred se snabdio izvjesnom količinom oružja, odjeće i obuće. U svakom bataljonu bilo je po 2 puško-mitraljeza. Poslije protjerivanja neprijatelja sa pravca Doboj-Tuzla, Trebavski NOP odred krenuo je zajedno sa 1. vojvođanskom brigadom na sjever. Ponovo su oslobodili Gračanicu. Neprijatelj je pružio slabiji otpor na visovima kod Karanovca. Do polovine oktobra Trebavski NOP odred je zajedno sa bataljonima 1. vojvođanske brigade prokrstaro terenom Trebave, nenaišavši na ozbiljniji otpor četnika. Poslije toga 1. vojvođanska brigada produžila je prema Brčkom, a Trebavski NOP odred je ostao na prostoriji Srnice-Gradačac-Skugrić. Južno je održavao vezu sa 18. hrvatskom brigadom (pod čijom se operativnom komandom nalazio) koja je držala položaje kod Lukavca i zatvarala pravac Doboj-Tuzla, a sjeverno sa Posavskim NOP odredom.

Uskoro je u Modriči formiran i 3. bataljon Trebavskog NOP odreda od omladinaca iz Modriče, Riječana, Tarevaca, Odžaka, Dugog Polja, Dobrinje, Garevca, Kladara i drugih sela. U prvo vrijeme čete su se zvale po nazivima mjesta. Prvo su formirane Modrička i Tarevačka, a kasnije Odžačka. Vršene su pripreme i za formiranje Garevačke čete. Prije formiranja štaba 3. bataljona čete su bile pod komandom 3. bataljona Posavskog odreda, što je diktirala tadašnja situacija. Za komandanta bataljona postavljen je Mehmed Mujbegović, a prvo vrijeme dužnost političkog komesara vršio je Muhamed Kladnjak, koga je poslije nekoliko dana zamijenio Vid Dević. Zamjenik komandanta bio je Mate Belić. Komandir 1. čete je bio Hasan Mulić, Druge - Sakib Zečić a Treće - Mehmedalija Sendijarević. Jedno vrijeme komandir 1. čete je bio i Safet Doratić. Politički komesari četa u bataljonu su bili: Ibrahim Mujbegović, Pero Kovačević i Abdurahim Otanović.

Treći bataljon je djelovao u trouglu Modriča-Odžak-Bosanski Šamac, sprečavao ispade neprijateljskih

⁴⁶ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945, knj. 1, str. 607-608.

jedinica na slobodnu teritoriju Posavine i Trebave, razvijao širok politički rad na terenu, radio na mobilizaciji novih boraca i razvio obavještajnu aktivnost. U tom radu je postigao znatne rezultate.

Posavski NOP odred ostao je na sektoru Gradačac-Srnice do povratka Trebavskog NOP odreda. Za vrijeme boravka Posavskog odreda u okolini Gradačca, došlo je do osnivanja 3. bataljona koji je formiran 7. oktobra od ljudstva iz partizanskih straža iz Gradačca, Donje Zelinje, Vučkovaca, Mionice i drugih podtrebavskih sela. Bataljon je imao 304 borca svrstanih u 5 četa. Naoružan je sa 275 pušaka, 2 mitraljeza i jednim puškomitraljezom. U štab 3. bataljona postavljeni su: za komandanta Mujo Tipura, za političkog komesara Mehmedalija Tufekčić, za zamjenika komandanta Dedo Šakić, za intendanta Alija Repčić i za referenta saniteta Bešlaga Korajkić.

Komandni sastav Prve čete sačinjavali su: komandir Ivo Domzet, zamjenik komandira Osman Delić, politički komesar Ekrem Taslidžić i ekonom Husein Skenderović; sastav Druge čete - komandir Hamid Bahić i zamjenik Šalim Bahić (politički komesar i zamjenik komesara nisu imenovani); Treće - komandir Ragib Klopić, zamjenik komandira Akif Huseljić, politički komesar Hazim Jašarević, (zamjenik nije imenovan) ekonom Zećir (Alje) Bristrić; Četvrte - komandir Osmah Sušić, (zamjenik komandira nije imenovan) politički komesar Šefkija Dajić, (zamjenik komesara nije imenovan) ekonom Hasan Gubaljević; Pete - komandir Smajo Osmanlić, politički komesar Ibrahim Alić, zamjenik komandira Numan Subašić.

U bataljonu je u početku bilo mnogo omladinaca i boraca koji su od ranije pomagali i simpatizali NOP, ali nije bilo partijske organizacije. Okružni komitet KPJ je u bataljon uputio 2 člana KP iz Gradačca, a u jedinici su primljena 4 nova člana, tako da je početkom novembra u bataljonu, zajedno sa komesarom bataljona, bilo 7 članova KPJ. U 3.

bataljonu, nije bilo zamjenika političkog komesara kao ni u ostala 2 bataljona Posavskog odreda, već su komesari vršili i dužnost partijskog rukovodioca.⁴⁷ U 1. i 2. bataljonu bilo je 25 članova KP, a u odredu su djelovala 4 aktiva SKOJ-a.

U Srebrenik su, a zatim i u Gradačac početkom druge dekade oktobra stigli iz oslobođene Tuzle Rodoljub Čolaković i Avdo Humo, članovi PK KPJ za Bosnu i Hercegovinu i sa njima pukovnik Sulejman Filipović.⁴⁸ Njih je od Srnica do Gradačca pratila 2. četa 2. bataljona Posavskog NOP odreda.

U Srebreniku, Gradačcu i okolnim selima stanovnici koji su u većini bili prijateljski raspoloženi prema NOP-u, srdačno su dočekali ove rukovodioce i odazvali se pozivima da prisustvuju zborovima i konferencijama. U Gradačcu je održan veliki narodni zbor na kome je bilo prisutno oko hiljadu stanovnika ovog grada i okoline. Govorili su Rodoljub Čolaković, Sulejman Filipović, Avdo Humo i Boro Popović, politički komesar Posavskog NOP odreda. Istog dana naveče održana je konferencija sa uglednim Muslimanima iz Gradačca i okoline. Tema razgovora je bila masovni priliv Muslimana u jedinice NOV i POJ.

Učinjeni su pokušaji da se na stranu NOP-a privuče istaknuti prvak HSS iz Posavine Mato Mikić, ali je on to odbio izgovarajući se da to ne može učiniti »bez privole svoga predsjednika« (Vlatka Mačeka)⁴⁹

Trebavski NOP odred je u to vrijeme uglavnom bio orijentisan prema Trebavi i dolini Bosne. Četnici su se uglavnom nalazili u okolini Dugih Njiva. To su bili mobilisani i

⁴⁷ Izvještaj OK KPJ za Trebavu i Posavinu Oblasnom KP za istočnu Bosnu od 6. XI 1943. Arhiv VII, Mikrofilm IPR, Sarajevo, rolna 5/53-58.

⁴⁸ Pukovnik Sulejman Filipović komandant neprijateljskog garnizona u Tuzli od 1941. je održavao kontakte sa rukovodiocima NOP-a. U ljeto 1943. došao je u kontakt sa rukovodstvom NOP-a za istočnu Bosnu i ponudio svoje usluge. Sa još 77 bivših oficira domobranstva NDH, po oslobođenju Tuzle potpisao je proglas koji je emitovan preko radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«. U proglasu se pozivaju ostali pripadnici domobranstva NDH da se pridruže narodnooslobodilačkoj vojsci.

⁴⁹ Rodoljub Čolaković, n.d., knj. 2, str. 469-474.

zavedeni seljaci koji su se na položajima oko Dugih Njiva smjenjivali svaka četiri dana. Četnički oficiri su tu masu od nekoliko stotina ljudi držali na uzdi i kažnjavali zbog učestalog bježanja sa položaja i izbjegavanja kuluka i obaveza u hrani. Iako je štab Trebavskog NOP odreda pokušavao pridobiti te seljake da pristupe NOP-u, oni su to odbijali bojeći se represalija Dražinih oficira i Nijemaca.

Drugi bataljon Trebavskog odreda, čitav ili njegovi dijelovi, često je patrolirao pravcem Krečane-Tolisa-Skugrić, zbog obezbjeđenja saobraćaja Gradačac-Modriča i zbog propagandnog djelovanja u trebavskim selima. Dopirao je i do Dugih Njiva, ali su četnici izbjegavali borbu. Dvadesetdevetog novembra 1943. bataljon je u Skugriću zarobio sedam četnika koje je poslije razoružavanja pustio.⁵⁰

Treći (modrički) bataljon odreda koji je u početku imao 120 do 130 boraca brojno je ojačao, popunom iz Odžaka.³¹ Partijska organizacija iz Odžaka pripremila je sa Odžačkom četom bataljona napad na oružničku postaju u Odžaku, čiji je zapovjednik Petar Gugić sarađivao sa NOP-om. Insceniran je napad na zgradu postaje i oružnici su se bez otpora predali.

Prvi bataljon i dijelovi Drugog bataljona Trebavskog NOP odreda su 2. novembra dočekali u Srnicama grupu partijsko-političkih rukovodilaca iz istočne Bosne koji su iz oslobođene Vlasenice preko Tuzle i Srebrenika krenuli u centralnu Bosnu da bi u Jajcu, odnosno Mrkonjić Gradu prisustvovali II zasijedanju AVNOJ-a i I zasijedanju ZAVNO-BiH-a. U toj grupi bili su: Rodoljub Čolaković, Avdo Humo, dr Vojislav Kecmanović Đedo, budući prvi predsjednik ZAVNOBiH-a, Sulejman Filipović, Aleksandar Preka, Ante Ka-

⁵⁰ Arhiv VII, fond NOP k. 1627, f3, reg. br. 1/1 i 2/1.

⁵¹ Partijska organizacija u Odžaku pripremila je grupu omladinaca za odlazak u odred. Članovi KPJ su prethodno razgovarali sa roditeljima tih omladinaca. U toku noći oni su iz Odžaka stigli na obalu Bosne naspram Modriče, gdje ih je čekao i obezbjeđivao prelazak jedan vod Modričkog bataljona na čelu sa komandantom Mehmedom Mujbegovićem. Prevezio ih je Rafo Kovačević u svom malom čamcu u koji je moglo stati najviše 5-6 ljudi. U toku prevoženja jedne ture neko je bacio bombu u čamac od koje je teško ranjen Redžo Čaušević, a lakše nekoliko boraca. Kasnije se otkrilo da je bombu bacio ustaša Želić iz Riječana koji je prije nekoliko dana stupio u odred.

menjašević, Jure Begić, Bogomir Brajković, Pero Đukanović i Mile Perković. Sa grupom partijsko-političkih rukovodilaca kretali su se avijatičari i radnici u industriji aviona, koji su prikupljeni u jedinicama 3. korpusa za popunu prvih vazduhoplovnih jedinica NOV i POJ. Među njima se nalazio i Franjo Kluz, prvi partizanski pilot.

Sutradan, 3. novembra 1. bataljon Trebavskog NOP odreda je dopratio ovu kolonu u Gradačac, gdje je naveče održana konferencija sa građanima, na kojoj su govorili istaknuti politički rukovodioci istočne Bosne. Slijedećeg dana bataljon ih je preko Čardaka dopratio u Modriču, gdje se nalazila, kao posada, Modrička četa 3. bataljona Trebavskog odreda. Petog novembra prešli su rijeku Bosnu i stigli u Majevac gdje su ih dočekala dva bataljona 12. krajiške brigade na čelu sa komandantom brigade proslavljenim junakom sa Kozare - Petrom Mečavom. Oni su doveli komoru sa oko 100 tovarnih konja da preuzmu oko vagon soli koja je iz oslobođene Tuzle preko Srebrenika transportovana do Modriče, a odatle prebačena preko rijeke Bosne za potrebe jedinica NOV i POJ i naroda u srednjoj Bosni i Bosanskoj krajini.⁵²

Pošto su uspješno obavili dodijeljeni zadatak i vijećnike bezbjedno sproveli do krajiških jedinica, 1. bataljon i dio 2. bataljona su se, istim putem, vratili na svoje položaje.

Početkom decembra u Trebavskom NOP odredu je bilo 14 članova KPJ, svrstanih u 3 partijske organizacije (u štabu odreda i u dva bataljona po jedna, dok u jednom bataljonu nije bilo partijske organizacije.⁵³ U odredu je tada bilo 5 aktivna SKOJ-a sa 36 članova.

Okružni komitet KPJ je zajedno sa Štabom Posavskog NOP odreda donio odluku da 1. i 2. bataljon odreda učestvuju u predstojećem napadu jedinica 16. divizije na Brčko.

⁵² So i druge namirnice zaplijenjene u oslobođenoj Tuzli danima su prevlačili na svojim kolima, mnogi seljaci iz sela opština Srebrenik, Gradačac i Modriča. Evakuacijom je rukovodio Haso Burić.

⁵³ Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 1. XII 1943. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 5/312-316).

Poslije odlaska 1. i 2. bataljona Posavskog odreda, 3. bataljon ostao je sam u Gradačcu i okolini, sa zadatkom da zatvori pravce koji sa sjevera i zapada ulaze u Gradačac. Treći bataljon će ostati odvojen od ostalih snaga odreda sve do februara 1944, tj. do formiranja Posavsko-trebavskog odreda. Njegove čete će obezbjeđivati grad i omogućiti nesmetano djelovanje narodnooslobodilačkih odbora, organizacija KPJ i SKOJ-a, NOP-a i AFŽ na terenu oko Gradačca.

Prvi i Drugi bataljon odreda, koji su pri dolasku novih boraca imali 212 boraca, zajedno sa Štabom odreda krenuli su iz Gradačca ka Bukviku.

U Brčkom su se u oktobru 1943. nalazile znatne neprijateljske snage. Tu su bili 5. i 8. lovački puk, 7. artiljerijski divizion, 2. inženjerijski bataljon, jedan bataljon DOMDO pukovnije, nešto ustaša i Nijemaca. U Gunji preko Save nalazio se 1. bataljon 5. lovačkog puka.⁵⁴ To je, u stvari, bio kompletan 3. domobranski zdrug. U okolnim neprijateljskim uporištima na lijevoj obali Save (u Županji, Vinkovcima, Vukovaru, Rumi i Šidu) nalazile su se dvije njemačke divizije, koje su upravo izvodile ofanzivna dejstva u Sremu i Slavoniji protiv partizanskih jedinica, pod komandom Glavnog štaba NOV i POJ Vojvodine.

Neprijatelj je u Brčkom, na vrlo uskom prostoru držao jake snage. On je cijenio vojnički značaj Brčkog koje mu je služilo kao mostobran za nastupanje ka Bijeljini, Tuzli, Gradačcu i Bosanskom Šamcu i za obezbjeđenje željezničke pruge Brčko-Vinkovci i, posredno, pruge Beograd-Zagreb na dijelu od Vinkovaca do Mitrovice, koju su često napadali sremski i slavonski partizani.

Spoljna odbrana Brčkog počivala je na fortifikacijski uređenim položajima sa rovovima, betonskim i zemljanim bunkerima i minskim poljima ispred njih. U gradu su mnoge zgrade građene od tvrdog materijala uređene za kružnu odbranu, a posebno kasarne u lageru. Oko željezničkog mosta na slavonskoj strani izgrađeni su bunker i.

Prilikom boravka komandanta 16. divizije u Tuzli, početkom oktobra, donesena je odluka da 16. divizija pripremi

⁵⁴ Zbornik IV, knj. 18, dok. 213, str. 548.

i izvede napad na Brčko." Ofanziva njemačke 173. divizije, 1. kozačke konjičke divizije i 901. njemačkog oklopnog puka koja je bila u punom zamahu na području Srema i zapadne Slavonije ubrzala je odluku da se Brčko što prije napadne. Napadom na Brčko želio se olakšati položaj jedinicama NOV i POJ u Sremu i istočnoj Slavoniji i proširiti slobodna teritorija u istočnoj Bosni.

Prema planu napada 2. vojvođanska i dijelovi 4. vojvođanske brigade trebalo je da zauzmu Gunju i most na Savi i da zatvore pravce koji iz Vinkovaca i bosutskih šuma vode ka Brčkom. Treća vojvođanska brigada i Majjevički partizanski odred imali su zadatak da napadnu grad u zahvatu puteva Brčko-Bijeljina i Brčko-Tuzla, a 1. vojvođanska brigada sa 1. i 2. bataljonom Posavskog NOP odreda u zahvatu puteva Brčko-Srnice i Brčko-Orašje.⁵⁶

Druga vojvođanska brigada⁵⁷ prebacila se 17. oktobra preko Save kod Rajevog Sela. Slijedećeg dana se sa dijelovima 4. vojvođanske brigade, koja je tada bila u fazi formiranja, kod Posavskih Podgajaca sukobila prvo sa jednom neprijateljskom kolonom, jačine ojačanog bataljona, koja se iz Županje kretala prema Gunji, a zatim sa drugom neprijateljskom kolonom, jačine dva bataljona, koja je iz Gunje pošla radi povezivanja sa kolonom iz Županje. Do kraja dana obje kolone bile su prisiljene da odstupe u pravcu Brčkog.

Napad na grad otpočeo je 19. oktobra u 20 časova. Bataljoni 1. vojvođanske brigade i Posavskog NOP odreda napali su grad sa zapadne strane i uspjeli da potisnu neprijatelja iz rovova na spoljnoj odbrani grada i stignu do samog mjesta. Napadajući od Gorica uz drum Lončari-Brčko jedinice Posavskog odreda stigle su u blizini gradske bolnice gdje su zaustavljene. Jedna patrola odreda uspjela je prijeći put Brčko-Brka i ući u grad, vratiti se i donijeti obavještenja o neprijateljskim otpornim tačkama. Istog dana nepri-

⁵⁵ Zbornik IV, knj. 18, dok. 25, str. 248.

⁵⁶ Zbornik IV, knj. 18, dok. 213, str. 547 i knj. 19, dok. 28 str. 97-98.

⁵⁷ Štab 2. vojvođanske brigade je imao ovakav sastav: Radosav Jović, Miško, komandant; Drago Dikić, politički komesar; Mirko Milanović, zamjenik komandanta i Ljubica Stanimirović, zamjenik političkog komesara.

jatelj je izvršio protivnapad sa jačim snagama i odbacio jedinice odreda ka selu Gorice. Još tri puta bataljoni su pokušali da prodru u grad, ali su zadržani na utvrđenim položajima pred samim gradom. Neprijatelj je organizovao jaku odbranu i precizan sistem vatre na liniji prvih gradskih kuća, postavivši ispred njih minska polja i žičane prepreke.

Treća brigada je slomila spoljnu odbranu neprijatelja na istočnoj strani grada, zauzela Stolin i stigla do utvrđenih kasarni u lageru, ali dalje nije mogla zbog jakog otpora neprijatelja. Uporni napadi, 1. i 3. brigade i Posavskog NOP odreda trajali su sa prekidima dva dana i dvije noći. Druga vojvođanska brigada je 20. oktobra zauzela Gunju i bunkere na prilazima mostu koji je donekle onespobila, ali dalje nije mogla zbog jakog otpora neprijatelja koji je potpomagala avijacija. Avioni su po čitav dan bombama zasipali položaje partizanskih jedinica. Neprijateljska artiljerija je takođe bila veoma aktivna i ometala je manevar vojvođanskih jedinica.

Sutradan, 21. oktobra, dva bataljona 2. vojvođanske brigade su orijentisana na prostoriju Bosut-Višnjićevo sa zadatkom da zatvore pravac koji iz Morovića vodi ka Gunji, a dva bataljona 4. vojvođanske brigade zatvorili su pravce Bošnjaci-Gunja i Lipovac-Vrbanja. Došlo je do borbe sa jakim njemačkim snagama koje su tim pravcima hitale u pomoć opkoljenom neprijateljskom garnizonu u Brčkom. Jake neprijateljske snage uspjele su tog dana da se probiju preko Gunje u Brčko, pa je štab 16. divizije naredio da se napad obustavi. Sve jedinice pod komandom 16. vojvođanske divizije su se povukle na sjeverne padine Majevice. Jedinice Posavskog odreda su se postavile na položaje u Bukviku. Uzroci neuspjeha napada su raznovrsni, ali je osnovno da je omjer snaga i sredstava bio mnogostruko nepovoljan za napadača. Vojvođanske jedinice su u trodnevnim borbama pretrpjele velike gubitke. Oko 300 boraca je izbačeno iz stroja.⁵⁸

U napadu na neprijateljski garnizon u Brčkom, učestvovala je 5. bataljon 3. vojvođanske brigade - Muslimanski bataljon - formiran početkom oktobra 1943. godine od omladinaca i pripadnika DOMDO pukovnije iz Brnjika, Vra-

⁵⁸ Radovan Panić, n.d., str. 142.

žića, Šatorovića, Rahića i drugih muslimanskih sela iz zapadnog dijela brčanskog sreza. Prvo je formirana jedna četa na čelu sa komandirom Dževadom Kobičem, a zatim druga četa i Štab bataljona u sastavu: Hasan Kovačević, komandant; Jusuf Huršidić, politički komesar i Enis Dervišević, zamjenik političkog komesara. Huršidić i Dervišević su uskoro na zahtjev Okružnog komiteta KPJ za Majevicu upućeni na teren kao partijsko-politički radnici, a za novog političkog komesara bataljona naimenovan je Esad Cerić. Bataljon je brojao oko 120 boraca.⁵⁹

Do kraja oktobra pristigle neprijateljske snage (vlasovci) vrše ofanzivne akcije u Sremu i istočnoj Slavoniji, gdje čine strašne zločine nad stanovništvom, ubijajući starce, žene i djecu i paleći domove. Te jedinice pokušavaju da prodru u pravcu Bijeljine, Tuzle i Gračanice, ali nailaze na snažan otpor jedinica 16. divizije. Dolazi do žestokih borbi kod Rače i Janje, a na sektoru 1. vojvođanske brigade i Posavskog NOP odreda kod Omerbegovače, Palanke i Boderišta.⁶⁰

Trećeg novembra brodovi ratne mornarice NDH »Petričica« i »Ustaša« plovili su iz Županje ka Brčkom. Brod »Ustaša« je teglio deregliju sa hranom za jedinice 3. domobranskog zdruga u Brčkom. U visini sela Gorice, sa desne obale Save, borci 1. vojvođanske brigade i Posavskog NOP odreda otvorili su vatru. »Petričnica« je pogođena na više mjesta mecima iz protivoklopne puške, a brod »Ustaša« je potpuno izgorio. Partizani su uspjeli da odvuku deregliju sa namirnicama (brašno, šećer, pirinač, cigarete i dr.) na desnu stranu rijeke, isprazne je i zapale. Iz Brčkog su odmah upućena tri tenka i jedna četa domobrana, ali su u svom nastupanju bili odbijeni, pa su se pred mrak morali vratiti u grad. Sutradan, 4. novembra, iz Brčkog je prema Gorici krenula jedna domobranska četa sa 5 njemačkih tenkova i stigla do Prnjatovićevog salaša. Nijemci su domobrane isturili ispred tenkova. Partizani su otvorili vatru, domobrani su se povukli, a tenkovi su ih morali štititi u povlačenju prema Brčkom.

⁵⁹ Radovan Panić, n.d., str. 134.

⁶⁰ Oslobođilački rat, knj. 1, str. 618-619; Zbornik IV, knj. 19, dok. 28, str. 98-100.

Dva neprijateljska aviona su mitraljirala borce i izbacila bombu koja nije eksplodirala.⁶¹ Od 5. do 7. novembra neprijateljske jedinice iz Brčkog upućuju svoje izviđačke dijelove u pravcu položaja koje su držale jedinice 1. vojvođanske brigade i Posavskog NOP odreda.

Pošto je koncentrisao jače snage u Brčkom, Gračanici i Doboju, neprijatelj je od 7. do 11. novembra, preduzeo napade iz tih garnizona, sa ciljem da ponovo osvoji Tuzlu. Sedmog novembra je iz Doboja u pravcu Tuzle krenula motorizovana kolona od oko 2.000 vojnika i 9 tenkova iz sastava 369. njemačke divizije. Istovremeno su dva bataljona 187. njemačke divizije i 1. bataljon 8. lovačkog puka, uz podršku artiljerije i tenkova, napadali iz Brčkog prema Čeliću.⁶² Poslije upornih borbi, koje su se produžile slijedećih dana, 2. i 3. vojvođanska brigada odbacile su 15. novembra neprijatelja prema Brčkom. Zbog toga što jedinice 16. vojvođanske divizije nisu mogle da intervenišu na pravcu Doboju-Tuzla, neprijateljska motorizovana kolona je, odbacivši dijelove 18. hrvatske brigade i Tuzlanskog NOP odreda, 11. novembra zauzela Tuzlu, poslije 40 dana života u slobodi.

Polovinom novembra 1943. iz Gračanice u pravcu Srnice krenula je jedna jedinica 1. kozačke divizije. U štabu 3. bataljona Posavskog NOP odreda imali su informacije, dobijene iz Gračanice, da su mnogi vojnici 1. kozačke divizije,⁶³ bivši pripadnici sovjetske armije, (vlasovci, nazvani tako po svom komandantu generalu Vlasovu) izrazili želju da se predaju partizanima. Tog dana neprijateljski vojnici su se provukli kroz potok i uz pomoć ustaša Ibrahima Pjanića iznenadili jednu četu 3. bataljona u Srnicama, opljačkali stanovnike i vratili se u Gračanicu. To je bila izviđačka grupa koja je vršila izviđanje puta Gračanica-Srnice-Gradačac. Sutradan je iz Gračanice krenula neprijateljska jedinica

⁶¹ Izvještaj Štaba 16. divizije od 1. XII 1943. (Zbornik IV, knj. 20, dok. 1, str. 13.). Opšta bojna relacija Štaba 2. zbornog područja za novembra 1943. (Zbornik IV, knj. 19, dok. 173, str. 551-552).

⁶² Podatke o koncentraciji njemačkih trupa u rejonu Vinkovci - Gunja dostavila je Okružnom komitetu KPJ partijska organizacija iz Bosanskog Samca. (Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR kat. br. 1932.).

⁶³ U to vrijeme u Gračanici su stacionirale jedinice 6. kozačkog konjičkog puka. (Zbornik IV, knj. 19, dok. 165, nap. 9, str. 522).

od oko 600 vojnika, tj. cio bataljon. Prvi i Drugi bataljon Trebavskog NOP odreda i Treći bataljon Posavskog NOP odreda pružili su snažan otpor u Srnicama, ali je neprijatelj pokušao da ih opkoli obuhvatom preko Biberovog Polja. U odsutnom trenutku pristigao je iz pravca Gradačca 3. bataljon Trebavskog NOP odreda, pa su zajedno krenuli u protivnapad i potisnuli neprijatelja koji se, uz gubitke, povukao u Gračanicu.⁶⁴ Prije početka protivnapada na položaje koje su držale jedinice odreda, stigli su aktivisti i simpatizeri NOP-a iz Srpskih i Muslimanskih Srnica i Vučkovaca, koji su donijeli municiju i hranu. Ubijeno je 28 neprijateljskih vojnika i 7 konja. Pored ostalog zaplijenjeno je 15 konja i mazgi natovarenih opremom. Poslije nekoliko dana u štab 3. bataljona Posavskog odreda došla su tri pripadnika ove njemačke jedinice i izjavili da su gestapovci otkrili namjeru organizatora prebjega u partizane, i pohapsili ih.⁶⁵ Nijemci su uskoro tu jedinicu povukli iz Gračanice u Derventu. Pobjegli neprijateljski vojnici upućeni su u sastav vojvođanskih jedinica, u četu koja je formirana od prebjeglih »vlasovaca« a jedan od njih je ostao pri Komandi mjesta Gradačac.

Poslije zauzimanja Tuzle i dolaska jačih neprijateljskih snaga u Tuzlu, Brčko i Gračanicu, vojnopolitička situacija u okolini tih mjesta se izmijenila. Do tada prikriveni neprijatelji NOP-a podigli su glave. Preostali pripadnici bivše DOMDO pukovnije pristupili su novoformiranoj kvislinškoj jedinici - zelenom kadru ili, kako su ih njihovi organizatori nazvali bosanskim planincima, čiji je komandant postao Nešet Topčić iz Zvornika. U selima oko Gračanice i prema Gradačcu organizator i pokretač stvaranja zelenog kadra bio je Ibrahim Pjanić iz Sokola. On je imao podršku od pripadnika muslimanskih reakcionarnih krugova iz Sarajeva. Uz blagoslov reakcionarnih muslimanskih sveštenika uspio je preostale pripadnike DOMDO pukovnije i dio malodušnih privuče na svoju stranu. Ibrahim Pjanić je održavao vezu i

⁶⁴ Izveštaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 1. decembra 1943. (Arhiv VII Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 5/312-316.

⁶⁵ Nijemci su zbog toga strijeljali u Gračanici aktivistu NOP-a, rezervnog narednika Adema Alića na službi u jedinici DOMDO, a uhapsili i sproveli u zatvor u Doboju Asima Osmanbegovića.

sa komandantom trebavskih četnika, popom **Savom** Božićem, pa je uskoro došlo do njihove saradnje i na vojnom planu.

Sagledavši situaciju koja je nastala pojavom zelenog kadra, Okružni komitet KPJ za Trebavu i Posavinu preuzeo je niz političkih i vojnih mjera da bi onemogućio njegovo djelovanje na slobodnoj teritoriji. U Gradačcu je sazvan sastanak uglednih građana, na kojem je donesen zaključak da se po svim selima održe konferencije na kojima bi se objasnilo šta pojava zelenog kadra donosi muslimanskom stanovništvu i kakvi su politički profili i pogledi onih koji pristupaju ili rukovode zelenim kadrom. Konferencije održane u skoro svim selima oko Gradačca u potpunosti su uspjele. Brza politička akcija onemogućila je dalji prodor zelenog kadra, a kasnije, kada su sredinom decembra pristigle jače jedinice NOV-a na ovaj teren, zeleni kadar je i vojnički oslabljen.⁶⁶

U isto vrijeme se u hrvatskim selima, uz rijeku Savu od Broda do Brčkog, u kojima od septembra do novembra nije bilo neprijateljskih jedinica, osnivaju seoske straže sa obrazloženjem da štite hrvatska sela od upada četnika, koji su pljačkali, zlostavljali i ubijali skoro svakodnevno nekog iz hrvatskih sela. Već krajem novembra 1943, po odobrenju 2. domobranskog zbornog područja, prilazi se objedinjavanju seoskih straža u bataljon od 500 do 600 vojnika koji je stacioniran u Bosanskom Šamcu. Kako je u hrvatskim selima bilo mnogo mladića koji su izbjegavali da idu u domobranske i ustaške jedinice, to je za njih bilo prihvatljivo rješenje da služe vojni rok u svom kraju, u tom bataljonu. Za obuku ove jedinice angažovano je 15 njemačkih podoficira, a uz nju je stacionirana jedna četa 8. pukovnije radi obezbjeđenja. Uskoro se pokazalo da stvaranje ove jedinice nije izvršeno zbog zaštite mještana hrvatskih sela od četnika. Radi regulisanja međusobnih odnosa između ovog bataljona i četnika, 22. novembra 1943. u Tišini su se sastali komandant bataljona (bojne) satnik Pipika Riterman i upravitelj kotar-

⁶⁶ Izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu od 1. XII 1943. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, 5/312-316).

ske ispostave u Bosanskom Šamcu Franjo Šajkaš sa komandantom posavskih četnika Pavlom Gajićem, komandantom četničkog bataljona u Donjoj Slatini Žarkom Kovačevićem i komandantom četničkog bataljona u Crkvini Obradom Burićem. Zaključeno je da se u međusobnim odnosima drže sporazuma u Lipcu.⁶⁷

U drugoj polovini novembra 1943, godine, 1. vojvođanska brigada otišla je u Srem, a ostale brigade 16. vojvođanske divizije su orijentisane na prostoriju istočno od puta Brčko-Tuzla i prema Zvorniku, sa zadatkom čišćenja terena od četnika i zelenokadrovaca i sređivanje i popune jedinica. Tako je Posavski NOP odred ostao sam u Posavini i zatvarao pravac prema Srnicama i Gradačcu, držeći položaje na liniji Donji i Gornji Bukvik, Vitanovići i Gajevi, a Trebavski NOP odred na Trebavi.

U oktobru i novembru 1943, partijska organizacija u Posavskom odredu je napredovala u pogledu svog političkog uticaja u jedinicama i na terenu gdje su jedinice boravile. Ona je povećala svoje brojno stanje primanjem novih članova iz redova kandidata i članova SKOJ-a, tako da je početkom decembra 1943. u odredu djelovalo 55 članova KPJ. U 1. i 2. bataljonu su postojali partijski biroi, dok je u 3. bataljonu postojala jedna partijska ćelija od 8 članova KPJ.

U odredu je djelovalo 12 aktiva SKOJ-a; u Prvom bataljonu 4 aktiva sa 19 članova, u Drugom 3 aktiva sa 17 članova i u Trećem 5 aktiva sa 20 članova. U svakoj četi je bio po jedan aktiv SKOJ-a, sa 5 do 6 članova.

Pošto su dovukli 11 novih divizija na jugoslovensko ratište, Nijemci su početkom decembra preduzeli ofanzivne operacije na teritoriji Sandžaka, Hercegovine, Crne Gore i istočne Bosne. Cilj im je bio da prvo u tim krajevima razbiju jedinice NOV i POJ, osujete prenošenje težišta dejstva NOV u Srbiju i obezbijede osnovne komunikacije koje iz doline Save vode ka jadranskoj obali. Ofanziva je počela pod

⁶⁷ Arhiv VII fond NDH, k. 177, f.9, reg. br. 27 i f.11, reg. br. 37.

nazivom Kugelblic, a zatim je prerasla u slijedeću - Šnešt-rum. Plan je predviđao da se brzim prodorima iz rejona Sarajeva, Tuzle i Zvornika zaposjedne zaprečna linija Sarajevo - Sokolac - Srebrenica - Drina, a zatim, nastupajući iz Sandžaka i iz Hercegovine, potisne i nabaci glavna snaga NOV i POJ u istočnoj Bosni na zaprečnu liniju, gdje bi bila opkoljena, razbijena i uništena. U drugoj etapi, pošto u toku operacije Kugelblic nije uspio da razbije snage 3. korpusa i 5. divizije, neprijatelj je zaposjeo dolinu Bosne i uputio svoje snage komunikacijama Sarajevo - Vlasenica i Tuzla - Doboj i dolinama Krivaje i Spreče, kako bi jedinice NOV i POJ opkolio sa sjevera, istoka i juga, a potom nabacio na rijeku Bosnu i uništio.

Prozrijevši namjere neprijatelja, Vrhovni štab pravovremeno je naredio da krupne formacije NOV ne budu na okupu, da ne prihvataju teške frontalne borbe i ne dopuste neprijatelju da ih sabije na uske prostore. Jedinice su dobile i naređenje da neprijatelja napadaju na komunikacijama i uporištima, brzim, energičnim i kratkim udarima.⁶⁸

U duhu direktive Vrhovnog štaba, Štab 3. korpusa je donio odluku da dekoncentriše svoje jedinice i razdvoji ih u dvije grupe, od kojih je jedna upućena ka Ozrenu, a druga ka Varešu. Jake njemačke snage su zatvorile обруч oko 5. i 27. divizije na Ravan-planini i Zvijezdi. Poslije proboja na Romanovcu 5. i 27. divizija su se izvukle iz обруча. Sedamnaesta divizija sa pridodatim brigadama (18. hrvatskom i 1. južnomoravskom koja je stigla iz Srbije) podijelila se takođe u dvije manevarske grupe. Tri brigade su se sa manjim gubicima probile na Birač, a dvije brigade (15. i 16.) pošle su u dolinu Krivaje, gdje su naišle na jače neprijateljske snage. Poslije forsiranja Krivaje i borbi na Ravan planini, one su morale promijeniti pravac i preko Romanovca ponovo izbiti na Krivaju, a zatim preko Konjuha stići iza glavnine neprijateljskih jedinica.

Jednovremeno sa krivajskom operacijom, njemačka komanda planirala je da sa dijelovima 187. rezervne divizije 901. motorizovanog puka i 3. domobranske lovačke brigade

⁶⁸ Gligo Mandić, n.d, str. 82-83.

uništi 16. vojvođansku diviziju i partizanske odrede na prostori Majevica-Posavina-Trebava.⁶⁹

Postupajući po direktivi Vrhovnog štaba, a po narednji Štaba 3. korpusa, Štab 16. vojvođanske divizije formirao je krajem novembra dvije operativne grupe brigada. Prva grupa je krenula prema Trebavi, Bosanskom Šamcu i rijeci Bosni, a druga istočno od puta Brčko-Tuzla i ka komunikaciji Tuzla-Zvornik, s tim da se po potrebi prebaci u Birač. U prvoj grupi su se nalazile 1, 3. i 5. vojvođanska brigada, a u drugoj Druga i Četvrta. Prva grupa je dobila zadatak da brzim dejstvom razbije četničke i zelenokadrovske grupe i napadne neprijateljeve garnizone na Trebavi i u Posavini, prije nego što njemačka ofanziva počne na tom sektoru, kako bi sebi stvorila što širi manevarski prostor i time izbjegla koncentrični napad neprijateljskih jedinica. Radi toga se Prva operativna grupa 1. decembra postavila na sektor Bijela - Vujičići - Gornji Rahić - Zovik - Kalajdzije.

U okviru predstojećih neprijateljskih dejstava iz Brčkog je 1. decembra upućena jedna njemačka i jedna domobranska četa da izvide položaje Posavskog NOP odreda kod Bukvika. Istovremeno su iz Bukvika ka selu Ulović krenule čete 1. i 2. bataljona. Došlo je do borbe u susretu na jednoj kosi. Neprijatelj je tukao iz mitraljeza i minobacača, ali su ga čete 1. i 2. bataljona, u kojima su se isticali skojevci, jurišem odbacile. Neprijateljske jedinice nisu uspjele ući u Bukvik, pa su se morale povući u Brčko uz gubitke od 9 poginulih i dva ranjena, izgubivši jedan šarac i dva mitraljeza.⁷⁰ Iz odreda je poginuo Ilija Pantelić, a teško je ranjen Cvijan Đurić. Kroz dva dana, 3. decembra, preduzet je kombinovani napad na položaje Posavskog odreda u Bukviku i Vitanovićima u kojem su učestvovali 1. bataljon njemačkog 130. puka, 1. bojna 8. pukovnije i 3. bojna 5. domobranske pukovnije. Jedan neprijateljski avion je nadletao i mitraljirao položaje jedinica odreda. Neprijatelj je naišao na jak otpor 1. i 2. bataljona Posavskog NOP odreda koji su prethodno prokopali i zapriječili put Brka - Bukvik. Borba je počela oko 10 ča-

⁶⁹ Oslobođilački rat, knj. 2, str. 1022.

⁷⁰ Zbornik IV, knj. 20, dok. 182, str. 600-609.

sova između Gornjeg i Donjeg Bukvika. Posavski odred je zatražio pomoć od štaba 3. vojvođanske brigade koji je uputio jednu četvu u Bukvik, a drugu u zaselak Lukavac. Neprijateljske jake snage počele su da potiskuju Posavski odred, pa je čitav 1. bataljon 3. vojvođanske brigade došao u pomoć i oko 14 časova se razvio za borbu s lijeve strane puta Brčko - Bukvik.⁷¹ Posavski odred se povukao oko 100 metara unazad, kako bi protivtenkovski top 3. vojvođanske brigade mogao gađati tenkove. Iako je neprijatelj tukao položaje Posavaca i Vojvodana vatrom iz tenkova, topova, minobacača i mitraljeza, nije mogao napredovati već se povukao u Donji Bukvik, a predveče je odstupio u pravcu Brčkog.

Osmog decembra jedinice Prve operativne grupe su krenule na prostoriju Humci-Sitari-Tursunovići-Šahinovići-Gornja Dragunja-Ljenobud-Rapatnica. Sutradan su vodile žestoku borbu sa zelenokadrovcima kod Brnjičana. U zoru 10. decembra Vojvodane su napale iz pravca Gračanice jake neprijateljske snage. Brigade 1. operativne grupe stigle su 12. decembra na sektor Špionica-Džakule-Zelinja. Dok su 3. i 5. brigada čistile četnička i zelenokadrovska uporišta u podtrebavskim selima, 1. vojvođanska brigada je 14. decembra upala u Tramošnicu, ubila 6 ustaša i zaplijenila izvjesnu količinu pušaka koje su predate komandi mjesta Gradačac (jednocijevke).

Pošto su se u Sokolu nalazile glavne zelenokadrovske snage na Trebavi, sve tri vojvođanske brigade su u noći 15/16. decembra napale Sokol, ali nisu postigle zapaženi uspjeh. Neprijatelj se utvrdio u srednjevjekovnoj tvrđavi i pružao otpor, očekujući pomoć koja mu je sutradan i stigla iz Gračanice.⁷²

Poslije napada na Sokol, jedinice 3. i 5. brigade zauzele su položaje na sektoru Srnice-Biberovo Polje-Jelovče Selo, dok je 1. brigada zajedno sa Trebavskim NOP odredom i

⁷¹ Štab 3. vojvođanske brigade prvobitno je imao ovakav sastav: Petar Matić Dule, komandant, Boro Ivanišević, politički komesar; Novak Atanacković Dugački, zamjenik komandanta i Uroš Ostojić Đetić, zamjenik komesara. U novembru 1943. godine poslije odlaska Petra Matića na dužnost u Glavni štab NOV i PO Vojvodine za novog komandanta postavljen je Dušan Vukasović Diogen, a za načelnika štaba Hasan Kovačević.

⁷² Zbornik IV, knj. 20, dok. 184, str. 631-636.

Mačvanskom partizanskom četom dobila zadatak od Štaba 1. operativne grupe da u noći 19/20. decembra uništi neprijateljsko uporište u Bosanskom Samcu, u kome se tada nalazila domobranska bojna u formiranju i dijelovi 2. bataljona 8. lovačke pukovnije, sa 240 vojnika, među kojima i 15 Nijemaca. Partijska organizacija iz Bosanskog Samca dostavila je podatke o rasporedu neprijatelja, i vatrenim položajima oružja. Bataljoni Prve vojvodanske brigade i Trebavskog NOP odreda sa Mačvanskom partizanskom četom, krenuli su iz Gradačca u 17 časova. Stigavši noću neprimjećeni na polazne položaje, napali su utvrđenog neprijatelja. Prvi bataljon je nadirao duž komunikacije Gradačac-Bosanski Samac; Četvrti duž komunikacije Orašje-Bosanski Samac, tj. sa južne i istočne strane; a Treći bataljon 1. vojvodanske brigade sa bataljonima Trebavskog NOP odreda, koje je kao vodič vodio Muhamed Kladjak, neopaženo se provukao niz obalu rijeke Bosne i Save i napao ga u Sokolskom domu.

Neprijatelj se uporno branio, zadržavajući vojvodanske borce na ulazu u mjesto, vatrom iz bunkera i rovova, na otvorenom prostoru i močvarnom zemljištu. Kada su 3. bataljon 1. vojvodanske brigade i bataljoni Trebavskog NOP odreda zauzeli zgradu Sokolskog doma i krenuli u napad prema bunkerima i rovovima, neprijatelju s leđa, uslijedio je juriš 1. i 4. bataljona u zahvatu komunikacija. Poslije žestoke borbe koja je trajala četiri časa, 20. decembra u 2,30 časova oslobođen je Bosanski Samac. Tom prilikom ubijena su 84 neprijateljska vojnika, a 119 zarobljeno. Zaplijenjena su 2 minobacača, 3 mitraljeza, 11 puškomitraljeza, 6 automata i mnogo municije i opreme. U 1. vojvodanskoj brigadi bilo je 15 poginulih i 30 ranjenih boraca.⁷³

U 10 časova jedinice 1. brigade i Trebavskog NOP odreda napustile su mjesto i krenule na prostoriju Ledeni-ce-Gradačac-G. Lukavac.

Poslije toga jedinice 1. operativne grupe pristupile su izvršenju drugog dijela postavljenog zadatka - razbijanju četnika na Trebavi. U toku 22. decembra Vojvodani su napali

⁷³ Izvještaj političkog komesara 16. divizije od 20. XII 1943. i izvještaj Štaba 1. vojvodanske brigade od 31. XII 1943. (Zbornik IV, knj. 20, dok. 111, str. 285 i dok. 184, str. 631-636).

četnike na liniji Mramorje-Spletena Lipa-Duge Njive. Četnički gubici su bili: 41 ubijen, 35 zarobljenih i pretpostavlja se, oko stotinu ranjenih. Vlastiti gubici su iznosili 7 poginulih i 28 ranjenih. Četnici su uspjeli da se izvuku iz okruženja zahvaljujući gustoj magli. Trebavski NOP odred je napadao duž ceste Modriča-Kožuhe, gdje se sukobio sa jednom njemačkom motorizovanom kolonom koja je nadirala iz Doboja prema Modriči.⁷⁴ Vojvođani su sljedeći dan proveli na prostoriji Duge Njive-Markovići-Koprivnska Trebava.⁷¹

Njemačke divizije pomjerile su uskoro svoja ofanzivna dejstva sa Majevice ka Posavini i Trebavi. Tako su, 24. decembra, jake njemačke motorizovane kolone otpočele koncentričan prodor pravcima Tuzla-Gračanica, Tuzla-Srnice, Brčko-Gračanica, Brčko-Bosanski Šamac i Bosanski Šamac-Gradačac-Srnice. Na taj način 1. operativna grupa se, zajedno sa Trebavskim NOP odredom, našla na uskom prostoru Trebave, koju je neprijatelj opkoljavao sa juga, istoka i sjevera. U prvo vrijeme u Štabu Operativne grupe preovladala je ideja da se jedinice prebace preko rijeke Bosne, gdje je u prvo vrijeme bio jedini slobodan prolaz. Radi toga su, poslije savjetovanja sa štabovima brigada, bila izdata naređenja, pa su jedinice u toku noći 24/25. decembra pošle prema Vranjaku i Kožuhama da obezbijede mostobran i prikupe čamce. Sa bolnicom su upućeni 1. i 2. bataljon 1. vojvođanske brigade. Međutim, neprijatelj je sa tenkovima već predveče stigao u Modriču, pa je 1. bataljon na brzinu uspio da evakuise teške ranjenike iz Modriče, a 2. bataljon da zauzme položaje poviše mjesta.

Zbog slabo izvedenih priprema i neodlučnog pokreta ka mjestu prelaza, u zoru 25. decembra Štab 1. operativne grupe promijenio je svoju odluku i naredio da jedinice krenu prema Majevici. Prethodnog dana, tj. 24. decembra neprijateljska motorizovana kolona koja je ušla u Modriču sa sjevera produžila je u pravcu Kožuha. Istovremeno je u tom

⁷⁴ Razvila se oštra borba u kojoj je poginulo desetak boraca, među njima Petar Lukić mitraljezac iz Skugrića i njegov pomoćnik i imenjак Petar Lukić iz Tolice, borci 2. čete 2. bataljona.

⁷⁵ Analiza operacija 16. vojvođanske divizije, decembar 1943. (Zbornik IV, knj. 20, dok. br. 182, str. 615).

pravcu krenula jedna neprijateljska kolona iz Doboja. Sa njima je stupio u borbu 1. bataljon 3. vojvođanske brigade, koji se nakon kraće borbe povukao na okolne kose. Brigade 1. operativne grupe krenule su 25. decembra navečer preko Trebave na istok. Prešle su cestu Gračanica-Srnice, pa su pored Srebrenika stigle, u zoru 31. decembra, na prostoriju Humci-Mačkovac-Vukosavci i uspostavile vezu sa brigadama 2. operativne grupe. Manevar je uspio, izbjegnuto je okruženje, ali je iz jedinica izostalo oko 120 iznemoglih, slabo odjevenih, bosih i većinom nenaoružanih boraca koji nisu mogli izdržati napor, pa su skoro svi pali u ruke četnika i zelenokadrovaca.⁷⁶

Zbog nepovoljnog razvoja situacije na Trebavi, pred štab 1. operativne grupe postavio se u najoštrijem vidu problem transporta ranjenika i bolesnika koji nisu mogli slijediti jedinice u tako brzom i dugom maršu. Zbog toga je Štab 1. operativne grupe zatražio od članova OK KPJ, Mladena Jeftića i Borike Stančića i od komesara i zamjenika komesara Trebavskog NOP odreda Pante Nikolića i Slobodana Jankovića, da preuzmu brigu za prebacivanje bolnice preko rijeke Bosne i za njeno obezbjeđenje. U bolnici se nalazilo oko 130 nepokretnih ranjenika i bolesnika. Oni su po ranijem planu trebalo da budu smješteni u baze u Modriči i Tarevcima, ali se od toga odustalo. Sa 3. bataljonom odreda i partizanskom stražom Komande mjesta Modriče, organizovano je prevoženje ranjenika preko Bosne. Sakupljeno je preko 100 konjskih i volovskih zaprega, najviše iz Tarevaca i Modriče, pa su ranjenici i bolesnici prebačeni preko ceste Modriča-Doboj

i rijeke Bosne više Dobra na mjestu zvanom Kamen. Na suprotnoj strani rijeke prihvatao su obezbijedili aktivisti iz Vučjaka.⁷⁷

Bolnica je zatim smještena u sela: Dugo Polje, Botajica, Jošava i Gnionica. Sa ranjenicima i Komandom mjesta Modriče poslali su članovi OK KPJ: Mladen Jeftić, Borika Stančić

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ Tu su se nalazili partijski i skojevski rukovodioci: Boško Milutinović Đedo, Midhat Muradbegović, Zdravko Dejanović, Nedo Krekić, Perica Kosik, Mile Dejanović Buna i drugi. Oni su obezbjeđivali i hranu za ranjenike iz vučjačkih sela i iz Odžaka. U Odžaku su se na tom poslu najviše angažovali Abdurahman Abdurahmanović, Kasim i Arif Džananović

i Mevla Jakupović i drugi partijsko-politički radnici, od kojih je formiran poseban partijski aktiv sa glavnim zadatkom - obezbjeđenje ranjenika. Brigu o ranjenicima i bolesnicima vodila su 2 ljekara (muž i žena Fišer) i partijsko-politički rukovodioci sa terena i odreda, uz pomoć ljudstva iz Komande mjesta Modriča i boraca 3. bataljona. Zabranjene su akcije na prostoriji gdje su smješteni ranjenici, da se ne bi privukla pozornost neprijatelja. Stanovnici sela su vrlo lijepo smjestili i snabdjevali ranjenike. Mnogi su ustupili svoje sirotinjske udžerice i kolibe ranjenicima, a sa djecom su noćivali napolju. Svi ranjenici i bolesnici su spaseni, pa su mnogi uskoro prezdravili i uputili se u svoje jedinice.⁷⁸

Kada su Vojvođani 25. decembra krenuli po velikoj hladnoći i dubokom snijegu sa Trebave, 1. i 2. bataljon Trebavskog odreda ostali su sami na Trebavi, između Srpske Zelinje i Skipovca. Sa njima su bili komandant i zamjenik komandanta odreda Relja Peća i Petar Đigum. Komandant odreda je samoinicijativno u ponoć sakupio ljudstvo i rekao da nadiru jake neprijateljske snage kojima se odred ne može suprotstaviti i da borci treba da idu svojim kućama. Njemu se pridružio zamjenik komandanta odreda, a komandant 1. bataljona Savo Simić Adžija je već ranije izostao i pridružio se četnicima. Većina boraca Prvog i Drugog bataljona je pošla ka svojim selima, osim jedne čete iz 2. bataljona u kojoj je većina boraca bila iz Skugrića. Ona je na čelu sa Mikom Stankovićem, Anđelkom Radićem, Ignjatim Simkićem i Jovom Zarićem, ostala kompaktna i odlučila da nastavi borbu. Njoj se pridružilo i nekoliko boraca iz 1. bataljona. Pri rastanku sa štabom odreda, komanda čete je ponijela odredsku arhivu i pečat štaba. Poslije nekoliko dana manevrisanja, stigla je u oslobođeni Gradačac.

Kao najveći neuspjeh NOP-a na Trebavi i u Posavini, sekretar OK KPJ, Džemal Bijedić, u svom izvještaju od 19. januara 1944. godine, navodi rasulo dva bataljona Trebavskog NOP odreda, zbog čega izričito okrivljuje komandanta odreda Relju Peću i njegovog zamjenika Petra Điguma. Podsjeća da je još u svom izvještaju od 6. novembra 1943.

⁷⁸ Muhidin Spuziće, n.d, str. 139-144.

a i ranije, ukazivao zamjeniku komandanta 3. korpusa da je pogrešno bilo za komandanta Trebavskog NOP odreda postaviti Relju Peću, koji je ranije bio načelnik štaba četničke brigade, a za zamjenika komandanta Petra Điguma.

Pojedincima i grupama, koji su otišli kućama organi narodne vlasti, uputili su pozive da se vrate u partizanske jedinice, pa su mnogi to i učinili u toku februara i marta 1944. godine.⁷⁹

•k

Kada su 24. decembra jake neprijateljske snage izvršile prodor iz Brčkog preko Brke ka Bukviku i dalje prema Srnicama, Štab Posavskog NOP odreda donio je odluku da jedinice povuče prema Špionici radi povezivanja sa svojim 3. bataljonom i partijskim rukovodstvom za Trebavu i Posavinu. Saznavši da je 3. bataljon sa OK KPJ za Posavinu i Trebavu otišao dalje prema Trebavi, Štab odreda se sa 1. i 2. bataljonom vraća u Vujičiće (Bukvik), gdje donosi odluku da se 1. i 2. bataljon privremeno podijele na manje grupe, zbog lakšeg manevrisanja pred nadmoćnijim neprijateljem. Jedna grupa ostala je u Bukviku, druga je upućena u Brvnik, treća u Gornju Slatinu, a četvrta u Miloševac i Kruškovo Polje. Sa svakom grupom pošli su jedan ili dva člana štaba bataljona i Štaba odreda. Svaki starješina poveo je grupu u selo gdje su se najlakše mogli snaći. Bolesni borci i oni bez oružja upućeni su svojim kućama, s tim da po vršetku ofanzive ponovo dođu u jedinicu.

Treći bataljon Posavskog odreda našao se u početku ofanzive u Donjoj Zelinji.⁸⁰ Njemu je 3. vojvođanska brigada 16. divizije ostavila 21-og teškog ranjenika. U Donjoj Zelinji Štab bataljona pozvao je u džamiju 30 domaćina, predočio im situaciju i zatražio da prihvate, sklone i njeguju ranjenike za vrijeme trajanja ofanzive. Svi su prihvatili prijedlog i latili

⁷⁹ Relja Peća došao je u ljeto 1944. godine u uniformi domobranskog oficira i predao se jedinicama NOV u srednjoj Bosni. Tu je prepoznat, izveden pred vojni sud i osuđen na smrt. Petar Đigum je ponovo stupio u NOV i poginuo kao komandir čete u 14. srednjobosanskoj brigadi.

⁸⁰ Sa 3. bataljonom se nalazio i 5. bataljon (Muslimanski) 3. vojvođanske brigade koji je izostao.

se posla, kako bi se ranjenici što bolje i bezbjednije smjestili. Bataljon je manevrisao po okolnom terenu, a ranjenici su bili bezbjedni. Kada su u selo došle neprijateljske jedinice, maltretirale su seljake, ali ni jedan od njih nije pokazao neprijatelju gdje se nalaze ranjenici.⁸¹

Kada je stigao u Posavinu, komandant 17. divizije Gligo Mandić održao je, početkom februara 1944. godine, sastanak sa Štabom Posavskog NOP odreda na kojem se, između ostalog raspravljalo o odluci štaba odreda da se 1. i 2. bataljon rasporede po dijelovima na prostorijski Posavine, s tim da se poslije koncentrišu u Bukviku, što je i učinjeno. Komandant 17. divizije je prihvatio ovakvu odluku kao opravdanu.⁸²

Ohrabreni njemačkom ofanzivom, u januaru 1944. godine, četnici, ustaše i zelenokadrovci su se aktivirali. Smatrali su da su sada partizanske snage razbijene i da im predstoje uništenje, pa su se počeli prikupljati i vršiti napade na aktiviste NOP-a i grupe boraca.

Po hrvatskim selima su se formirale jedinice seoske straže. U toku ofanzive one su napadale sela na slobodnoj teritoriji. Tako su u Garevcu ubili Marka Andrića predsjednika seoskog N00 i Kaju Andrić, predsjednicu AFŽ. Ometali su kretanje aktivista NOP-a i napadali ih, pa je 3. bataljon Trebavskog odreda izvršio nekoliko potjera za njima.⁸³

Petog januara 1944. godine jedna grupa četnika je krenula u Bukvik da napadne grupu boraca Posavskog NOP odreda i usput zanočila u selu Bukovcu. Saznavši za njihovu namjeru, grupa od 30 partizana, koliko ih je tada bilo u Bukviku, preduhitrila je četnike i napala ih na spavanju u Bukovcu. Tom prilikom 2 četnika su poginula, 2 ranjena i 3 zarobljena. Od partizana je poginuo zamjenik komandanta 2. bataljona Posavskog NOP odreda Trivo Kaurinović, a ranjen Ilija Kaurinović.

Četnici sa Trebave, znajući da je glavnina snaga 3. korpusa angažovana u napadu na Tuzlu, izabrali su za objekte

⁸¹ Mehmedalija Tufekčić, n.d, str. 106.

⁸² Izvještaj komandanta 17. divizije od 10. II 1944. (Zbornik IV, knj. 22, dok 44, str. 100).

⁸³ Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 21. I 1944. Oblasnom komitetu za istočnu Bosnu. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, r. 6/26-30).

svog napada Gradačac, Modriču i Tarevce. Napad na Modricu i Tarevce preduzet je 17. januara i trajao je tri sata. Četnici su već ušli u grad, ali su snažnim protivnapadom 3. bataljona Trebavskog odreda izbačeni iz grada i protjerani prema Trebavi.⁸⁴

Osamnaestog januara četnici su sa svojom 1. i 4. brigadom napali sa tri strane na Gradačac: od Gornjeg Žabara preko Mionice; od Zelinje preko Srnica na Humke; a od Krečana su se spustili i presjekli put Modrića-Gradačac.⁸⁵ U Gradačcu se tada nalazila, uz rukovodstvo društveno-političkih organizacija, samo jedna četa 3. bataljona Posavskog odreda, sa komandirskom Ivom Domazetom. Branioci su ujutro 19. januara bili sabijeni na liniju Gradina-Tabija, a četnici su ušli u grad i počeli pljačkati stanovništvo. Po jednom seljaku uputili su pismo u kojem su tražili predaju partizana. Tada je donijeta odluka da jedna grupa boraca na čelu sa Ivom Domazetom krene jedinim nezaposjednutim pravcem i napadne s leđa četnike, a ostali iz kule istovremeno izvrše proboj. Kada je iz pozadine otvorena jaka vatra iz svih automatskih oružja, branioci iz kule izvršili su juriš. Četnici su bili iznenađeni obrtom situacije, misleći da su ih iz pozadine napali Vojvođani, za koje su čuli da dolaze u pomoć posadi, pa su se dali u bjekstvo, ostavljajući i bacajući opljačkane stvari. Sutradan je Komanda grada sakupljene stvari (posuđe, zavjese, prostirke i ostalo) izložila pod nastrešnicu medrese. Građani su dolazili, prepoznavali ih i nosili kućama.

Dvadesetdrugog januara stigao je iz pravca Srnica u Gradačac Prvi bataljon Treće vojvođanske brigade koji je s rdačno dočekan. Građani su organizovali zajedničku večeru za čitav bataljon, u znak zahvalnosti što su im pružili pomoć u najodsudnijem trenutku.⁸⁶ Na građane je pozitivno djelovalo prihvatanje odlučne odbrane grada i dolazak Vojvođana u pomoć. Četnici su u ovom napadu imali nekoliko mrtvih i ranjenih, a partizani jednog mrtvog.

⁸⁴ Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu upućen 24. I 1944. Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu. (Arhiv VII Mikrofilm, IRP, Sarajevo, 6/26-30).

⁸⁵ Arhiv VII ČA, k. 219, f.4, reg. br. 4.

⁸⁶ Radovan Panić, n.d. str. 195. Zbornik IV, 21, dok. 129, str. 422-423.

Prilikom napada na Gradačac četnici su gađali grad minobacačem. Komandir čete u 3. bataljonu Posavskog NOP odreda, Smajo Osmanlić je poslije nekoliko dana saznao od partizanskih obavještajaca gdje se nalazi minobacač. Odbrao je desetak boraca, neopaženo se provukao kroz četničke straže, upao u komandu četničke jedinice, zarobio pet-šest četnika, zaplijenio minobacač i četničku arhivu i sproveo u Gradačac. Četnici su zatim poslali pismo u kojem su tražili da se pusti jedan zarobljeni četnik, član četničkog savjetodavnog odbora za Trebavu. Komanda grada je na to odgovorila puštanjem ostalih zarobljenih četnika, dok je član odbora osuđen na smrt.⁸⁷

Polovinom januara 1944. godine Posavski NOP odred koji se prikupio u Bukviku, od Štaba 3. korpusa dobio je zadatak da zajedno sa 5. vojvođanskom brigadom i Majevičkim NOP odredom zatvori pravac Brčko-Tuzla i spriječi intervenciju neprijatelja iz Brčkog prema Tuzli u vrijeme napada jedinica 3. korpusa na Tuzlu, od 16. do 19. januara 1944. godine. Dva bataljona Posavskog odreda (1. i 2.) izvršila su pokret za Vražiće i Brnjik i postavili se na desnu stranu ceste Brčko-Čelić. Do intervencije neprijatelja na tom pravcu nije došlo, a kada su jedinice 3. korpusa obustavile napad na Tuzlu, Posavski odred se vratio u Bukvik.

SPAJANJE POSAVSKOG I TREBAVSKOG NOP ODREDA U POSAVSKO-TREBAVSKI NOP ODRED I BORBE U POSAVINI I NA TREBAVI OD KONCA JANUARA DO SREDINE APRILA 1944. GODINE

Neposredno poslije neuspjelog napada na Tuzlu, Štab 3. korpusa dao je zadatak 16. vojvođanskoj diviziji da očisti Trebavu i Posavinu od četnika i zelenog kadra, onemogućiti saobraćaj prugom Doboj-Tuzla, spriječi ispade neprijatelja iz Brčkog i preduzme akcije u zapadnom Sremu. Štab 16. di-

⁸⁷ Izjava Midhata Muradbegovića - kod autora. O ovoj akciji govori posredno Izvještaj sekretara OK KPJ od 26. III 1944. (Arhiv IRP Sarajevo, zbirka NOR-a, kat. br. 2771).

vizije je uputio 2. 3. i 5. brigadu na teren Trebave i Posavine, Prvu u rejon Brčkog, a Četvrtu u Srem.⁸⁸

Već 23. januara 3. vojvođanska brigada je stigla u Špionicu, Prva na sektor Zovik-Maoča, Druga na prostoriju Kerrep-Jelovča Selo-Kraljići, a Peta⁸⁹ na sektor Bijela-Srnice. Treća brigada imala je zadatak da se poveže sa bataljonima Posavskog i Trebavskog NOP odreda, koji su prethodnih dana vodili borbe sa četnicima te u slučaju potrebe intervenišu na tom pravcu, a u suprotnom da zaposjednu liniju Porebrice-Avramovina i zatvore komunikaciju Brčko-Gradačac. Na svojim rejonima brigade su ostale do 27. januara 1944. godine.

Dvadeset osmog januara 1944. godine Štab 16. divizije je izdao naređenje 3. i 5. brigadi da razbije četnike u Donjem i Gornjem Žabaru i nastave nastupanje ka Bosanskom Samcu i Orašju. Prva vojvođanska brigada je ostala na položajima kod Brčkog, zatvarajući pravac prema Tuzli, a 2. brigada je postavljena na prostoriju Srnice-Kerrep-Jelovče Selo sa zadatkom da zatvori pravce Brčko-Srnice, Gračanica-Srnice i Tuzla-Srebrenik-Srnice i obezbijedi pozadinu 3. i 5. brigade. Jedan njen bataljon je upućen u Donju Skakavu sa zadatkom da poruši most na rijeci Tinji. Poslije toga trebalo je da se 2. brigada prebaci na prostoriju Donje Ledeniće-Skugrić i na drumu Modriča-Gradačac poruši mostove i propuste.⁹⁰

Tridesetog januara bataljoni 3. brigade su napali Gornji i Donji Žabar. Četnici nisu prihvatili borbu, nego su pobjegli u Brčko i Županju. Drugi i Četvrti bataljon su istog dana bez otpora, ušli u Orašje. U Orašju, Krepšiću i Gornjem i Donjem Žabaru jedinice su se zadržale do sljedećeg dana kada su se, zbog prodora njemačkih motorizovanih kolona iz Gračanice i Brčkog u pravcu Srnica, morale prebaciti na sektor Srnice-Kerrep da bi zadržale neprijateljske snage u Sronicama

⁸⁸ Naređenje Štaba 16. vojvođanske divizije od 21. I 1944. (Zbornik IV, knj. 21, dok. 112, str. 363-365).

⁸⁹ Štab 5. vojvođanske brigade su sačinjavali: Stevan Bikić, komandant; Arso Mijović, politički komesar; Milan Korica Kovač, zamjenik komandanta i Ljubica Đorđević, zamjenik političkog komesara.

⁹⁰ Naređenje Štaba 16. vojvođanske divizije od 28. I 1944. (Zbornik IV, knj. 21, dok. 141, str. 474-478).

i spriječile njihov dalji prodor u Posavinu. Međutim, neprijatelj je istog dana napustio Srnice i povukao se ka Brčkom i Gračanici.⁹¹

Poslije toga Peta brigada je krenula ka Bosanskom Samcu, gdje je 5. februara u 2 časa, bez otpora, ušla u mjesto i razoružala jedinicu DOMDO pukovnije, oduzevši joj 60 pušaka, 2 puškomitraljeza i 2 automata. Sa brigadom su išli obavještajni oficir 16. divizije Nikola Lekić i Midhat Muradbegović. U isto vrijeme jedinice 2. i 3. brigade su razoružale zeleni kadar na sektoru Međeđa - Džakule i zaplijenile 200 pušaka i 2 puškomitraljeza. Četnici su osjetili koncentraciju vođovodanskih jedinica za napad na Trebavu, pa su 4. februara napali 2. brigadu na sektoru Dedić-Ramić-Džakule, ali je napad poslije kraće borbe odbijen.⁹²

Šesnaesta muslimanska brigada, koja je u 6. ofanzivi i u napadu na Tuzlu pretrpjela znatne gubitke, krenula je 3. februara iz Teočaka i stigla u Srebrenik 6. februara, gdje se tada nalazio štab Tuzlanskog NOP odreda. Iz Tuzlanskog odreda u sastav 16. muslimanske brigade ušlo je 70 naoružanih boraca sa 3 puškomitraljeza. Brigada sa kojom je bio komandant 17. divizije pukovnik Gligo Mandić, je preko Srnica, Vučkovaca, Mionice i Kerepa⁹³ stigla 7. februara u rejon Gradačca, gdje se tada nalazio Okružni komitet KPJ za Trebavu i Posavinu i dio štaba 16. vođovodanske divizije.

U Gradačcu i okolini se tada nalazio Posavsko-trebavski odred koji je formiran 4. februara objedinjavanjem bataljona Posavskog i Trebavskog NOP odreda. Za komandanta novog Posavsko-trebavskog odreda postavljen je Nikola Simić, dotadašnji komandant Posavskog NOP odreda, a za političkog komesara Panto Nikolić, dotadašnji politički komesar Trebavskog NOP odreda. Mato Belić postao je zamjenik komandanta, Ibro Dogledović načelnik štaba, a Petar Kaurinović zamjenik političkog komesara. Na dužnost referenta saniteta postavljen je Bešlaga Korajkić, a za omladinskog rukovodioca Mika Dujić.

⁹¹ Izvještaj Štaba 3. vođovodanske brigade od 1. II 1944. (Zbornik IV, knj. 22, dok. 20, str. 40-41).

⁹² Izvještaj Štaba 2. vođovodanske brigade od 4. II 1944. (Zbornik IV, knj. 22, dok. 20, str. 106-109); i Analiza operacija 16. divizije za februar (dok. 154, str. 557-566).

⁹³ Iz tih sela je u 16. muslimansku brigadu stupilo 38. boraca.

Došlo je i do personalnih promjena u štabovima bataljona. Sada je komandant 1. bataljona bio Pavo Bašić, a politički komesar Savo Živković. Komandant 2. bataljona je bio Cvijetin Vasić, a politički komesar Ivan Bumbulović. U 3. bataljonu za komandanta je postavljen Smajo Osmanlić, za zamjenika komandanta Hamid Bahić, a politički komesar je i dalje bio Mehmedalija Tufekčić. Komandant 4. bataljona (ranije 3. bataljona Trebavskog NOP odreda) bio je i dalje Mehmed Mujbegović, a politički komesar Vid Dević. U prvi bataljon je ušla jedna četa iz bivšeg 2. bataljona Trebavskog NOP odreda, čiji je komandir bio Ignjat Simkić, a politički komesar Jovo Zarić.

Dotadašnji komesar Posavskog NOP odreda Boro Popović postavljen je za komandanta Posavsko-trebavskog područja. Komandant 1. bataljona tog odreda Markica Milošević određen je za komandanta mjesta Miloševac, a komandant 2. bataljona Pero Bosić za komandanta mjesta u Slatini.

Dogovorom komandanta 17. divizije i političkog komesara 16. divizije odlučeno je da noću 8/9. februara, tri brigade 16. divizije napadnu četnike na Trebavi, a da 16. muslimanska brigada zajedno sa Posavsko-trebavskim odredom napadne u Posavini četnike Pavla Gajića. Pošto se glavnina posavskih četnika nalazila u rejonu sela Gornji i Donji Žabar, odlučeno je da se napad izvrši obuhvatno. Posavsko-trebavski odred je napadao sa linije Porebrice-Skakava u pravcu Donjeg Žabara, a 16. muslimanska brigada dijelom snaga sa linije G. Mionica - Muslimanske Ledenice u pravcu Obudovca i Gornjeg Žabara, a dijelom snaga od Modriče preko Miloševca u pravcu Crkvine. Jedinice su dobile zadatak da poslije likvidacije četnika u Gornjem i Donjem Žabaru nastave pokret prema Obudovcu i Slatini, a odatle prema Orašju i Bosanskom Šamcu, obuhvatajući na taj način čitavu Posavinu.⁹⁴

Napad vojvođanskih jedinica na četnike na Trebavi je samo djelimično uspio, jer su se četnici, sa svojim komandantom popom Savom Božićem, povukli prema Doboju. Ubijeno je 28 četnika, a zarobljeno 12. Zbog epidemije pje-

⁹⁴ Gligo Mandić, n.d. str. 126-127.

gavog tifusa koja je u to vrijeme vladala trebavskim selima, a koja je zahvatila i vojvođanske borce, jedinice 16. divizije su se orijentisale prema komunikacijama Doboj-Tuzla i Gračanica-Srnice, gdje su izvodile svoja borbena dejstva. Vojvođani su dva puta ulazili u Gračanicu, 12. i 16. februara, rasterivali zelenokadrovice iz Sokola i Brijesnice, napadali utvrđeno neprijateljsko uporište u Karanovcu i porušili željezničku prugu Doboj-Tuzla na relaciji Puračić-Dobošnica-Miričina na nekoliko mjesta u dužini od 4800 metara. Na tom terenu vojvođanske brigade su ostale do kraja februara 1944. godine.⁹⁵

Napad jedinica 16. muslimanske brigade i Posavsko-trebavskog odreda na četnike u Posavini počeo je jednovremeno. U selu Donji Žabar nije došlo do jače borbe jer su se četnici, obaviješteni o pokretu brigade i odreda, povukli dijelom u Brčko, a dijelom preko rijeke Save u selo Posavski Podgajci. Tom prilikom predalo se oko 100 četnika. Jedinice odreda su ponovo 9. februara ušle u Orašje i Bosanski Samac, gdje su razoružali zelenokadrovice koji nisu pružili otpor.

Jedanaestog februara je izvršen nov razmeštaj jedinica. Posavsko-trebavski NOP odred raspoređen je u selima Donji Žabar i Obudovac radi zatvaranja pravca Brčko-Gradačac i čišćenja terena od neprijateljskih grupa u međuriječju Tinje, Tolise i Save do linije Dubrave-Tramošnica. Šesnaesta muslimanska brigada je sa linije Gradačac-Modriča-Bosanski Samac obezbjeđivala pravce od Odžaka i Bosanskog Šamca i čistila međurječje Tolise, Bosne i Save od četničkih, ustaških i zelenokadrovskih grupa.

Šesnaesta muslimanska brigada se u Posavini organizaciono sredila, odmorila i popunila do brojnog stanja od 720 boraca. Pošto je Posavsko-trebavski odred brojno ojačao, njegov 4. bataljon, tj. bivši 3. (Modrički) bataljon Trebavskog odreda, je sa oko 130 boraca prešao u 16. muslimansku brigadu,⁹⁶ u koju je također koncem januara 1944. godine, na

⁹⁵ Zbornik IV, knj. 22, dok. 43, str. 194-197; Radovan Panić, n.d. str. 204-207.

⁹⁶ Po ulasku u 16. brigada Štab bataljona je dobio ovaj sastav: Mehmed Mujbegović - komandant, Ahmet Đonlagić - politički komesar, Avdo Iširlija - zamjenik komandanta i Asim Mujkić - zamjenik političkog sekretara.

osnovu Naredbe štaba 3. korpusa, uključen i 5. (Muslimanski) bataljon 3. vojvođanske brigade,⁹⁷ pa je ona sada ponovo imala četiri bataljona. Brigada je u Posavini ostala do 26. februara, kada se prebacila na prostoriju Teočak-Čelić-Koraj, odakle je 10. marta krenula ka jugoistočnoj Bosni.

Na osnovu informacija da jedna njemačka SS divizija dolazi na prostoriju Tuzla-Doboj-Brčko, Štab 3. korpusa izdao je naredenje Štabu 16. vojvođanske divizije da svoje jedinice postavi na sektor Brčko-Čelić-Koraj-Lopare. Brigade su stigle na označenu prostoriju i 25. februara napale na neprijateljska uporišta u Čeliću i Ratkovićima, odakle su protjerali Nijemce i zelenokadrovce. Neprijatelj je imao oko 70 mrtvih. Zatim su se jedinice 16. divizije razmjestile u zahvatu puteva Brčko-Tuzla, Brčko-Bijeljina i Čelić-Koraj. Tu su dočekale, 3. marta, formiranje 36. divizije u koju su ušle 3. i 5. brigada i jedan bataljon 6. vojvođanske brigade.⁹⁸

Posavsko-trebavski NOP odred je sredinom februara 1944. godine preuzeo zaštitu istočnog dijela slobodne teritorije Posavine. Odred je u svoje redove neprestano primao nove borce, mahom omladince, tako da se njegovo brojno stanje znatno povećalo. Krajem marta došlo je u Bosanskom Šamcu do formiranja novog 4. bataljona, mjesto ranijeg koji je ušao u sastav 16. muslimanske brigade. Za njegovog komandanta postavljen je Ivo Domazet, a za političkog komesara Vid Dević. U Prvoj četi komandir je bio Miralem Šahinpašić, a politički komesar Sveto Nastić. Komandir Druge čete bio je Bogdan Bašić, a politički komesar Mirko Maćukat. Komandir Treće čete - Marko Dubravac-Belić, a politički komesar Zahid Zečić.

Sredinom februara u Posavinu je stigla 18. hrvatska brigada⁹⁹ koja je postavljena na prostoriju Čardak-Garevac-Modriča, sa zadatkom da zatvori pravce koji vode iz

⁹⁷ Najtežu borbu bataljon je vodio 11. decembra u selu Omerbašići gdje je, iznenađen od brojnijeg neprijatelja, pretrpio znatne gubitke. Po ulasku u sastav 16. brigade štab bataljona je imao ovaj sastav: Mustafa Beganović komandant, Derviš Pašić politički komesar i Ante Bašić zamjenik političkog komesara.

⁹⁸ Zbornik IV, knj. 22, dok. 142, str. 522/527.

⁹⁹ Štab 18. brigade su sačinjavali: Franjo Herljević, komandant, Teufik Selimović, politički komesar, Veljko Janković, zamjenik komandanta i Moni Finci, zamjenik političkog komesara.

Bosanskog Šamca prema Modriči i Gradačcu, i zbog popune svojih jedinica novim borcima. Ona je kao mlada brigada (formirana u oktobru 1943) imala znatne gubitke i osipanje ljudstva u 6. ofanzivi i prilikom drugog napada na Tuzlu, pa je poslije boravka u Semberiji upućena u Posavinu, da popuni svoje jedinice. Tada je imala dva bataljona - Prvi i Treći.¹⁰⁰

Početkom marta 1944. godine Štab 18. hrvatske brigade i Štab Posavsko-trebavskog odreda odlučili su da obuhvatnim manevrom opkole i unište četničke i ustaške grupe u istočnoj Posavini. Jedinice 18. hrvatske brigade pošle su od Bosanskog Šamca prema Orašju, a 1. i 3. bataljon Posavsko-trebavskog odreda od Gradačca prema Obudovcu. Kolona koja se kretala iz Bosanskog Šamca razbila je, na svom pravcu nastupanja, manje grupe ustaša, a kolona koja se kretala iz Gradačca - grupe četnika. Prva četa 3. bataljona Posavsko-trebavskog odreda iznenada je napala četnički štab u Batkuši, ubila bivšeg podoficira Ignju Bijelića i zarobila 5 četnika. Prvi bataljon Posavsko-trebavskog odreda je stigao u Obudovac i zanoćio u kućama oko crkve, dok se 3. bataljon, sa kojim se kao poznavalac terena kretao Ljubo Antić, zamjenik političkog komesara 2. bataljona, nalazio na drugom kraju sela, udaljen 2-3 km od Prvog bataljona. U toku noći četnici iz Lončara, predvođeni svojim jatacima iz Obudovca, koji su prethodno prikupili podatke o rasporedu jedinica odreda, neprimjetno su se privukli zgradama u kojima su bili smješteni borci 1. bataljona i potpuno ih iznenadili. Razvila se žestoka borba, i čete Prvog bataljona su se počele povlačiti. Pri povlačenju nekoliko boraca je nastradalo, a nekolicinu su četnici zarobili i odmah predali Nijemcima u Brčkom, koji su ih strijeljali.¹⁰¹ Treći bataljon je pohitao u pomoć 1. bataljonu, vodio je borbu sa četnicima, ali u tome nije uspio. Pošto se pretpostavilo da u akciji učestvuju i njemačke jedinice donijeta je odluka da bataljon pođe prema Mionici.

¹⁰⁰ Izvještaj Štaba 18. hrvatske brigade od 1. IV 1944. Štabu 36. divizije (Zbornik IV, knj. 24, dok. 8, str. 40-42).

¹⁰¹ Među poginulim borcima iz odreda bio je i Slovenac Kodre Jure iz jedne od tri slovenačke porodice koje su 1941. godine Nijemci protjerali pa su se naselile u Slatini i Brvniku.

U hrvatskim selima nalazile su se grupe ustaša i ustaške milicije. Dolaskom 18. hrvatske brigade u Posavinu 1944. godine, situacija je za njih postala nepovoljnija. Boravak brigade pojačao je uticaj NOP-a među hrvatskim stanovništvom, pa su ustaše morale bježati iz svojih sela i skrivati se u drugim mjestima ili u Slavoniji. No, i pored toga, nije došlo do očekivanog većeg priliva ljudstva iz hrvatskih sela u bataljone 18. hrvatske brigade. Politički radnici u Posavini ulagali su i dalje mnogo truda da pridobiju Matu Mikića, bivšeg poslanika HSS, ali u tome nisu uspjeli. Najjače ustaško uporište bilo je u selu Prudu, gdje se sakupilo oko 200 ustaša iz cijele Posavine. Patrole i pojedinci su odlazili u druga hrvatska sela gdje su agitovali, prijetili i terorisali pristalice NOP-a.¹⁰² Ustaše na čelu sa Skicom su došle na pazarni dan (četvrtak) u Orašje, gdje su pohvatali 18 Srba, povelu ih prema Grebnicama i pobili kod vodenice na Savi. Slične zločine ustaše su činile i u drugim mjestima, pa i u Bosanskom Šamcu.

Da bi se osvetili ustašama koji su ubili njihove sugrađane Hasana Zukića, Aliju Alajbegovića i Smaila Bičića, noću 26/27. februara, grupa omladinaca iz Bosanskog Šamca napala je na ustaški tabor u Slavanskom Šamcu i ubila i ranila nekoliko ustaša. Među poginulima je bio i Ivo Cvitkušić, logornik, rodom iz Tišine.¹⁰³

Poslije pet-šest dana grupa ustaša je došla u Tišinu i kupila preko 50 ljudi, žena i djece da ih gone i ubiju u znak osвете za ubistvo Cvitkušića. Saznavši za to, 5-6 omladinaca potrčalo je prema Tišini i kod mosta na Žandraku opalilo nekoliko rafala u pravcu sela. Pomislivši da se radi o nekoj većoj partizanskoj jedinici ustaše su ostavile sakupljene seljake i pobjegli glavom bez obzira.

¹⁰² Izvještaj Komande područja za Trebavu i Posavinu od 15. marta štabu 3. korpusa (Zbornik IV, knj. 23, dok. 77, str. 311).

¹⁰³ Većina ovih omladinaca je odmah poslije tog događaja stupila u odred. Trojica od njih (Pašaga Tihić, Alija Kujundžić i Salkan Kurbašić) su poginuli, a trojica (Zaim Zaimović, Miralem Šahinpašić i Zijah Bičić) su postali komandiri četa.

U martu 1944. godine slobodna teritorija na sjevernom dijelu istočne Bosne obuhvatala je Semberiju i Posavinu i pobrđa Majevice i Trebave, dok su brdske dijelove tih planina djelimično kontrolisali četnici. Na rubovima ove pove-zane slobodne teritorije nalazili su se jaki neprijateljski gar-nizoni u Doboju, Tuzli, Brčkom i Zvorniku.

Vojnopolitička situacija u to vrijeme nagovještavala je da se obje strane pripremaju za prolječna djejtva. Poslije pretrpjelih gubitaka u 6. ofanzivi i neuspjelog napada na Tuzlu, Štab 3. korpusa NOV i POJ je pristupio sređivanju i popunjavanju svojih jedinica. U jedinice 16. i 36. vojvođan-ske divizije stizali su iz Vojvodine novi borci, uglavnom om-ladinci - dobrovoljci. Obje divizije su tada imale 6 brigada od kojih su pet bile na teritoriji Majevice, Semberije, Treba-ve i Posavine, a jedna u Sremu. Sedamnaesta istočnobosan-ska divizija je svoju 15. majevičku brigadu popunila na Ma-jevici uključivanjem boraca iz Majevičkog partizanskog od-reda i mobilizacijom novih boraca preko Komande majevič-kog područja, dok je 16. muslimansku brigadu popunila uk-ljučivanjem Modričkog bataljona Posavsko-trebavskog odre-da u njen sastav i pripadnika partizanskih straža komandi mjesta Gradačac i Modriča. Početkom marta 1944. Petnaesta majevička brigada je orijentisana ka prostoriji Drinjača-Vla-senica-Srebrenica, gdje se, u srebreničkom kraju, već od ja-nuara 1944. nalazila i 6. istočnobosanska brigada sa zadat-om da kontroliše to područje i sređuje i popunjava svoje jedinice, dok je 16. muslimanska brigada upućena prema Foči.

U to vrijeme u sjevernom dijelu istočne Bosne, djelova-la su 4 partizanska NOP odreda: Majevički, Tuzlanski, Posa-vsko-trebavski i Podrinjski. Majevički partizanski odred se uglavnom nalazio na prostoriji između komunikacija Če-lić-Koraj i Lopare-Rastošnica, uništavajući četničke grupe i obezbjeđujući rad pozadinskih ustanova. Podrinjski NOP od-red, koji je formiran u januaru 1944, imao je zadatak da raz-bije četničke grupe na prostoriji Lokanj-Kiseljak-Roćević. Tuzlanski NOP odred (komandant Omer Sluhić - komesar Meša Selimović) nalazio se od početka januara 1944. u re-

jonu Srebrenika, obezbjeđujući rad pozadinskih ustanova i bolnice u Srebreniku, zatvarajući pravac Tuzla-Srebrenik. Posavsko-trebavski NOP odred obezbjeđivao je slobodnu teritoriju u Posavini, zatvarajući pravce Brčko-Srnice i Gračanica-Srnice.

Jedinice NOV-e u istočnoj Bosni spremale su se za predstojeći prelazak u zapadnu Srbiju, gdje su već iz Sandžaka prodirale 2. proleterska i 5. krajiška divizija. S obzirom na to da su u zapadnu Srbiju po naređenju Vrhovnog štaba iz 3. korpusa NOV i POJ trebalo da budu upućene dvije divizije prišlo se formiranju novih operativnih jedinica. Od vojvodanskih brigada ostale su pod komandom štaba 16. divizije 1, 2. i 4. brigada, a 3, 5. i 6. brigada ušle su u sastav novoformirane 36. divizije.¹⁰⁴ Čin formiranja obavljen je 3. marta 1944. u selu Bosanska Bijela. Šesta vojvodanska brigada, izuzev jednog bataljona, ostala je u Sremu. Štab 3. korpusa dobio je početkom marta odobrenje od Vrhovnog štaba NOV i POJ za formiranje nove 38. istočnobosanske divizije¹⁰⁵ u koju su ušle 17. majevička brigada iz 27. divizije, 18. hrvatska brigada iz 17. divizije, Majevički, Posavsko-trebavski, Podrinjski i Tuzlanski odred. Predviđeno je da se od Majevičkog i Posavsko-trebavskog odreda formira još jedna brigada.¹⁰⁶

Štab 38. divizije sa 17. majevičkom brigadom koja je poslije 6. neprijateljske ofanzive ostala sa dva bataljona, stigao je sa Birča u Trnovu 10/11. marta i slijedećeg dana uputio patrole prema Majevidi i Posavini da uhvate vezu sa određenim jedinicama. Dvanaestog marta članovi Štaba 38. divizije bili su na referisanju kod načelnika Štaba 3. korpusa koji se nalazio na Majevidi i objedinjavao komandu nad 16, 36. i 38. divizijom u sjevernom dijelu istočne Bosne. Štabu 38. divizije je naloženo da se prebaci na teren Posavine i da tamo formira treću brigadu divizije.¹⁰⁷

¹⁰⁴ U Štab 36. divizije su naimenovani: Marko Peričin Kamenjar za komandanta, Paško Romac Zdravko za političkog komesara, a Mileta Đokić za načelnika Štaba.

¹⁰⁵ U Štab 38. divizije su naimenovani: Miloš Zekić za komandanta, Vlado Rolović za političkog komesara, a Husein Krupić za načelnika štaba.

¹⁰⁶ Obavještenje Štaba 3. korpusa od 4. III 1944. o formiranju 38. divizije. (Zbornik, tom IV, knj. 23, dok. 22, str. 91-92).

¹⁰⁷ Izvještaj Štaba 38. divizije Štabu 3. korpusa od 26. marta 1944. godine (Zbornik IV, knj. 23, dok. 132, str. 486-490).

Nijemci su očekivali prodor jedinica NOV iz istočne Bosne u Srbiju. Stoga su početkom marta iz Francuske, gdje se nalazila na obuci, prebacili na prostoriju Vinkovci-Šid 13. SS (Handžar) diviziju. Već 12. marta njene prethodnice su se pojavile u Sremskoj Raci, Županji i Slavonskom Samcu. Odmah zatim, 27. puk te divizije forsirao je Savu kod Rače, a 28. puk u Brčkom i Brezovom Polju. Cilj neprijatelja je bio da postepeno osvaja teren, ostavljajući u svakom selu svoje manje ili veće posade, a zadatak da potpuno iskorijeni uticaj NOP-a na osvojenom prostoru, služeći se najernjim terorom. Istovremeno su četnici, ustaše i zelenokadrovci otpočeli prikupljati svoje snage radi sadejstva sa esesovcima, naročito u otkrivanju partizanskih baza sa ranjenicima i opremom.

U takvoj situaciji 16. divizija dobila je zadatak od Štaba 3. korpusa da zatvori pravce koji iz Srema vode na slobodnu teritoriju Semberije i Majevice istočno od Brčkog, a 36. divizija pravce koji od Save vode na slobodnu teritoriju zapadnog dijela Majevice i Posavine. Naređenjem od 14. marta Majevički odred je dobio zadatak da postavi svoje bataljone u rejon Zajednice-Vukosavci i zatvori pravac Gornja Tuzla-Lopare. Posavsko-trebavski odred i 18. hrvatska brigada stavljeni su pod operativnu komandu Štaba 36. divizije. Sedamnaesta majevička brigada je postavljena na sektor Trnava-Čengiđ, radi zaštite ranjenika koji su se nalazili u bolnici br. 2, Trećeg korpusa u selima južno i zapadno od Janje.¹⁰⁸

Štab Tridesetšeste divizije postavio je svoju 3. brigadu na prostoriju Vražići-Zovik-Kalajđije-Rahić, sa zadatkom da zatvori pravac Brčko-Tuzla, a 5. brigadu na prostoriju Humci-Sitari-Drijenjača, da zatvori pravac od Tuzle prema Brčkom. Štab 36. divizije naredio je Štabu 18. hrvatske brigade da svoje jedinice orijentiše na prostoriju Srnice-Biberovo Polje, sa zadatkom da zatvori pravac od Gračanice prema Gradačcu, a Posavsko-trebavskom odredu da se postavi na prostoriju Bukvik-Vitanovići, da zatvori pravac od Brčkog prema Srnicama, s tim da po potrebi aktivno djeluje sa dijelovima 3. brigade. Tuzlanski odred koji se nalazio na pro-

ToTžbornik IV, knj. 23, dok. 63, str. 269.

storiji Zahirovići-Straža dobio je zadatak da izviđa i zatvori pravac od Tuzle prema Srebreniku.¹⁰⁹

Poslije forsiranja Save, jedinice 13. SS divizije započele su prodor na slobodnu teritoriju i 15. marta zauzele Čelić, a 17. marta Bijeljenu. Veoma žestoke borbe vodile su jedinice 16. divizije na prostorijski Koraj-Zabrđe od 15. do 18. marta. Šesnaestog marta 28. puk 13. divizije vrši napad na položaje 3. brigade u Brnjiku. Slijedećeg dana učinjen je neuspješan napad na neprijatelja koji se utvrdio u Ratkoviću. Osamnaestog marta neprijatelj ulazi u Vražiće u pratnji pet tenkova. Zastali su u centru sela i pozvali muške stanovnike da dođu na zbor, zbog saopštenja. Ne znajući prave namjere esesovaca, na zbornom mjesto je stiglo oko 35 stanovnika. Kada su videli da više niko ne dolazi, esesovci su sakupljenim seljacima naredili da se postroje i otvorili vatru iz automatskih oružja. Nekoliko ljudi uspjelo je bježeći da izbjegne smrt, četiri su teško ranjena, a ostali su pokošeni.¹¹⁰ Slično se, kasnije, dogodilo i u Štrebcima, Bukviku, Gornjem Zoviku, Maoči, Palanci, Zoviku-Kalajdzijama i u skoro svim selima brčanskog i bijeljinskog sreza, gdje su pripadnici ove, po zlu poznate divizije počinili mnoga zvjerverstva nad nedužnim stanovništvom.¹¹¹

Analizirajući aktivnost neprijatelja i koncentraciju njegovih snaga na sektoru Brka-Palanka-Boče, štab 36. divizije je zaključio da neprijatelj teži da odbaci jedinice NOV i POJ sa ceste Brčko-Tuzla, ovlada rejonom Mačkovac-Jablanica i izvrši prodor cestom Brčko-Srnice-Gradačac. Štab 36. divizije je o tome obavijestio komandu Posavsko-trebavskog

¹⁰⁹ Zbornik IV, knj. 23, dok. 9, str. 26.

¹¹⁰ Savo Orović, Ratni dnevnik 1941-1945, Hronometar, Beograd, 1972, str. 495.

¹¹¹ Oko 15. aprila esesovci su u Gornjem i Donjem Bukviku uhapsili 123 seljaka, među kojima je bilo mnogo žena, staraca i djece. Odveli su ih u Brčko u zatvor, gdje su ih tukli, maltretirali i mučili glađu. Nekolicini su ubili, neki su podlegli mučenju, neke su otpremili u logor, a ostale su kasnije pustili iz zatvora. U selima Zovik - Kalajdzije, Štrebci i Gornji Zovik, esesovci su 18. aprila pokupili 18 seljaka, odveli ih i postrijeljali. U Dubravama su ubili 3 lica, u D. Skakavi dva, u Grbavici dva, a po jednog u G. Rahiću, Boderištu, Čosetima, Gornjem Islamovcu i Palanci (Referat Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača NR Bosne i Hercegovine). Arhiv VII, k. 312, f. 1. reg. br. 43.

područja i naredio joj da pojača mjere bezbjednosti, a u slučaju neprijateljevog prodora da se povuče u Srebrenik. Prethodno je iz Gradačca trebalo evakuisati što veću količinu namirnica i opreme. Preporučeno je Komandi područja da iz Gradačca ne evakuiše bolnicu, s obzirom na to da u Srebreniku ima već dosta ranjenika, pa bi povećanje njihovog broja prouzrokovalo dodatne teškoće. Štab 36. divizije je predlagao načelniku Štaba 3. korpusa da jedinice 36. divizije ostanu što duže na teritoriji zapadnog dijela Majevice, a kasnije da se prebace na liniju Gradačac-Biberovo Polje.¹¹²

Jedinice 36. divizije su se zbog nedostatka municije morale noću 19/20. marta povući na prostoriju Hrgovi-Stráža-Bijela-Srebrenik, i osloniti na masiv Majevice, ali su 22. marta ponovo došle na ranije položaje, kako bi zaštitile bolnicu u Jablanici kojoj je prijetila opasnost da bude otkrivena i uništena. U to vrijeme se uz jedinice 36. divizije nalazilo 132 ranjenika, a u bolnici u Jablanici 462 ranjenika i bolesnika.

Slijedećih desetak dana vladalo je relativno zatišje, jer je neprijatelj, poslije pretrpljenih velikih gubitaka, morao srediti i popuniti svoje redove.

U nastaloj situaciji štab 38. divizije nije mogao prikupiti svoje jedinice i prići formiranju treće brigade. Tek 26. marta 1944, Štab 38. divizije obavještava Štab 3. korpusa da će formirati treću brigadu od 500 Posavaca i 200 Majevičana, ostavljajući odredska jezgra. Iz Majevičkog NOP odreda izdvojen je jedan bataljon pod komandom Mile Mičića, koji je trebao da uđe u sastav te brigade. Majevički partizanski odred je tada imao oko 450 boraca, dok je Posavsko-trebavski brojao oko 700 boraca. Formiranju treće brigade pristupilo bi se poslije raščišćavanja situacije na sektoru Majevice i prebacivanju Štaba divizije na sektor Posavine. Tada se procjenjivalo da neprijateljska ofanziva neće dugo trajati i da će proći kao i sve prethodne, izvođene na prostoriji sjevernog dijela istočne Bosne.¹¹³

¹¹² Arhiv VII, fond NOP, k. 955, reg. 1/26-IV, 1 1/25-V; Zbornik IV, knj. 24, dok. 26, str. 107 i dok. 42, str. 141.

¹¹³ Izvještaj Štaba 38. divizije od 26. marta 1944. i Štabu 3. korpusa (Zbornik IV knj. 23, dok. 132, str. 486-490).

U prvobitnom naređenju Štaba 36. divizije, radi osiguranja osjetljivog boka jedinica na Majevidici, bilo je predviđeno da 18. hrvatska brigada uputi jedan svoj bataljon na položaje kod Dubrava, pa se od toga odustalo poslije izvještaja Štaba 18. brigade. Štab 18. brigade je tražio da jedna brigada 36. divizije dođe na sektor Posavine, ali Štab 36. divizije nije usvojio taj zahtjev, pošto je smatrao da je primaran zadatak jedinica 36. divizije zatvaranje pravaca Brčko-Srnice-Brčko-Čelić i Tuzla-Lopare, tj. odbrana slobodne teritorije na zapadnom dijelu Majevice.¹¹⁴ I sekretar Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu tražio je od Štaba 36. divizije da oslobodi Posavsko-trebavski odred od držanja položaja kod Bukvika, zbog toga što je bilo neophodno njegovo prisustvo na prostoriji Gradačac-Bosanski Šamac-Orašje, radi čišćenja terena od ustaških i četničkih grupa koje su postale znatno aktivnije sa početkom neprijateljske ofanzive. Međutim, Štab 36. divizije iz istih razloga nije usvojio taj zahtjev.

Posavsko-trebavski odred je sa dva bataljona držao položaje kod Bukvika i Brke na lijevom boku jedinica 3. vojvođanske brigade, zatvarajući pravac Brčko-Srnice. Druga dva bataljona odreda nalazila su se u Modriči, Bosanskom Šamcu, Gradačcu i okolini, zbog obezbjeđenja pozadinskih ustanova, organa narodne vlasti i društveno-političkih organizacija.

Početkom aprila odred je u svom sastavu imao 4 bataljona sa oko 700 boraca - Srba, Muslimana, Hrvata i pripadnika drugih naroda i narodnosti. Posjedovao je 5 puškomitraljeza, 1 mitraljez, 1 minobacač i oko 500 pušaka, od kojih 50 jednometnih. Nije bio snabdjeven dovoljnom količinom municije koja se svakodnevno trošila, a teško nadoknađivala. Odred je razvio raznovrstan političko-propagandni i kulturno-prosvjetni rad na terenu, gdje su se nalazile njegove jedinice, ali je mogao učiniti znatno više da nije bio prinuđen da svoje jedinice drži na položajima i u garnizonima, tj. da je vršio svoju odredsku funkciju.¹¹⁵

^{1,4} Obavještenje Štaba 36. divizije Štabu 18. hrvatske brigade od 23. III 1944. (Zbornik IV, knj. 23, dok. 26, str. 462-463).

¹¹⁵ Izvještaj Štaba Posavsko-trebavskog odreda Štabu 36. divizije od 2. aprila 1944. (Zbornik IV, knj. 24, dok. 13, str. 58-60).

Prisustvo jedinica 13. SS divizije u Brezovom Polju, Slavonskom Samcu i Gračanici i odlazak glavnine Posavsko-trebavskog odreda u rejon Bukvika, iskoristile su ustaše, zelenokadrovci i četnici i otpočeli sa napadom na dijelove slobodne teritorije. Ustaše iz Pruda su 16. marta upale u Boscanski Šamac, ubile dvojicu pristalica NOP-a i zapalili nekoliko kuća. Dva dana kasnije, jačim snagama napali su Novi Grad i Dubicu i ubili oko 60 ljudi, žena i djece. Tada je poginula Mira Mijojlić,¹¹⁶ član sreskog komiteta KPJ za Modriču i sekretar Opštinskog komiteta za Odžak. Sa njom su poginuli omladinac Tomo Tadić i Mika Miletić članovi KPJ. Oni su, zapravo, izvršili samoubistvo jer su ih na obali Save opkolile jake neprijateljske snage. Živka Dragića i Tomu Kasapovića uhvatile su ustaše i sasjekli ih sjekirama. Gubitkom ovih drugova znatno je otežan rad Opštinskog komiteta u Odžaku čiji su bili članovi.

Dvadesetpetog marta ustaše iz Pruda su napale Odžak i trenutno ga zauzele. Pola sata kasnije izvršen je protivnapad jedne čete partizana i odžačkih omladinaca, pa je neprijatelj protjeran.¹¹⁷

Na oslobođenoj teritoriji ustaški elementi su počeli dizati glave ohrabreni dolaskom jedinica 13. SS divizije, počeli su otvoreno istupati. Najizrazitiji među njima bio je Rihard Vajs, kapelan iz Modriče, koji je zbog toga osuđen na smrt.¹¹⁸

U Odžak je došao esesovački oficir Derviš Ljuća sa zadatkom da regrutuje omladince u 13. SS diviziju. Njega su, po zadatku sreskog komiteta KPJ u centru Odžaka, ubili Hasan Đanamović i Nazif Omerbašić.

¹¹⁶ Mira Mijojlić, bila je od 1939. god. član Mjesnog komiteta KPJ za Bijeljino. Uhapšena je oktobra 1941. godine i od strane ustaškog prijedok suda u Glini osuđena na smrt, ali joj je smrtna kazna zamijenjena vremenskom. Prvih dana novembra 1943. zamjenjena je za zarobljene Nijemce i stupila u Diljski odred, odakle je po vlastitoj želji prešla u Bosnu i našla se na teritoriji Odžaka, gdje je odmah uključena u partijski rad. (Midhat Muratbegović, Mirjana Mijojlić, Zene BiH u NOB, Svjetlost Sarajevo, 1977. str. 382-386).

¹¹⁷ Izvještaj sekretara OKPJ za Trebavu i Posavinu upućen 26. III 1944, Obilasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu, (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolna 7/334-337).

¹¹⁸ Izvještaj sekretara OK KPJ od 26. III 1944. (Arhiv IRP, Sarajevo, zbirka NOR-a, kat. br. 2771).

U martu 1944. u Posavini je bilo oko 250-300 četnika. Četničke grupe uglavnom su izbjegavale borbu i pod pritiskom partizanskih jedinica povlačile se prema Brčkom. Tu su ih Nijemci prihvatili i ponovo naoružavali. Odatle su četnici ponovo upadali u Posavinu i nastojali da onemoguće rad pozadinskih organa NOP-a i NOO. Uz to su sproveli teror i vršili prisilnu mobilizaciju ljudstva. Početkom marta ubili su u Gornjoj Slatini tri člana narodnooslobodilačkog odbora, među kojima predsjednika Koju Stanišića, Vojka Vasiljevića i Danka Stankovića, članove KPJ.¹¹⁹ Sa početkom neprijateljske ofanzive četnici su postali aktivniji, naročito poslije dolaska grupe majevičkih četnika u Posavinu. Tako su četnici pod komandom Obrada Burića iznenadno napali komoru i grupu boraca 2. bataljona Posavko-trebavskog odreda i zarobili oko 30 nenaoružanih ranjenika i bolesnika, među kojima i 3 bolničarke. Energičnom intervencijom 3. bataljona 18. hrvatske brigade četnici su sustignuti i razbijeni u Gornjoj Slatini pa su se u neredu morali povući u pravcu Žabara. Zarobljeni partizani su oslobođeni, a četnici su imali 10 mrtvih i više ranjenih.¹²⁰

Na Trebavi se u to vrijeme nalazilo (po spisku) oko 1200 trebavskih i 300 ozrenskih četnika koji su stigli početkom neprijateljske ofanzive. Pop Savo Božić razvio je intenzivnu političku aktivnost, pozivajući na sastanke i dogovore ugledne domačine iz muslimanskih i hrvatskih sela. Nastojao je da na svoju stranu privuče i pripadnike razbijenih i razoružanih zelenokadrovskih jedinica, koji su izgubili uticaj u muslimanskim podtrebavskim selima.

U periodu od 1. do 10. aprila, jedinice 13. SS divizije vrše pritisak na brigade 36. i 16. divizije na cijelom frontu, od ušća rijeke Tinje u Savu do ušća rijeke Janje u Drinu. Borbe se svaki dan vode, ali jedinice 36. i 16. divizije uspijevaju da zadrže neprijatelja na svim pravcima.¹²¹

"Mito

¹²⁰ Izvještaj o četničkom napadu donio je u Modriču kurir Pero Stanković i predao komandantu 18. hrvatske brigade Franji Herljeviću. Bio je pazarni dan i u gradu mnogo kola. On je odmah naredio da se kola mobilšu, i borci su pojurili prema Slatini.

¹²¹ Tada je i na Drugi bataljon Posavsko-trebavskog odreda napala na položajima kod Bukvika jedna kolona esesovaca, podržana sa 3 tenka,

Da bi izbjegle dalje frontalno sučeljavanje sa neprijateljem, koje ih je stajalo znatnih gubitaka, a i zbog mogućnosti da budu odsječene od jedinica 16. divizije eventualnim prodorom neprijatelja iz pravca Tuzle, brigade 36. divizije su se 9. aprila prebacile na prostoriju istočno od puta Brčko-Tuzla. Na njihovo mjesto je upućena 17. majevička brigada koja je sa Štabom 38. divizije, 9. aprila stigla na sjeverozapadne obronke Majevice i razmjestila se na prostoriju Humci-Jasenica-Srebrenik, radi spajanja sa ostalim jedinicama divizije, tj. sa 18. hrvatskom brigadom, Majevičkim, Tuzlanskim i Posavsko-trebavskim odredom. Sektor Janja-Donja Trnova je od 17. brigade preuzela jedna brigada 16. vojvođanske divizije.

Dvanaestog aprila u 3 časa ujutro neprijatelj je, poslije žestoke artiljerijske pripreme, otpočeo opšti napad na jedinice NOV i POJ na čitavom frontu od ušća Tinje do ušća Janje, te iz pravca Gračanice i Tuzle. Šesnaesta i 36. divizija su se pod pritiskom neprijatelja povukle prema planini Jelici. Tada je Štab 3. korpusa donio odluku da 16. i 36. divizija krenu preko Spreče na Birač u vezi planiranih dejstava prema Srbiji, što su one i učinile 16. aprila.

S obzirom na važnost Majevice, Semberije i Posavine Štab 3. korpusa je odlučio da zadrži Štab 38. divizije sa 17. majevičkom brigadom na Majevisci, sa ciljem da se povežu sa 18. hrvatskom brigadom i Posavsko-trebavskim odredom.¹²²

Dvanaestog aprila, kada je napao jedinice 36. i 16. vojvođanske divizije, neprijatelj je istovremeno napao i na položaje Posavsko-trebavskog odreda na liniji Bukvik-Vitanovići-Gajevi, Lukavac-Stjepkovića u zahvatu ceste Brčko-Srnice. Pod snažnim pritiskom jakih neprijateljskih snaga, jedinice Posavsko-trebavskog odreda su morale da se povuku na nove položaje na liniji Hrgovi-Bijela.

Istog dana zamjenik komandanta i politički komesar 18. hrvatske brigade, koji su bili na referisanju u Štabu 38. di-

koju je bataljon zaustavio i nanio joj znatne gubitke. Izvještaj Štaba 3. korpusa od 11. VII 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ. Zbornik IV, knj. 27, dok. 38, str. 186.

¹²² Izvještaj Štaba 3. korpusa od 11. VII 1944. Vrhovnom štabu NOV i POJ (Zbornik IV, knj. 27, dok. 38, str. 186).

vizije, prenijeli su naredenje da se odred prikupi na prostori-
riji Gornji Srebrenik-Čehaje, radi preformiranja odreda u
Posavsku brigadu. No, nakon dva sata, 13. aprila, stigla je u
Štab odreda nova zapovijest Štaba 38. divizije u kojoj se
kaže da su jake neprijateljske snage izvršile 12. aprila opšti
napad na jedinice 16, 36. i 38. divizije i da se preformiranje
odreda u brigadu odlaže.

Tog dana 17. majevička nalazila se na prostori-
ji Humci-Sitari-Jasenica, Majevički NOP odred u selu Drijenčča
radi zaštite bolnice u Jablanici, a Tuzlanski NOP odred na
liniji Podorašje-Ljenobud.¹²³ Osamnaesta hrvatska brigada,
odnosno njen Prvi bataljon sa Posavsko-trebavskim odre-
dom (bez jednog bataljona) pokrivao je tada prostoriju Sre-
nice-Hrgovi-Gradačac-Modriča.

Treći bataljon 18. hrvatske brigade i 1. bataljon Posavsko-trebavskog odreda, sa komandantom 18. brigade Franjom Herljevićem i zamjenikom komandanta odreda Matom Belićem, krenuli su, 11. aprila, iz Modriče u srednju Bosnu, sa zadatkom da doprate, do jedinica 11. krajiške divizije, delegate II kongresa USAOJ-a iz istočne Bosne, Srema, istočnobosanskih i vojvođanskih jedinica i generala Savu Orovića koji je iz Glavnog štaba Vojvodine išao u Vrhovni štab.¹²⁴ Istovremeno je jedan bataljon 12. krajiške brigade krenuo za selo Majevec u susret delegatima. Međutim, toga dana je krenula i jedna neprijateljska jedinica u istom pravcu. Došlo je do borbe u susretu u kojoj su se naročito istakli omladinci-delegati za kongres, koji su bili svrstani u četu čiji je komandir bio Drago Stefanović Šico, a komesar Mićo Rakić.

¹²³ Arhiv VII fond NOP, k. 1258, f. 1, reg. br. 4.

¹²⁴ prvi; partizanski general Savo Orović je preko Srebrenika stigao u Gradačac 27. marta 1944. godine. Ostao je u mjestu 11 dana, smješten u kući braće Ibrahimbegovića. Za to vrijeme je upoznao većinu partizanskih rukovodilaca Trebove i Posavine (iz tih susreta sačuvana je i jedna fotografija). Prisustvovao je akademiji održanoj u čast 27. marta 1941, omladinskoj priredbi 30. marta i drugarskoj večeri 31. III koju je, u njegovu čast, organizovao komandant mjesta Gradačac Midhat Muradbegović. Devetog aprila general Orović je stigao u Modriču, gdje je ostao dva dana u kući porodice Odžaković. U Modriči je takođe prisustvovao priredbi na kojoj je medicinar Bešlaga Korajkić, referent saniteta Posavsko-trebavskog odreda, pjevao uz harmoniku poznatu partizansku pjesmu »Konjuh planinom«. (Savo Orović, Ratni dnevnik 1941-1945, str. 495-496).

Štab 38. divizije je pomenutom zapoviješću od 13. aprila, a radi čuvanja žive sile u toku neprijateljske ofanzive, naredio Štabu 18. hrvatske brigade i Štabu Posavsko-trebavskog odreda da svoje jedinice povuku na liniju Zelinja-Međeđa i da se odatle prebace na teren Posavine u pozadinu neprijateljskih jedinica, koje su otpočele nastupanje iz Brčkog i Tuzle. U zapovijesti je bilo predviđeno da se, u slučaju nemogućnosti manevrisanja na terenu Posavine, jedinice 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda privremeno prebace preko rijeke Bosne na Vučjak. U Posavini je trebalo da ostave manje gerilske grupe koje bi ometale neprijatelja, dostavljale podatke o snazi i kretanju neprijatelja glavnini, da bi se ona, u pogodnom momentu, povratila na teren Posavine. Sve jedinice su morale zakopati teška oružja na sigurna mjesta, a komoru osloboditi nepotrebnog prtljaga kako bi bile pokretljivije. Određena je prostorija Jasenice-Srebrenik-Špionica za prikupljanje jedinica poslije ofanzive.¹²⁵

Petnaestog aprila, pošto su prethodno popravile most na rijeci Tinji, jedinice 13. SS divizije počele su nadiranje prema Srnicama, uz jaku podršku artiljerije i tenkova koji su obasipali vatrom jedinice Posavsko-trebavskog odreda koje su se povlačile na novu prostoriju preko Srnica i Vučkovaca. Sutradan je neprijatelj nastavio nastupanje prema Gradačcu, pa su se jedinice odreda uputile prema Modriči.¹²⁶

Treći bataljon 18. hrvatske brigade i 1. bataljon Posavsko-trebavskog odreda dopratili su u Kulaše delegate za II kongres USAOJ-a, gdje ih je prihvatila jedna jedinica 11. divizije. Šesnaestog aprila bataljoni su u povratku stigli na lijevu obalu Bosne. Odmah im je naređeno da zauzmu položaje na lijevoj obali i da na tom mostobranu obezbijede prebacivanje glavnine brigade i odreda. Pošto su jake njemačke snage nadirale iz pravca Srnica i Bosanskog Šamca, naređe-

¹²⁵ Zapovjest Štaba 38. divizije od 13. aprila 1944. (Zbornik IV, knj. 24, dok. 64, str. 207).

¹²⁶ Komandant 38. divizije depešom je javio Štabu 3. korpusa da je neprijatelj 15. aprila ušao u Humce i da prodire od Bukvika prema Srnicama i od Tuzle prema Drijenčji. Depeša od 16. aprila govori da su 18. hrvatska brigada i Posavsko-trebavski odred još u Posavini.

no je da se prebacivanje preko rijeke ubrzano odvija. U nedjelju, 16. aprila 1944. godine, sve jedinice brigade i odreda, članovi partijskih i skojevskih rukovodstava, mnogi odbornici i istaknuti saradnici NOP-a prebacili su se na lijevu obalu Bosne. Sutradan su jedinice provele dan na Vučjaku.

Depeša komandanta 38. divizije Štaba 3. korpusa, upućena 18. aprila, govori da je neprijatelj zauzeo Srnice, Gradačac, Srebrenik, Špionicu, Sitare, Humce, Potpeć, Cage i druga sela u Posavini i zapadnom dijelu Majevice. Tog dana 17. majevička brigada se nalazila u Karavlaškoj Maoči, odatle se usiljenim maršom, izvršenim 19. i 20. aprila, pod teškom borbom probila do ranjenika na prostoru Trnava-Bjeloševac-Čengić i spasla preko 250 pokretnih ranjenika. Međutim, isto toliko nepokretnih ranjenika i bolesnika su poslije nekoliko dana zarobili i ubili esesovci i četnici kada su otkrili baze.

DJELATNOST DRUŠTVENO-POLITICKIH ORGANIZACIJA, ORGANA NARODNE VLASTI I VOJNOTERITORIJALNIH ORGANA U POSAVINI I NA TREBAVI OD LJETA 1943. DO PROLJEĆA 1944. GODINE

U januaru 1943. godine formiranje Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu sa sekretarom Hasanom Brkićem. U početnoj fazi svog djelovanja Komitet je najviše pažnje poklonio razvoju partijske organizacije u Semberiji, gdje su tada postojali vrlo povoljni uslovi za rad. Sa Hasanom Brkićem je krajem januara u Semberiju stigao Uglješa Danilović, a polovinom februara i Rodoljub Colaković, članovi Pokrajinskog partijskog rukovodstva koji su znatno doprinijeli razgaranju partijsko-političkog rada u tom kraju.

Oni su na terenu zatekli malobrojnu partijsku i skojevsku organizaciju koja nije mogla da odgovori naraslim potrebama za širim političkim radom. Nije postojalo rukovođenje iz jednog centra, niti se djelatnost odvijala po sektorima zaduženja. Veliki broj simpatizera KPJ nije bio obuhvaćen političkim radom, a SKOJ nije djelovao kao povezana

posebna organizacija, nego su aktivni odvojeno djelovali.¹²⁷ Slična situacija u pogledu partijske i skojevске organizovanosti bila je i u brčanskom sreзу.

Da bi poboljšao stanje, Oblasni komitet je odmah preuzeo mjere za organizaciono učvršćivanje i proširivanje partijskih i skojevskih organizacija, za stvaranje novih i jačanje postojećih narodnooslobodilačkih odbora, a naročito za političko uzdizanje masa, što je bilo neophodno poslije višemjesečne četničke vladavine u ovom kraju.¹²⁸

Početak 1943. godine narodnooslobodilački pokret u Semberiji i na Majeveci se uspješno razvijao. U februaru 1943. formiran je 2. bataljon 2. majevečkog NOP odreda, a Sremski NOP odred, koji se tada vratio sa Birča, imao je 3 dobro naoružana i jaka bataljona. Odred se stalno popunjavao dolaskom novih dobrovoljaca iz Srema. Četnici su bili istisnuti iz Semberije, a domobranski garnizoni blokirani u svojim uporištima. U svim naseljima u Semberiji, izuzev Janje i Ugljevika, stvorene su partijske organizacije i narodnooslobodilački odbori koji su bili stvarna i jedina vlast u tim selima.¹²⁹

Uporedo sa partijsko-političkim radom u bjeljinskom sreзу, prišlo se stvaranju, proširivanju partijskih i skojevskih organizacija, kao i stvaranju narodnooslobodilačkih odbora i odbora Antifashiškog fronta žena i u brčanskom sreзу. U januaru 1943. godine ponovo je formiran Sreski komitet KPJ za brčanski sreз sa sekretarom Svetolikom Gospićem Brkom. U svom izvještaju Pokrajinskom komitetu od 29. IV 1943. godine, Hasan Brkić između ostalog kaže:

»Sređivanjem organizacije bijeljinskog sreза postavilo se pitanje za brčanski sreз. Poslije obilaženja ćelija zakazano je savjetovanje na kojem su pretrešeni nedostaci i pogreške u radu. Moramo na svaki način nastojati da prodremo u Posavinu. Stvoreno je rukovodstvo u koje su ušli i drugovi iz Posavine. Organizacije u gradovima Bi i B2. (Bijeljina, Brčko, prim. autora) postojale su, ali bez stalne veze i kontrole«...¹³⁰

¹²⁷ Izvještaj sekretara Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu upućen Pokrajinskom komitetu KPJ za BiH 29. IV 1943. (Arhiv IRP Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 1392).

¹²⁸ Rodoljub Čolaković, Zapisi iz oslobodilačkog rata, knj. IV, Svjetlost, Sarajevo, 1951, str. 98.

¹²⁹ Isto, str. 102.

¹³⁰ Arhiv IRP Sarajevo, Zbirka NOR-a kat. br. 1392.

U martu 1943. godine Oblasni komitet KPJ je formirao Okružno partijsko rukmodstvo za Majevicu, Semberiju i Posavinu u sastavu: Svetolik Gospić (sekretar), Slavko Mićanović, Haso Burić, Panto Marković, Borika Stančić i Milenko Stojaković, ali je ono po nalogu tadašnjeg sekretara PK KPJ za BiH Ise Jovanovića, koji se tada nalazio u okolini Foče i nije poznao pravo stanje partijske organizacije u Semberiji, Posavini i na Majevidi, rasformiralo. Funkcije Okružnog komiteta morao je da preuzme Oblasni komitet koji je imao svega 7 ljudi, od kojih su se trojica nalazila u drugim krajevima istočne Bosne.¹³¹

U aprilu 1943. dolazi do daljeg narastanja snaga NOP-a u Semberiji, Posavini i na Majevidi. Tada su na Majevidi formirane dvije grupe vojvođanskih bataljona i 3. majevidski NOP odred. Na cijeloj prostoriji Majevice i Semberije oni nanose velike gubitke ustaškim, domobranskim i četničkim snagama među kojima već dolazi do diferenciranja, pa u znatnom broju prelaze u jedinice NOV i POJ. Semberijska sela su potpuno slobodna, ali u selima oko Brčkog ima još četničkih grupa. O tome Rodoljub Čolaković - u pomenutoj knjizi Zapisa piše:

»Poslije razbijanja majevidskih četnika mi smo u Ražljevu uspostavili komandu mjesta i opštinski N00. Tu je i sjedište Sreskog komiteta. Tako je Ražljevo postalo važan punkt u ovom srezu. Uslovi za rad su teži nego u srezu bijeljinskom. Gotovo svi stariji članovi Partije otišli su u odred, a mladi još nisu vični radu. Osim toga, ovdje četničke grupice otežavaju kretanje naših aktivista, prave im zasjede i pripucavaju u samom Ražljevu. Zbog toga se u selu, kao stalno obezbjeđenje, nalazi jedan naš vod, a svi naši aktivisti žive opreznim životom vojnika, kojeg svakog časa može iznenaditi podmukli neprijatelj.«

U maju 1943. godine neprijatelj je jakim snagama započeo ofanzvu na području Majevice i Semberije. Zbog toga su vojvođanske brigade prešle na Birač, a na Majevidi je ostao Majevidski NOP odred i jedan vojvođanski bataljon. Poslije prolaska neprijateljskih snaga oni uspješno nastavljaju svoja dještva, a najveći uspjeh je razbijanje i razoružavanje 3. domobranske pukovnije, 11. juna kod Čadavice.

¹³¹ Pomenuti izvještaj sekretara Oblasnog komiteta od 29. IV 1943. i izvještaj sekretara Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH od 18. VIII 1943. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolna 4/290-291).

U ljeto 1943. godine broj partijskih i skojevskih organizacija u Semberiji, Posavini i na Majeveci se povećava. Bije-ljinska partijska organizacija tada, po jednom izvještaju, broji 236 članova i 125 kandidata, a po drugom 248 članova i 128 kandidata. Postojalo je 7 opštinskih komiteta i Sreski komitet sa 12 članova, od kojih su 6 članovi biroa Komiteta.

U isto vrijeme brčanska partijska organizacija je imala, po jednom izvještaju, 104 člana KPJ i 106 kandidata, a po drugom 123 člana KPJ i 78 kandidata. Imala je pet opštinskih komiteta: Ražljevački sa 32 člana KPJ i 33 kandidata; Dragaljevački od 29 članova KPJ i 31 kandidat; Posavski sa 16 članova KPJ i 25 kandidata; Jablanički sa 15 članova KPJ i 14 kandidata i Brčanski sa 16 članova KPJ i 3 kandidata.¹³²

Opštinski komitet KPJ za Posavinu, kojeg je u junu 1943. godine imenovao sekretar Oblasnog komiteta u sastavu: Boro Popović, Petar Kaurinović i Ivan Bumbulović, obuhvatao je teritoriju Posavine sa centrom u Bukviku. On je djelovao u težim uslovima nego Ražljevački, na neoslobodenoj teritoriji, u blizini jakog neprijateljskog garnizona u Brčkom i stalno ometan od četnika koji su stacionirali svoje čete i bataljone u svakom srpskom selu Posavine. U blizini nije bilo partizanskih jedinica, pa su sami morali obezbjeđivati svoju djelatnost.

U to vrijeme na terenu Trebave djelovalo je 20 članova KPJ i 2 kandidata. Postojale su 2 partijske organizacije na samoj Trebavi, i po jedna u Modriči, Gradačcu i Gračanici. Nije postojalo posebno partijsko rukovodstvo za taj kraj. Članovi KPJ djelovali su u sličnim uslovima, kao i njihovi drugovi u Posavini.

Nešto povoljnija situacija bila je u Srebreniku, gdje je u proljeće 1943. godine formirana partijska organizacija. Mjesto je bilo udaljeno od neprijateljskih garnizona, a u komandnom sastavu jedinica DOMDO pukovnije nalazili su se saradnici NOP-a.

Poslije dolaska glavne operativne grupe Vrhovnog štaba NOV i POJ u istočnu Bosnu i formiranja 16. i 17. divizije,

¹³² Izvještaj sekretara PK KPJ od 18. VIII 1943. i sekretara Oblasnog komiteta KPJ od 24. VIII 1943. Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo rolna 4/290-296 i 335-336.

vojno-politička situacija u istočnoj Bosni se naglo razvija u korist NOP-a. Da bi odgovorila mnogobrojnim i složenijim zadacima koji je razvitak događaja nametnuo i zahtjevao, partijska organizacija istočne Bosne se morala organizaciono postaviti tako da obuhvati sve krajeve i da oformi svoja operativna tijela - komitete u opštinama, srezovima i okruzima. Tada se ponovo formiraju okružni komiteti za Birač (sekretar Milutin Đurašković) i Majevicu (sekretar Stevo Popović).

Početakom avgusta na Majevicu dolaze tri člana Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH - novi sekretar Rodoljub Čolaković, Avdo Humo i Pašaga Mandžić. Čolaković i Humo ostaju u Semberiji, a Pašaga Mandžić kreće 13. avgusta sa jedinicama 17. divizije na Trebavu. Na putu za Trebavu drži sastanak sa Borom Popovićem i Hasom Burićem¹³³ prima od njih izvještaj o radu partijske organizacije u Posavini. Daje im zadatak da i dalje rade na proširenju i učvršćivanju partijske organizacije.¹³⁴

Poslije odlaska jedinica 17. divizije sa Trebave na Ozren, Mandžić je došao u Srebrenik gdje je na sastanku komunista sa Trebave formirao Privremeno partijsko okružno rukovodstvo za taj kraj u koji su ušli sekretari opštinskih komiteta, rukovodilac SKOJ-a i rukovodilac AFŽ.¹³⁵ Tada su formirani i opštinski komiteti za Modriču i Srebrenik i mjesni komitet u Gradačcu koji je vršio funkciju opštinskog komiteta.¹³⁶

¹³³ Haso Burić i Boško Milutinović Đedo stigli su u Bukvik sa jedinicama 1. majevičke brigade u trećoj dekadi jula 1943. godine.

¹³⁴ Izvještaj Pašage Mandžića od 27. VIII 1943. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 4/361-362).

¹³⁵ Tada je organizacijom SKOJ-a rukovodio Nijaz Dizdarević instruktor PK Skoja, a Milena Marković je bila zadužena za stvaranje organizacije Antifašističkog fronta žena.

¹³⁶ Mandžić pravi razliku između Privremenog okružnog partijskog rukovodstva i Povjereništva Okružnog komiteta, kao naredne stepenice u razvoju do formiranja Okružnog komiteta KPJ kao konačne organizacione jedinice za jedan okrug. Obraćajući se Pokrajinskom komitetu, on između ostalog, kaže: »Pišete mi da mislite formirati OK za Majevicu, a za sada Povjereništva OK Tuzla i OK Trebava... - i što se Trebave tiče ovo privremeno rukovodstvo moći će se s vremenom pretvoriti u OK Trebava. Samo je ovdje teško formirati sreske komitete, jer je Trebava teren sa nekoliko srezova«. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 4/462-463).

Opštinski komiteti su dobili zadatak da u svom kraju stvore nekoliko partijskih organizacija, formiraju aktive Skoja i USAOJ-a, odbore Antifašističkog fronta žena i narodnooslobodilačke odbore. Posebno se insistiralo na radu sa omladinom i ženama, jer se dotada toj aktivnosti poklanjalo malo pažnje, a razvoj vojno-političke situacije je zahtijevalo brzo djelovanje. Bilo je mnogo politički neobuhvaćenih omladinaca i omladinki, koje je trebalo pripremiti i orijentisati da dobrovoljno stupe u jedinice NOV i POJ. Ulagani su naponi da se poveća priliv omladine iz muslimanskih sela, kako bi se što prije formirala Muslimanska brigada.

Kada su članovi Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu rješili da formiraju okružna partijska povjereništa za Tuzlu i Trebavu, oni su imali u vidu da na tom terenu nema dovoljno iskusnih partijskih kadrova. Zbog toga su odlučili da se iz semberijske partijske organizacije, koja je imala kadrove sa najdužim iskustvom, uputi nekoliko partijskih i skojevskih rukovodilaca u srezove Modriču, Gradačac i druge, kako bi pomogli jačanje postojećih i stvaranje novih partijskih i skojevskih organizacija, organizacija žena, omladine i narodnooslobodilačkih odbora.¹³⁷

Na osnovu te odluke Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu uputio je na Trebavu i u Posavinu, početkom septembra 1943. godine, Svetolika Gospića Brku, Mladena Jefića, Boriku Stančića i Ružu Spasojević, koji su ušli u novoformirano Okružno partijsko povjerenstvo. Sekretar Povjerenstva je bio Svetolik Gospić. Povjerenstvo nije bilo na okupu sve do oslobođenja Gradačca 15. septembra, kada je stiglo u ovaj grad i iz njega počelo djelovati kao cjelina. Tada je u Povjerenstvo kooptiran Edhem Čamo.

U zapisniku nastalom mjesec dana kasnije koji je vođen na sastanku Oblasnog komiteta KPJ u Tuzli, piše:

»Povjerenstvo u ovom sastavu nije dobro. Isključili smo jednog člana. U njemu se sada nalaze: Brko, Ruža, Boro Polkom i Boro (Svetolik Gospić, Ruža Spasojević, Boro Popović i Borika Stančić prim. autora). Povjerenstvo bi trebalo popuniti jednim drugom, i to hitno.«¹³⁸

¹³⁷ Rodoljub Čolaković, Zapisi iz oslobodilačkog rata, knj. 1, Prosveta, Beograd, 1956, str. 368-369.

¹³⁸ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolna 4/612-620. Boro Popović u svojoj knjizi »Partizani u Posavini« na str. 290 i 291 kaže: »Formirano

O formiranju Okružnog povjerenstva govori izvještaj Rodoljuba Čolakovića od 18. VIII i njegovo pismo Uglješi Daniloviću od 14. IX 1943. godine.¹³⁹

U oslobođenoj Tuzli, od 9. do 11. oktobra 1943. godine, održana je šira plenarna sjednica Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu. Na njoj su prisustvovali članovi Pokrajinskog komiteta za BiH, članovi Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu, te sekretari i pojedini članovi okružnih komiteta iz istočne Bosne. Na sjednici je odlučeno da se, kao prioritetni, uzmu u rješavanje sljedeći zadaci:

- jedinice NOV i POJ bročano pojačati i pomoći u kadrovima i na druge načine;
- uspostaviti organe narodne vlasti i organizovati vojno-pozadinske ustanove na oslobođenoj i poluoslobođenoj teritoriji;
- u svim krajevima organizovati i proširiti organizacije SKOJ-a, USAOJ-a i AFŽ-a;
- organizovati uspješnu propagandu i agitaciju i pokrenuti list »Front slobode«;
- mobilisati snage iz Semberije, Posavine i Tuzle za snabdijevanje jedinica NOV i POJ i stanovništva u ratom opustošenim krajevima istočne Bosne.

Na sjednici je odlučeno da se Okružno partijsko povjerenstvo za Trebavu i Posavinu reorganizuje u Okružni komitet KPJ i popuni.¹⁴⁰ Za sekretara Okružnog komiteta KPJ imenovan je Džemal Bijedić.¹⁴¹ Dotadašnji sekretar Okružnog povjereništva Svetolik Gospić pošao je na dužnost partijskog rukovodioca novoformirane 17. majevičke brigade, jer su se sa terena upućivali partijski rukovodioci u jedinice NOV i POJ i obratno (u isto vrijeme Hasan Brkić je pošao

je Okružno partijsko povjerenstvo za to područje. Sekretar je Svetolik Gospić Brko. On mi saopšti da sam i ja član Povjerenstva. Donio mi je i pismo, neko rješenje u kome se to potvrđuje. Pismo je za Oblasni komitet potpisao Aco. To je partizansko ime Hasana Brkića, sekretara Oblasnog komiteta KPJ«.

¹³⁹ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolna 4/294 i 477-178.

¹⁴⁰ Stevo Popović - O formiranju i radu Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu. Istočna Bosna u NOR-u, knj. 2, str. 355-357, Organizacioni izvještaj Oblasnog komiteta za savjetovanje komunista istočne Bosne u Bijeljini. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/76-82).

¹⁴¹ Džemal Bijedić je jedno vrijeme bio sekretar Mjesnog komiteta u okupiranom Sarajevu.

sa dužnosti sekretara Oblasnog komiteta na dužnost političkog komesara 27. divizije, a odatle za sekretara ZAVNOBiH-a). Sa Džemalom Bijedićem iz Tuzle je poslala Mevla Jakupović na rad u organizaciju AFŽ. Dvadesetprvog oktobra u Gradačcu je održan prvi sastanak Okružnog komiteta KPJ na kojem su prisustvovali: Džemal Bijedić, Edhem Čamo, Mladen Jeftić, Borika Stančić, Boro Popović i Mevla Jakupović.¹⁴²

Od kraja avgusta do decembra 1943. godine, od partijskih rukovodstava uspostavljeni su opštinski komiteti KPJ u Modriči, Srebreniku i Bukviku, Mjesni komitet u Gradačcu i partijske ćelije i aktivni u opštinama Bosanski Samac i Odžak.

Opštinski komitet Modriča imao je pet članova. Sekretar Komiteta je bio Panto Nikolić, a članovi Slobodan Janковиć, Jelka Ljubas, Mika Dujić, Pero Kovačević, te Zarije Domazet i Jovan Radovanović kao sekretari ćelija. Poslije odlaska Nikolića na kurs sekretar Opštinskog komiteta je postao Jovan Radovanović. U Modriči je u septembru i oktobru djelovala jedna partijska ćelija, a u novembru dvije ćelije sa 10 članova KPJ. Partijska ćelija na Pustari prvobitno je imala 3 člana, a kasnije pet. Ćelija u Riječanima je u prvo vrijeme imala 4 člana, kasnije 5, a oformljena je i ćelija u Tarevcima sa 6 članova. Ćelija u Dobrinji je imala prvo tri, pa onda četiri člana, a ćelija u Miloševcu, formirana u novembru 1943. godine, tri člana. U Modričkoj opštini je 1. decembra 1943. godine bilo 37 članova KPJ. I u mnogim naseljima su formirani politički aktivni od kandidata za članstvo KPJ i saradnika NOP-a. Ti aktivni su se nalazili u Modriči, Tarevcima, Riječanima, Garevcu, Kladaru, Čardaku, Skugriću i Kruškovom Polju.

Opštinski komitet u Srebreniku imao je 5 članova. Prvi sekretar komiteta bio je Salih Žilić. Njega je u novembru 1943. zamijenio Enver Humo, koji je na toj dužnosti ostao do kraja decembra 1943. Poslije njega za sekretara dolazi Hakija Raljević. Na terenu opštine djelovale su 4 partijske

¹⁴² Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 22. X 1943. Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 1840.

organizacije i to: u Donjem Srebreniku, Gornjem Srebreniku, Ljenobudu i Crvenom Brdu. Početkom novembra bilo je 17 članova KPJ, a 1. XII 1943. devetnaest. Brojno povećanje od 2 člana imala je jedino partijska ćelija u Crvenom Brdu. U to vrijeme postojala su i 4 politička aktiva i to u Srebreniku, Ježincu, Špionici i Lisovićima.

U Gradačcu je postojao Mjesni komitet sa 3 člana, a sekretar je bio Teufik Imamović. U mjestu su djelovale tri ćelije KPJ sa 13 članova, jednom pri komandi mjesta, sa 3 člana, dvije u gradu, sa po pet članova i politički aktiv u Kerpu i Gornjem Žabaru.

U opštini Bosanski Šamac nije bilo formirano partijsko rukovodstvo. U samom mjestu djelovala je ilegalno partijska ćelija sa 5 članova, čiji je sekretar bio Hasan Zaimović i ćelije u Crkvini i Obudovcu. U Kruškovom Polju je bio jedan član Partije i 2 kandidata, kao i u Tišini, a po jedan kandidat u Slatini, Pisarima i Brvniku. Politički aktivni djelovali su u Brvniku, Tišini, Kruškovom Polju, Škariću, Pisarima, Obudovcu, Batkuši, Žabaru, Obudovcu i Slatini.

U opštini Odžak postojale su ćelije u Odžaku (4 člana), Novom Gradu (4 člana), a po jedan član KPJ djelovao je u Donjoj Dubici, Podnovlju i Dugom Polju. U ovoj opštini članovi KPJ radili su pod teškim uslovima, naročito u hrvatskim selima zbog aktivnosti ustaša, a i u srpskim selima na Vučjaku, gdje su četnici Branka Kovačevića onemogućavali kretanje partijskih aktivista.¹⁴³

Bukvička partijska organizacija je u oktobru 1943. godine ušla u sastav Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu. Do tada je bila u sastavu Sreskog komiteta za brčanski srez, koji je sa Sreskim komitetom bijeljinskog sreza bio u sastavu Okružnog komiteta za Majevicu. U oktobru 1943. godine formiran je Opštinski komitet KPJ, sa sekretarom Petrom Kaurinovićem. Kada je Petar u novembru 1943. preuzeo dužnost partijskog rukovodioca Posavskog NOP odreda, na njegovo mjesto je došao Vojo Žurić koji je na toj dužnosti ostao do aprila 1944. godine. Članovi Komiteta su

¹⁴³ Izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu od 6. XI i 1. XII 1943. godine. Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, 5/53-58 i 312/316.

u prvo vrijeme bili Jovo Pajić i Boško Pantelić, a kasnije i Pavle Zarić i Jakov Mitrović.

Poslije odlaska Svetolika Gospića na novu dužnost, za sekretara Sreskog komiteta za brčanski srez došao je Nikola Cvijetić, koji je na toj dužnosti ostao do polovine oktobra 1943. godine. Njega je zamijenio Drago Tojić Gango. U Sreskom komitetu su radili i Vojo Žurić, Leo Fliker, Radivoje Lukić, Savo Simić, Jelenka Vočkić, Tamara Begović i Džemila Ajanović, koja je istovremeno bila i sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a.

Instruktori pri Sreskom komitetu, jedno vrijeme su bili Vinko Kontić iz Livna i Milisav Pavlović iz Srbije, koji su se kao ranjenici, poslije pete ofanzive, našli na terenu brčanskog sreza. Vinko Kontić, španski borac, ubrzo je otišao na dužnost komesara bataljona u 18. hrvatsku brigadu.

Organizacija KPJ u Brčkom imala je 12 članova KPJ i 3 kandidata. Sekretar komiteta je bio Dragoljub Marković. Za opštinski komitet bio je vezan tzv. Vojni komitet koji su činili članovi KPJ i drugi aktivisti koji su se nalazili u domobranskim jedinicama ili u jedinicama DOMDO pukovnije i radili su uglavnom na obavještajnim zadacima. Pored ostalih tu su radili Hivzija Jerković, Ahmet Hasanefendić i Hussein Sirbubalo.

U sela zapadno od ceste Brčko-Čelić, brčanski Sreski komitet je uputio na rad Jusufa Huršidića i Enisa Derviševića. Uskoro je formiran Opštinski komitet za opštinu Vražići koji je imao ćelije u Brnjiku, Vražićima, Rahiću i Koraju.

Komunisti brčanskog sreza učestvovali su na okružnom partijskom savjetovanju za Majevicu u Crnaljevu 5. i 6. septembra, na kojem je bilo prisutno 130 komunista iz bijeljinskog, brčanskog i dijelom zvrničkog sreza.

Članovi KPJ su prorađivali materijal iz 4 sveske Biblioteke marksizma-lenjinizma, koji je u oslobođenoj Tuzli izdalo Agitaciono-propagandno odjeljenje (Agit-prop) Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu. U prvoj svesci pod naslovom Marksizam štampan je i odlomak iz Lenjinovog djela Šta da se radi, u drugoj materijal pod naslovom Učenje o

partiji, u trećoj - Nacionalno pitanje, a u četvrtoj - Seljačko pitanje. Komunisti su prorađivali i prvih 6 glava iz knjige Istorija SKP (b), zatim brošure Kako je ruski seljak izvojevao zemlju i slobodu i Kako su se majevički četnici borili za slobodu, koje je napisao Rodoljub Colaković, a štampane su u štampariji Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu.

Jedan broj partijskih rukovodećih kadrova posjećivao je niži partijski kurs pri Oblasnom komitetu. Jedan od zaključaka plenarne sjednice Oblasnog komiteta, održane oktobra 1943. godine, bio je da se pri svim okružnim komitetima KPJ organizuju partijski kursevi, pa je Okružni komitet KPJ za Trebavu i Posavinu tražio od Oblasnog komiteta pomoć u kadru za nastavu na tom kursu.

Prvih dana januara 1944. godine formiran je *Sreski komitet* KPJ za modrički srez u kojem je u prvo vrijeme bilo 5 članova. Sekretar komiteta je bio Jovo Radovanović, dotadašnji sekretar Opštinskog komiteta u Modriči. Komitet je pokrивao teritoriju modričke, miloševačke i odžačke opštine. U svom sastavu je imao 2 opštinska komiteta, jedan u Modriči, drugi u Miloševcu, a kasnije i jedan u Odžaku.

Prvo partijsko i skojevsko oblasno savjetovanje trebalo je da se održi 15. i 16. decembra u Vlasenici, ali je odgođeno zbog napada jakih neprijateljskih jedinica na slobodnu teritoriju istočne Bosne. Odmah nakon neuspjeha 6. neprijateljske ofanzive, Oblasni komitet je donio odluku da što prije održi Oblasno partijsko savjetovanje, na kome je trebalo da se izučí dotadašnje iskustvo i dogovori o daljoj borbi i radu istočnobosanskih komunista. Savjetovanje je počelo 20. II 1944. godine u Vlasenici. Pošto delegati iz Semberije, Posavine, sa Trebave i Majevice, koji su išli preko Jelice, zbog snježnih nameta nisu mogli stići, savjetovanje je prekinuto 23. februara, pa je nastavljeno 29. februara u Bijeljini.

Savjetovanje je otvorio sekretar Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu - Cvijetin Mijatović Majo, a 400 prisutnih delegata i gostiju pozdravili su predstavnici Pokrajinskih komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu i Vojvodinu, Štaba 36.

divizije, Inicijativnog Oblasnog N00 za istočnu Bosnu i predstavnik Antifašističkog fronta žena.¹⁴⁴

U svom izlaganju Cvijetin Mijatović Majo je, između ostalog rekao:

»Poslije 32 mjeseca junačke borbe komunisti istočne Bosne su se stali da izvuku iskustvo iz dosadašnje borbe i da se dogovore o daljoj borbi koja predstoji. Od kako postoji KPJ, njeni sastanci, dogovori, savjetovanja, konferencije i kongresi značili su uvijek korak naprijed u borbi naših naroda za bolji život i za bolju sutrašnjicu. Nekada su partijska savjetovanja¹⁴⁵ održavana skriveno, u teškim prilikama i uslovima ilegalnog rada. Kada ih uporedimo sa današnjim stanjem, onda nam je shvatljivo kakva i kolika je djela učinila naša Partija za relativno kratko vrijeme. Jasno nam je da je razmah NOB u cijeloj zemlji i specijalno u istočnoj Bosni djelo naše Partije. Sprečavanje bratoubilačke borbe i bratimljenje naroda u istočnoj Bosni je djelo komunista. Stvaranje temelja naše moderne Demokratske federativne Jugoslavije u prvom redu je djelo KPJ. U našoj napaćenoj i zavađenoj Bosni i Hercegovini stvaranje ZAVNOBIH-a je djelo bosansko-hercegovačkih komunista. Jasno je to i svjetskoj javnosti. Engleski premijer Vinston Čerčil je nedavno u svom govoru u engleskom parlamentu rekao: Komunisti Jugoslavije imali su čast da povedu svoj narod u borbu za narodno oslobođenje. Veliko je i sudbosnosno vrijeme kada se održava ovo savjetovanje. Nalazeći se pred vrlo krupnim događajima, mi komunisti moramo da poradimo više nego do sada, da sjedinimo sve narodne snage u jedinstveni front da bi što prije okončali ovaj rat. Uvjeren sam da će savjetovanje pružiti veliku pomoć i podstrek za dalju borbu. Učiniće da još više omladinaca stupe u NOV, da se pozadina sjedini sa frontom, da se učvrsti i proširi narodna vlast i da se još više rasplamsa narodnooslobodilačka borba. S druge strane unijecemo strah u kosti okupatoru i njegovim snagama ... Naša KP nije žalila žrtve za uspjeh narodnooslobodilačke borbe. Njeni najbolji sinovi su pali kao svete žrtve borbe za oslobođenje.«¹⁴⁶

Prvog dana savjetovanja podnijet je politički referat, drugog dana organizacioni referat, a trećeg dana (2. III) referati o zadacima partijskih organizacija u vojsci, o narodnooslobodilačkim odborima, o Savezu komunističke omladine, o Antifašističkom frontu žena i o agitaciji i propagandi.

¹⁴⁴ U ime komunista Srbije prisutne je pozdravila drugarica Ana, što je bio pseudonim Milke Minić.

¹⁴⁵ Komunisti istočne Bosne imali su još ranije jedno šire savjetovanje. Bilo je to u sudbosnosnim danima 3. VIII 1942. u Šekovićima. Na savjetovanju je prisustvovalo oko 330 članova KPJ, i oko 150 članova SKOJ-a iz 6. brigade i Birčanskog NOP odreda. Politički referat podnio je Cvijetin Mijatović Majo a organizacioni Hasan Brkić Aco.

¹⁴⁶ Zapisnik sa oblasnog savjetovanja komunista istočne Bosne u Bijeljini, (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/77-80).

U političkom referatu dat je osvrt na prijedeni borbeni put komunista, od ustanka 1941. godine do februarskih dana 1944, zatim ocjene vojno-političke situacije u zemlji, a posebno u istočnoj Bosni, i ukazano na zadatke koji komuniste očekuju u narednom periodu.

U diskusiji o političkom referatu učestvovalo je 13 delegata. Prvi je govorio Džemal Bijedić, čije je izlaganje tretiralo tri problema: četnike, zeleni kadar i mobilizaciju novih boraca za popunu jedinica NOV i POJ. Za četnike je istakao da javno saraduju sa Nijemcima i da ih jedino kao takve treba tretirati. Kritikovao je pojedinačne slučajeve sastajanja sa četnicima i pokušaje lokalnih sporazuma. Rekao je, takođe, da Muslimani na Trebavi i u Posavini nisu u tolikoj mjeri osjetili četničku kamu kao Muslimani u jugoistočnoj Bosni. Na kraju je govorio o potrebi regulisanja pitanja mobilizacije novih boraca. Istakao je da nema jedinstvenih kriterijuma, da neke jedinice vrše mobilizaciju na svoju ruku, bez konsultovanja organa narodne vlasti, da nema dovoljno političkih priprema, da se mobilizacija često vrši mehanički, jednostavnim određivanjem koliko koje selo treba da uputi novih boraca. Često se dešava da bogatiji poplaćuju siromašne da idu u jedinice umjesto njihovih sinova i slično. Bijedić je tražio da se problem mobilizacije hitno riješi jedinstvenim propisima, s obzirom na to da je trebalo uskoro izvršiti popunu jedinica koje su pretrpjele znatne gubitke u šestoj neprijateljskoj ofanzivi i novih koje će se, u skoroj budućnosti, stvarati u sjeveroistočnoj Bosni.

U referatu o organizacionim pitanjima iznijeto je da u istočnoj Bosni (bez podataka o sarajevskom okrugu) djeluje 1.135 članova KPJ (od kojih su 139 žene) i 320 kandidata za članove KPJ (od kojih su 49 žene). Najbrojnija je partijska organizacija Majevice i Semberije (611 članova), druga po brojnom stanju je partijska organizacija Posavine i Trebave sa 208 članova, treća je birčanska partijska organizacija sa 128 članova, četvrta romanijska sa oko 100 i peta tuzlanska sa 73 člana. Iznijet je podatak da Okružni komitet KPJ za Trebavu i Posavinu rukovodi jednim sreskim sa tri opštinska komiteta i 16 partijskih jedinica. Svega 10 žena na

Trebavi i u Posavini se nalazi među članovima KPJ, a među 47 kandidata za članove KPJ ima samo 6 žena.¹⁴⁷ U diskusiji o organizacionom referatu učestvovalo je 13 delegata, među kojima trojica delegata sa Trebave i Posavine - Mladen Jević, Borika Stančić i Petar Kaurinović.

Trećeg dana savjetovanja delegati su razmatrali pitanje N00, SKOJ, AFŽ, rad partijske organizacije u vojsci i probleme agitacije i propagande. U diskusiji je uzeo riječ, delegat sa Vučjaka, omladinac Tomo Tadić.

Na kraju savjetovanja ponovo je govorio Cvjetim Mijatović Majo. Izrazio je želju da se odluke savjetovanja odmah sprovede na svim sektorima rada, u svim dijelovima istočne Bosne. Dao je svečano obećanje da će komunisti uložiti sve snage da ostvare zadatke, koja su na savjetovanju usvojili.

Upućen je pozdravni telegram Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu, u kojem se kaže da će komunisti istočne Bosne uložiti sve svoje snage da ostvare bratstvo i jedinstvo naroda Bosne i Hercegovine, da prošire i ojačaju narodnooslobodilačku borbu, da učvrste i ojačaju partijsku organizaciju i da sprovedu u život sve odluke KPJ, AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a.

Odmah poslije savjetovanja održan je sastanak plenuma Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu i sastanci sa sekretarima okružnih komiteta sa kojima je izvršena analiza stanja u pojedinim okruzima i utvrđivanje konkretnih zadataka i formi pomoći.¹⁴⁸

Delegati iz Posavine i sa Trebave krenuli su iz Srebrenika na savjetovanje svrstani u jednu četvu, kako bi na putu, u slučaju potrebe, mogli stupiti u borbu (iz Posavsko-trebavskog odreda na savjetovanje su išli Petar Kaurinović i Ivan Bumbulović). Za vrijeme održavanja savjetovanja bili su smješteni po okolnim selima. Poslije savjetovanja neki su pošli na nove dužnosti, a većina se vratila u Posavinu i Trebavu, spremni da sa uspjehom izvrše nove zadatke koje je savjetovanje usvojilo, kako u sferi partijsko-političkog rada,

¹⁴⁷ Na Posavsko-trebavskom okrugu u aprilu 1944, prema jednom kasnijem izveštaju, djelovalo je 204 člana KPJ i to: u Posavsko-trebavskom odredu 72, vojno-teritorijalnim organima 22 i na terenu 110 komunista.

¹⁴⁸ Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo, rolna 7/77-82.

tako i u radu na razvijanju organa narodne vlasti, organizacija AFŽ, USAOJ-a i pionira.

Komunisti Trebave i Posavine prionuli su na rad sa novim elanom. Izvršene su neke izmjene u sastavu partijskih rukovodstava i napravljeni planovi za formiranje novih.

Izabran je biro sreskog komiteta za srez Modriču. Novi sekretar biroa bio je Borika Stančić, tadašnji sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a, a za članove biroa izabrani su: Jovan Radovanović, Jelka Ljubas, Mira Mijojlić, Pero Kovačević, Boško Milutinović i Muhamed Kešetović.

Istovremeno su vršene pripreme za formiranje sreskog komiteta KPJ za srez Bosanski Šamac i opštinskih komiteta u Bosanskom Šamcu i Slatini pa su na taj teren pošli Sreten Lopandić, Dana Simić i Brano Panić.¹⁴⁹ U selima opštine Gradačac stvarane su takođe organizacije KPJ.

Pri Okružnom komitetu KPJ počeo je sa radom niži partijski kurs, koji je radio od 19. marta do 6. aprila. Kurs je pohađalo 18 članova KPJ, a rukovodilac i glavni predavač je bio Nenad Petrović koga je Oblasni komitet uputio da pomogne okružnom partijskom rukovodstvu za Trebavu i Posavinu. Za 22. mart je bilo zakazano savjetovanje komunista Trebave i Posavine.¹⁵⁰

Nepovoljan razvoj vojno-političke situacije u sjeveroistočnoj Bosni, izazvan ofanzivom 13. SS divizije, poremetio je mnoge planove partijsko-političkog rukovodstva u Posavini i na Trebavi. Rad partijskih aktivista je znatno otežan. Situacija je postajala sve komplikovanija, pa je i partijski kurs iz Gradačca premješten u Srebrenik, a zakazano okružno partijsko savjetovanje moralo je biti odloženo. I druge mjere i djelatnosti partijskog rukovodstva, započete poslije bjeljinskog savjetovanja, morale su se odložiti ili smanjiti.

Oblasni komitet KPJ za istočnu Bosnu je, analiziravši novonastalu vojno-političku situaciju, dostavio 19. marta

¹⁴⁹ Tada je formiran i opštinski komitet KPJ za bosansko-šamačku opštinu u krnjem sastavu. Sekretar komiteta postao je Joco Bogdanović. Za rad omladinske organizacije bio je odgovoran Đokan Babić, za AFŽ Remza Kapetanović, a za agitaciju i propagandu Slavko Tomić.

¹⁵⁰ Izvještaj sekretara Okružnog komiteta KPJ je Trebavu i Posavinu upućen 26. II 1944, Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu. Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/334-337.

1944. godine, Okružnim komitetima KPJ direktivu sljedeće sadržine:

»Ne dozvoliti da u ruke neprijatelja padne ma ko iz rukovodećeg kadra. Oni zbog toga moraju biti u što tješnjoj vezi sa operativnim jedinicama, da bi se sa njima u posljednjem momentu mogli povući. Na terenu treba ostaviti samo one koji su neophodni i kojima je to moguće obzirom na mjesta gdje se nalaze. Sav kadar sa terena se ne smije povući, jer narod ne smije ostati prepušten sam sebi, mora se osjetiti prisustvo Partije i u najtežim situacijama.

Treba naročito posvetiti pažnju uglednim građanskim ličnostima, naročito prema onima koji su bili u organima vlasti i ne dozvoliti da bilo ko padne u ruke neprijatelja. Zbog toga, ih treba što prije pokrenuti i staviti ih pod zaštitu vojnih štabova. Pri tome treba lično objasniti članovima vrijeme neprijateljske ofanzive.«¹⁵¹

Na osnovu ove direktive članovi partijskih i skojevskih rukovodstava, mjesnih i opštinskih narodnooslobodilačkih odbora, i istaknuti saradnici NOP-a pošli su, polovinom aprila 1944. godine sa 18. hrvatskom brigadom i Posavsko-trebavskim ordredom u srednju Bosnu, gde će ostati do početka avgusta 1944. godine. Na terenu Posavine i Trebave ostali su, po zadatku, partijsko-politički radnici da nastave partijsko-političku aktivnost i obavljaju pojedine obavještajne poslove.

Sa 17. majevičkom, Podrinjskim i Majevičkim odredom i vojvođanskim jedinicama, u duhu pomenute direktive, pošli su na Birač i u Srem mnogi partijsko-politički radnici sa Majevice i Semberije, odnosno iz bjeljinskog i brčanskog ratnog sreza. Oni su jedno vrijeme bili uz jedinice, čekajući da se promijeni situacija na Majevici i u Semberiji, pa da se vrate. Poslije izvjesnog vremena kada se uvidjelo da do toga neće brzo doći, raspoređeni su u operativne jedinice ili na partijsko-politički rad u vlaseničkom i srebreničkom srezu.

Jedan broj partijsko-političkih radnika ostao je na terenu u Semberiji i Majevici da u ilegalnim uslovima nastave djelatnost. Većina je bila izložena stalnim potjerama neprijatelja, koji je na svaki način, primjenjujući najbrutalnije metode, nastojao da ih otkrije i pobije. U tom periodu mnogi partijsko-politički radnici izgubili su živote, djelujući u uslovima koji su bili teži nego ikada ranije. Tako je po-

¹⁵¹ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/300-301.

ginuo i sekretar sreskog komiteta KPJ za Brčko, Drago Tojić Gango pokušavajući da uspostavi vezu iz Dragoljevca sa Sremom. Član sreskog komiteta Tamara Begović je zarobljena i ubijena u Drenovcima. Jelenka Vočkić je kasnije u ljeto 1944. poginula kao član sreskog partijskog rukovodstva za Srebrenicu. Nekoliko dana ranije u istom kraju poginuo je i sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a za Srebrenicu, a ranije član opštinskog rukovodstva SKOJ-a za Srebrenik - Muhamed Sušić. U bazi u Dragaljevcu ostala je, čak do jeseni 1944. Džemila Ajanović, sekretar Sreskog komiteta SKOJ-a i član Sreskog komiteta KPJ, a u bazi u Brnjiku Salih Mehikić.

Skojevska organizacija na Trebavi i u Posavini je imala sličan razvojni put kao i partijska. Do oslobođenja Trebavsko-posavskog područja tj. do avgusta 1943. ona je uglavnom djelovala u Gradačcu, Modriči, Srebreniku, Bukviku i Brčkom.

Do oslobođenja ovih krajeva skojevske organizacije su radile autohtono, uz malu pomoć partijskih organizacija. U partijskim ćelijama i u nižim rukovodstvima nije bilo zaduženog člana za rad sa omladinom. U nekim mjestima nije bilo skojevskih organizacija, iako su postojale partijske organizacije.

U avgustu 1943. u ovaj kraj su došli Nijaz Dizdarević, instruktor Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za BiH i Milena Marković, omladinski rukovodilac, koji su razvili djelatnost u stvaranju i povezivanju omladinskih organizacija u Gradačcu, Modriči, Srebreniku i okolnim selima, što je dovelo do njenog rasta i velikog priliva omladinaca u redove NOV i POJ. Dizdarević je razjasnio i otklonio lutanja u organizacionom pogledu i prenio stavove Pokrajinskog komiteta SKOJ-a u Bosnu i Hercegovinu i Centralnog komiteta SKOJ-a i odluke I kongresa USAOJ-a, za što šire okupljanje omladine u redove omladinske organizacije. Insistirao je na većoj mobilizaciji, masovnosti i samostalnosti omladinskih organizacija. Do njegovog dolaska nije se znalo za USAOJ, jer nije bilo veza između omladinskog rukovodstva za BiH i omladinskog rukovodstva u istočnoj Bosni. Početkom sep-

tembra 1943. naimenovano je Okružno povjereništvo SKOJ-a, koje će drugom polovinom oktobra prerasti u Okružni komitet. Članovi komiteta su bili Borika Stančić (sekretar), Jovica Lazarević (u prvo vrijeme zadužen za stvaranje omladinske organizacije u Posavskom odredu), Branko Panić-Semberac i Aiša Maličević.

Skojevci su ovdje, kao i u drugim krajevima, prednjačili u radu. Mladi, poneseni idejama KPJ i pobjedama NOV i POJ, na svakom mjestu i u svakoj akciji unosili su žar svoje mladosti. Oni su bili ta snaga koja je privukla masu omladine da se opredijeli za ciljeve NOP-a.

Prvi opštinski komitet SKOJ-a na Trebavi i Posavini formiran je u Bukviku, avgusta 1943. godine, gdje je već postojao brojna aktiv članova SKOJ-a. U Bukviku su avgusta i septembra 1943. boravili Nadžija Biser i Slavko Tomić, sa zadatkom da pomognu u razvoju omladinskih organizacija. U Opštinski komitet SKOJ-a, su ušli: Petar Kerezović, Julka Kaurinović, Stojan Vasić, Mara Pajić i Janja Tripić. Za sekretara je izabran Petar Kerezović, a poslije njegove pogibije, u decembru 1943, Julka Kaurinović.

Opštinski komitet SKOJ-a za srebreničku opštinu formirala je Aiša Maličević. Sačinjavali su ga članovi SKOJ-a koji su već godinu dana djelovali u organizaciji SKOJ-a tuzlanskih srednjih škola. Sekretar komiteta je bio Muhamed Kešetović, a članovi: Muhamed Sušić, Bajazit Kešetović i Muhamed Selimović.

U septembru 1943. formiran je Opštinski komitet SKOJ-a, za modričku opštinu u koji su ušli Perica Kosik, Nedo Krekić, Ibrahim Mujbegović i Mika Dujić kao sekretar.

Nešto kasnije, 20. oktobra 1943. godine, formiran je Opštinski komitet SKOJ-a, za sektor Vučjak-Odžak u sastavu: Slavko Tomić (sekretar), Perica Kosik, Nedeljko Krekić i Ahmet Čatić. Nešto kasnije u Komitet je izabran i Nevenko Grebenarević.

Početak oktobra 1943. u Posavini i Trebavi djeluje 48 članova SKOJ-a. U isto vrijeme na teritoriji okruga Birač ima 60, a na teritoriji majevičkog okružnog komiteta 772 skojevca. Organizacija SKOJ-a na Trebavi i Posavini intenziv-

nije je počela raditi na omasovljavanju svog članstva od polovine avgusta i početkom septembra.¹⁵²

Mnogi članovi SKOJ-a i mnogi napredni omladinci su otišli u jedinice NOV i POJ. Čak su skoro svi članovi tri opštinska rukovodstva SKOJ-a i 14 seoskih rukovodstava USAOJ-a sa ostalim omladincima ušli u jedinice NOV i POJ, smatrajući da oni treba da daju primjer drugima. U Posavskom i Trebavskom NOP odredu, ubrzo se našlo 92 člana SKOJ-a. Početkom decembra 1943. u Trebavskom NOP odredu djelovalo je 36 članova SKOJ-a, svrstano u 5 aktiva, a u Posavskom NOP odredu 56 članova, svrstano u 12 aktiva.¹⁵³

U to vrijeme najvažniji zadatak bio je širenje i jačanje organizacija SKOJ-a i omasovljavanje organizacija USAOJ-a u naseljima na oslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji. U drugoj polovini oktobra oformljene su organizacije SKOJ-a u Bosanskom Samcu,¹⁵⁴ Odžaku, Tolisi i na Vučjaku, pa se skojevska organizacija na terenu povećala na 62 člana. Formiran je i Okružni odbor USAOJ-a za Trebavu i Posavinu.

U novembru 1943. počelo je omladinsko takmičenje u čitavom nizu akcija koje su tada bile aktuelne: dobrovoljno javljanje u jedinice NOV i POJ, sakupljanje materijalnih priloga za bolnice i ratom opustošene krajeve,¹⁵⁵ razvijanje kulturno-prosvjetnog rada, formiranje omladinskih pjevačkih horova i diletantskih grupa, organizovanje omladinskih priredbi, otvaranje analfabetskih tečajeva i održavanje političkih zborova i konferencija. Vršene su pripreme za sazivanje Oblasne konferencije SKOJ-a koju je trebalo popularisati, i na zborovima i konferencijama izabrati delegate. Bilo je predviđeno da iz Posavine i sa Trebave krene 10 delegata.

¹⁵² Izvještaj Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu od 6. XII 1943 (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 4/607).

¹⁵³ Izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu od 1. XII 1943, godine Arhiv VII, Mikrofilm IRP Sarajevo, rolna 5/312-316.

¹⁵⁴ Aktiv SKOJ u Bosanskom Samcu formirao je Spasoje Ilinčić. Članovi aktiva su bili: Dragan Ristić, Branka Čorluka, Desa Brkić, Elmasa Džakić, Slobodan Jokić i Ostoja Ilinčić.

¹⁵⁵ Samo u 10 sela u okrugu omladinci su sakupili slijedeću količinu namirnica: 521 kg graha, 627 kg krompira, 122 kg pšenice, 419 kg kuku-ruza, 138 kg suhih šljiva, 35 kg oraha, 18 kg jabuka i 28.555 kuna.

Savjetovanje je međutim moralo biti odloženo zbog početka 6. neprijateljske ofanzive.¹⁵⁶

Kada je ofanziva neprijatelja prošla, Oblasni komitet SKOJ-a za istočnu Bosnu zakazao je Oblasno savjetovanje SKOJ-a za 23. I 1944. godine u Vlasenici. Stigli su samo delegati iz jedinica 17. i 27. divizije i romanijskog i birčanskog okruga. Pošto delegati iz majevičkog, tuzlanskog i posavskotrebavskog okruga nisu mogli stići, zbog sniježnih nanosa savjetovanje u Vlasenici je prekinuto, a nastavak je uslijedio 2. marta u Bijeljini.

Otvaranju savjetovanja je prisustvovalo oko 600 omladinaca iz Bijeljine i okoline, a u njegovom radu je učestvovalo 122 delegata. Na savjetovanju su pročitani i razmatrani referati o vojno-političkoj situaciji, organizacionom pitanju i o radu organizacije USAOJ-a. Među 14 učesnika u diskusiji o prvom referatu bili su delegati iz Posavine i Trebave: Fuad Suljić, Tomo Tadić, Kemal Halilović i Muhamed Sušić, a među 16 diskutanta o organizacionom referatu - Džemila Ananović i Jovica Lazarević, dok je u diskusiji o USAOJ-u, pored 7 delegata, učestvovao i Muhamed Kešetović.¹⁵⁷

Diskusija je bila vrlo živa. Povremeno je popimala karakter mitinga, pa je predsjedništvo moralo intervenisati. Naročito je bilo zapaženo izlaganje Nijaza Dizdarevića, člana PK SKOJ-a, koji je ukazao na najznačajnije probleme rada omladinske organizacije i založio se za rješavanje konkretnih pitanja.

Na savjetovanju se snažno manifestovalo bratstvo i jedinstvo i identični pogledi mladih komunista. Delegati su se međusobno upoznali, izmijenjali iskustva u radu, saznali najvažnije elemente vojno-političke situacije, stekli jasniju sliku o zadacima koji ih očekuju i dobili odgovore na nejasna pitanja iz domena organizacije.

¹⁵⁶ Izvještaj Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu od 6. XII 1943. Pismo PK SKOJ-a za BiH od 16. X 1943. Direktiva Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu od 29. X 1943, i izvještaj Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu. (Arhiv VII, Mikrofilm, Sarajevo rolna 4/606-610, i rolna 5/155, 285-286 i 477-186).

¹⁵⁷ Zapisnik o radu savjetovanja SKOJ-a. (Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 4524, str. 1-3).

Petog marta 1944. održana je plenarna sjednica Oblasnog komiteta SKOJ-a, na kojoj su razmatrani rezultati savjetovanja i izvršen raspored kadrova. Na partijske dužnosti su pošli Borika Stančić, sekretar OK SKOJ-a za Trebavu i Posavinu, Sreten Lopandić, sekretar OK SKOJ-a za Majevicu i Semberiju, te Vlado Bošković, Rešad Saletović i Nada Bošković.

Oblasni komitet SKOJ-a sačinjavali su: Mićo Rakić (sekretar) Jovan Radovanović Šico, Desa Koštan, Mirko Ostojić, Risto Tošović, Aiša Maličević i Miloš Piljuga.

Novi sekretar OK SKOJ-a za Trebavu i Posavinu je postala Aiša Maličević, a za nove članove Okružnog komiteta imenovani su Fuad Suljić i Mira Bilbija. Iz posavsko-trebavskog okruga su prešli na rad u druge okruge Muhamed Sušić za sekretara Sreskog komiteta SKOJ-a Srebrenica i Ekrem Avdić u Okružno rukovodstvo SKOJ-a za Birač.

U martu 1944. godine formiran je Sreski komitet SKOJ-a za modrički srez, sa sekretarom Muhamedom Kešetovićem. Članovi komiteta su bili Nedo Krekić i Perica Kosik (skojevski rukovodioci na Vučjaku), Ahmet Ćatić (sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a u Odžaku) i Bajazit Kešetović (novi sekretar Opštinskog komiteta SKOJ-a u Modriči).

Konstatujući da organizacija USAOJ-a treba da postane šira i brojnija, savjetovanje je zaključilo da se pripremi i održi Oblasna konferencija USAOJ-a, na kojoj je trebalo da učestvuje 315 delegata, među kojima 50 sa Trebave i iz Posavine i 5 delegata iz Posavsko-trebavskog odreda. Za pripremu konferencije izabran je Inicijativni odbor u koji su ušli: Jovan Radovanović Šico, Gordana Tanacković, Mustafa Šabić, Nada Kerec, Hazim Hasić i Pero Kajmaković. Konferencija je, pored ostalog, trebalo da izabere Oblasni odbor USAOJ-a za istočnu Bosnu i delegate za osnivački kongres USAO BiH-a. Početak konferencije je zakazan za 10. april 1944, ali je ofanziva neprijatelja omela održavanje.

Oblasni komitet SKOJ-a je u martu 1944. godine odštampao u 4.000 primjeraka proglas Zemaljskog odbora USAOJ-a za BiH i brošure: SKOJ u suvojoj školi rata i

SKOJ u vojsci,¹³⁸ koje su stigle do skojevskih organizacija u Posavini i na Trebavi. Poslije partijskog savjetovanja nastao je značajan preokret u radu omladinskih organizacija. Organizacije SKOJ-a i USAOJ-a stvarane su i u selima u kojima ih do tada nije bilo. Osjetio se veliki polet u radu i došlo je do aktiviranja velikog broja omladinaca i omladinki. Novi aktivni SKOJ-a oformljeni su u Dugom Polju, Podnovlju, Majevcu, Ritešiću, Odžaku, Garevcu, Miloševcu, Dobrinji, Riječanima, Kruškovom Polju, Vidi, Bukviku, Vujičićima i drugim selima. U nekim dijelovima okruga organizacije SKOJ-a su djelovale ilegalno, zbog prisustva neprijatelja (Trebava i Vučjak). SKOJ je tada imao 130 članova, a još 24 člana je djelovalo u 6 aktiva na području opštine Srebrenik, koja je februara 1944. pripojena tuzlanskom okrugu. Aktivni SKOJ-a postojali su u Čitluku, Donjem i Gornjem Srebreniku, Potpeći, Smolućoj i Ljenobudu, a po jedan član u Rapatnici i Fa-lešiću.¹⁵⁹

Poslije savjetovanja u Bijeljini osjetio se silan razmah u razvitku organizacije USAOJ-a. U svim opštinama su formirane radne čete, čete pionira, omladinske kulturno-prosvjetne sekcije, omladinski domovi i pjevački horovi. Omladinske radne čete pružale su veliku pomoć organima narodne vlasti u skupljanju namirnica za bolnice i ratom opustošene krajeve. U tom pogledu su se naročito isticali omladinci i omladinke iz Modriče koji su njegovali ranjene i bolesne partizane skupljali posteljinu i veš za ranjenike i mnogo vremena proveli obrađujući zemlju na pustari, koja je postala ogledno poljoprivredno dobro pod neposrednim rukovodstvom Okružnog narodnooslobodilačkog odbora za Posavinu i Trebavu. I u ostalim mjestima omladinske radne čete su postigle vidne rezultate. U Srebreniku je početkom aprila 1944. godine počeo kurs za rukovodioce SKOJ-a, ali je morao biti prekinut zbog dolaska jakih neprijateljskih snaga na to područje.¹⁶⁰

¹³⁸ Izvještaj Oblasnog komiteta SKOJ-a za istočnu Bosnu od 6. III 1944. godine. Arhiv VII, Mikrofilm IRP, Sarajevo, rolna 7/197-200.

¹⁵⁹ Izvještaj Okružnog Komiteta SKOJ-a za Tuzlu. Oblasnom komitetu SKOJ-a za istočnu Bosnu, pisan vjerovatno krajem marta ili početkom aprila 1944. godine. Arhiv VII, Mikrofilm JRP, Sarajevo, rolna 7/365-366.

¹⁶⁰ izvještaj Okružnog komiteta SKOJ-a za Trebavu i Posavinu od 21. X 1944. godine. Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 10/387-388.

U prvoj polovini aprila 1944. godine u Gradačcu, a zatim u Modriči, prikupili su se delegati za Drugi kongres USAOJ-a iz istočne Bosne, Srema, istočnobosanskih i vojvođanskih jedinica NOV i POJ. Razvili su snažnu političku aktivnost u tim mjestima i okolnim selima i organizovali mnoge, dobro posjećene priredbe. Na njima su delegati iznosili svoje zamisli o istupanju na II kongresu USAOJ-a. Prisutni omladinci su svojim prijedlozima upotpunjavali sadržaj tih izlaganja.

Delegati, koje je predvodio Nijaz Dizdarević krenuli su 11. aprila 1944. godine iz Modriče preko centralne Bosne ka Drvaru. Na putu kroz centralnu Bosnu došlo je do sukoba sa jednom njemačkom jedinicom. U toj borbi poginuo je Bajazit Kešetović, delegat Posavine i Trebave za II kongres USAOJ-a.

Direktivom Oblasnog komiteta za istočnu Bosnu, od 19. marta 1944, bilo je predviđeno da i omladinski rukovodioci napuste slobodnu teritoriju zajedno sa operativnim jedinicama, u slučaju prodora jedinica zloglasne 13. SS divizije. Istom direktivom je bilo predviđeno da ostali omladinci napuste teren i popune operativne jedinice. Na osnovu toga, sa jedinicama 18. hrvatske brigade i Posavsko-trebavskog odreda krenuli su u centralnu Bosnu mnogi omladinski rukovodioci.¹⁶¹

Prva organizacija *Antifašističkog fronta žena* na tlu Posavine, formirana je u Bukviku u kasnu jesen 1942. godine. Njen predsjednik je bila Joka Pantelić. Nove organizacije AFŽ u Posavini i na Trebavi počele su u većem broju da se formiraju u ljeto 1943. godine. Njih su stvarale uz pomoć partijskog rukovodstva, Milena Marković i Ruža Spasojević koje je Oblasni komitet KPJ, u ljeto 1943. godine, uputio na Posavsko-trebavsko područje, da pomognu komunistima tog kraja u političkom radu sa ženama. U oktobru 1943. godine stigla je Mevla Jakupović, koja je kao član OK KPJ zadužena za taj sektor rada.

U septembru i oktobru 1943. formirani su opštinski odbori AFŽ u Bukviku, Modriči, Gradačcu i Srebreniku. U

¹⁶¹ Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/300-301.

modričkoj opštini formirano je i 5 seoskih odbora (u Tarevcima, Miloševcu, Vranjaku, D. Kladara i Koprivni), u gradačkoj nekoliko, a u srebreničkoj 12 takvih odbora.¹⁶² Nešto kasnije formirani su mjesni i seoski odbori AFŽ u naseljima opština Odžak i Bosanski Samac i opštinski odbori AFŽ u Odžaku i Bosanskom Šamcu.

U prvoj polovini novembra 1943. u Gradačcu je održan sastanak svih komunista - žena i drugih aktivistkinja NOP-a, na kojoj su prisustvovali Džemal Bijedić, sekretar OK KPJ za Trebavu i Posavinu i Aiša Maličević član Okružnog komiteta SKOJ-a. Tada je izabran Okružni inicijativni odbor AFŽ za Trebavu i Posavinu od 5 članova. Za predsjednika je izabrana Mevla Jakupović, a za sekretara Munira Karahasanović. Na sastanku je izvršena raspodjela zadataka, pa su učesnice savjetovanja krenule na teren, a među njima: Safa Halilović, Jelka Ljubas, Hanumica Širbegović, Ruža Spasojević (Janković), Remza Kapetanović (Škundrić), Tereza Nikić i Anka Kikić.

U to vrijeme na teritoriji Posavine i Trebave djelovalo je 15 izabranih i 16 inicijativnih odbora AFŽ. Odbori su svakodnevno održavali sastanke sa ženama i sakupljali priloge za bolnice i vojsku. Razvili su znatnu propagandnu aktivnost među ženama i objašnjavali ciljeve NOB-a. Organizovali su mnogobrojne čitalačke grupe i analfabetske kurseve i nastojali da se žene, osobito Muslimanke koje su se tada krile od muškaraca, uvedu u javni život. Koliko su se morale uvažavati lokalne prilike, govori primjer proslave 8. marta 1944. - Dana žena u Gradačcu. Program proslave morao je biti izveden dva puta u istom danu. Danju isključivo za žene, a naveče za ostalo građanstvo. Među ženama na dnevnoj predstavi bilo je najviše Muslimanki, a među njima mnogo onih koje su prvi put u životu izašle na javno mjesto. One su uslovile svoje prisustvo priredbi time da prozori spolja budu zatvoreni i prekriveni neprovidnim papirom, kako ih muškarci ne bi mogli vidjeti bez žarova i feredža. Program priredbe pripremila je Anka Kikić. Izvedeno je nekoliko recita-

¹⁶² Izvještaj sekretara OK KPJ za Trebavu i Posavinu od 6. XI 1943. Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP Sarajevo, rolna 5/53-58).

cija i skečeva, a dobro uvježbani hor je upotpunio cio događaj. Istog dana održan je miting na kojem je prisustvovalo preko 300 žena iz Gradačca i okoline.

Proslave Dana žena održavale su se i u drugim mjestima, a i u nekim selima Posavine i Trebave. U Modriči se na zboru okupilo oko 300 žena, iako je padala kiša. Oskudno odjevene žene iz okolnih sela su, od ranog jutra, pristizale u Modriču noseći transparente i pjevajući partizanske i narodne pjesme. Zbor je održan na pijaci. Govorili su Mladen Jeftić, član Okružnog komiteta KPJ, Borika Stančić, sekretar Sreskog komiteta KPJ za Modriču i Jelka Ljubas, predsjednica Sreskog odbora AFŽ.¹⁶³

Okružni komitet KPJ za Posavinu i Trebavu poklanjao je veliku pažnju radu organizacije žena. Nastojao je da žene komuniste, kojih je bio mali broj (u početku samo šest, a koncem februara 1944. godine - deset), što više aktivira i politički uzdigne, a i da dobije pomoć u kadrovima sa drugih krajeva za taj sektor rada. Tako je na partijski kurs pri Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu upućena Ljubica Miljuš iz Gradačca, a kada je formiran niži kurs pri Okružnom komitetu KPJ za Posavinu i Trebavu na njega su upućene Tereza Nikić, Ruža Spasojević, Remza Kapetanović, Safa Halilović, Hanumica Širbegović i Mujesira Dajić. Poslije partijskog savjetovanja u Bijeljini, na terenu Posavine i Trebave je trebalo da krene i Lepa Kuđić.¹⁶⁴

Narodnooslobodilački odbori su se uspostavljali koncem 1941. godine u onim selima i mjestima Posavine i Trebave, gdje je uticaj NOP-a bio u porastu. Oni su morali djelovati ilegalno zbog prisustva neprijateljskih jedinica. U ljeto 1943, dolaskom jedinica NOV i POJ u ove krajeve, nastaje novi zamah u stvaranju organa narodne vlasti. Formirani su mnogi seoski narodnooslobodilački odbori širom Posavine i Trebave, a zatim i opštinski narodnooslobodilački odbori u Modriči, Gradačcu, Srebreniku i Odžaku. Od ranije je postojao Opštinski NOO u Bukviku. U želji da se stvori što više narodnooslobodilačkih odbora bilo je i grešaka, pa su u neke

¹⁶³ Ibrahim Karabegović, Hakija Muratbegović i Muhidin Spuzić, Aktivnost žena Modrice i okoline u NOB, *Žene BiH u NOB*, str. 658-663.

¹⁶⁴ Pismo sekretara Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu upućeno početkom marta 1944. Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/233.

odbore ušli bivši seoski knezovi i muhtari. Na taj problem je ukazivao Okružni komitet KPJ i tražio da se u odbore biraju ljudi koji su čvrsto na liniji NOB-a.

Stvaranjem velike oslobođene teritorije u istočnoj Bosni, u jesen 1943. godine, postavilo se pitanje obrazovanja viših organa narodne vlasti koji bi rukovodili i pomagali razgranatoj mreži seoskih i opštinskih odbora. Odlučeno je da se formira Oblasni inicijativni narodnooslobodilački odbor za istočnu Bosnu i okružni inicijativni odbori za okruge Majevicu i Semberiju, Posavinu i Trebavu, Birač, Romaniju i Tuzlu. Ovi inicijativni odbori su imali privremeni karakter i trebalo je da, pored pomoći nižim organima narodne vlasti, pripreme izbore za odgovarajuće odbore (oblasti i okruga).¹⁶⁵

Početak novembra 1943. u Tuzli je formiran Oblasni inicijativni odbor za istočnu Bosnu. U istom mjesecu formiran je i Okružni inicijativni narodnooslobodilački odbor za Trebavu i Posavinu, koji je u početku imao 7 članova. Za predsjednika je izabran Mustafa Rustanbegović, a za sekretara Edhem Čamo, koji je kao član Okružnog komiteta KPJ bio zadužen za organizaciju i razvoj narodne vlasti. U isto vrijeme formiran je Okružni N00 za Majevicu. Za predsjednika njegovog Izvršnog odbora izabran je Cvjetko Perić, a za sekretara Nada Manojlović.

Neposredno poslije toga izabran je Sreski narodnooslobodilački odbor za modrički srez. Izbor je izvršen na skupštini predstavnika opštinskih i seoskih narodnooslobodilačkih odbora. Za prvog predsjednika Sreskog N00 u Modriči izabran je Đorđo Mikičić a Jovan Radovanović za sekretara. Sreski N00 Modriča obuhvatio je teritoriju opština: Modriča, Odžak i Miloševac. Opštinski N00 Modriča je u novembru 1943. imao 7 seoskih N00, Opštinski N00 Odžak, 10 seoskih N00, a opštinski N00 Miloševac 5 seoskih N00.

Nešto ranije izabran je Sreski narodnooslobodilački odbor za brčanski srez koji je imao sjedište u Ražljevu. Za predsjednika je izabran Branko Kisić, a za sekretara Salih Mehikić. Prethodno je izabran Opštinski narodnooslobodilački odbor za čeličku opštinu, dok su Opštinski N00 u Bukviku i Ražljevu popunjeni novim članovima. Osnovani su također, seoski N00 u selima: Bijela, Cerik, Skakava,

¹⁶⁵ Stevo Popović, Razvoj i djelovanje N00 u istočnoj Bosni. Istočna Bosna u NOR, km : str 233-234.

Maoča, Gornji Rahić, Bukovac, Islamovac, Pukiš, Dubravnice, Satorovići, Begovača, Boderište, Ratkovići, Vražići, Brnjik, Veino Selo, Humci, Nahvijojci i u drugim selima brčanskog sreza.¹⁶⁶

Prvi predsjednik narodnooslobodilačkog odbora u Bukviku 1941. godine bio je Jovo Pajić, a kada je on, u oktobru 1943, postao komandant mjesta za predsjednika odbora je izabran Mitar Trivić.

Na teritoriji opštine Gradačac je djelovalo pored opštinskog NOO, 14 seoskih narodnooslobodilačkih odbora.¹⁶⁷ Predsjednik opštinskog NOO bio je Bećirbeg Ibrahimbegović, a sekretar Teufik, Imamović.

Šesta neprijateljska ofanziva omela je veću aktivnost narodnooslobodilačkih odbora. Poslije ofanzive Okružni inicijativni odbor je preuzeo korake da se izvrše izbori za NOO u mjestima gdje odbori nisu postojali i tamo gdje su na brzinu postavljeni, pa su u njih ušli nepouzdana ljudi.

U februaru 1944. godine izabran je, na konferenciji delegata opštinskih i seoskih odbora, sreski NOO za srez Gradačac. Prvi predsjednik sreskog NOO bio je Husein Kondžić, a sekretar Teufik Imamović. Na području sreza Gradačac izabrana su 3 opštinska (Gradačac, Mionica i Skugrić) i 15 seoskih narodnooslobodilačkih odbora. Izborne konferencije su bile veoma posjećene.

U opštini Bosanski Šamac seoski NOO u Tišini, Pisarima, Batkuši, Brvniku, Crkvini i Obudovcu su prošireni novim članovima.¹⁶⁸ U Srebreniku je oktobra 1943. godine izabran opštinski NOO na čelu sa predsjednikom Mujom Smajlovićem.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Dr. Drago Borovčanin, Nastanak i razvoj narodne vlasti na brčanskom kraju (1941-1945), str. 21-22. Članak pripremljen za ediciju Brčko u ratu i revoluciji.

¹⁶⁷ Izvještaj sekretara OK KPJ od 1. XII 1943. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 5/312-316).

¹⁶⁸ Opštinski NOO u Bosanskom Samcu izabran je 14. II 1944. u njega su ušli: Husan Zaimović, Slavko Stanojević, Hasan Begić, Ljubomir Brkić i Muharem Hadžijusufović. Konstituisanju odbora prisustvovao je Đorđe Mikičić, predsjednik Sreskog NOO Modriča.

¹⁶⁹ Izvještaj sekretara OK KPJ od 22. X 1943. Arhiv IRP, Sarajevo, Zbirka NOR-a, kat. br. 1840.

Sada su na terenu Posavine i Trebave, pored Inicijativnog okružnog N00, djelovala i tri sreska narodnooslobodilačka odbora izabrana demokratskim putem. Oni su se osamostalili i potpuno zadovoljili. Narod je shvatio suštinu N00 i razliku između NOO i bivše vlasti. Odbornici su uživali nepodijeljeno povjerenje svojih mještana i seljana. Postojala je, takođe, velika razlika u radu izabranih organa narodne vlasti od onih koje su ranije postavljali pojedini politički radnici na terenu i jedinice NOV. Izabrani organi su bili provjerene pristalice i aktivisti NOP-a, znali su svoja prava i dužnosti i nastupali kao pravi narodni predstavnici.

Narodnooslobodilački odbori, pored zaduženja o snabdijevanju vojske i bolnica, vodili su brigu o svim tekućim pitanjima života i rada na oslobođenoj teritoriji: o ekonomsko-finansijskim, kulturno-prosvjetnim, upravnim i drugim pitanjima. Tako se na primjer, u oslobođenom Gradačcu odvijala nastava u osnovnoj i građanskoj školi i u osnovnoj školi u Vučkovcima. Narodnooslobodilački odbori pružili su, u saradnji sa organizacijom žena i omladine, veliku pomoć na prihvatanju, smještaju i njezi velikog broja ranjenika i bolesnika u bolnicama u Gradačcu, Modriči i Srebreniku. U Gradačcu i Modriči dobrovoljnim priložima građana bolnice su opskrbljene krevetima, posteljinom i drugim bolničkim inventarom.

U martu je vršen izbor delegata za Oblasnu skupštinu narodnooslobodilačkih odbora koja je trebala da izabere Oblasni narodnooslobodilački odbor za istočnu Bosnu. Iz Posavine i sa Trebave izabrano je 30 delegata.¹⁷⁰ Konferencija, međutim, nije održana u predviđeno vrijeme zbog neprijateljske ofanzive, nego tek koncem avgusta 1944. godine.

Prije stvaranja posebnih odbora Narodnooslobodilačkog fronta, partijska i skojevska rukovodstva, kao i narodnooslobodilački odbori i posebni odbori narodnooslobodilačkog fronta na slobodnoj teritoriji Trebave i Posavine su razvili znatnu javnu političku aktivnost u objašnjavanju ciljeva NOB-e, značaja odluka II zasjedanja AVNOJ-a i I zasije-

¹⁷⁰ Izvještaj sekretara OK KPJ upućen Oblasnom komitetu KPJ za istočnu Bosnu 26. III 1944. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 7/334-337).

danja ZAVNOBiH-a, zatim na prikupljanju pomoći za partizanske bolnice i stanovništvo popaljenih krajeva. Svakodnevno su u Tehnici OK KPJ štampane vijesti koje su zajedno sa Frontom slobode i štampanim proglasima slate u sva sela na oslobođenoj teritoriji.

Povodom 7. novembra - dana Oktobarske revolucije - održani su veliki narodni zborovi u Gradačcu, Modriči, Srebreniku i Srnicama. Zborovi u Gradačcu i Modriči su održani na pazarni dan, kako bi moglo prisustvovati što više stanovnika. Veliki zborovi su održani i povodom 23. februara - Dana Crvene armije i 8. marta - Dana žena.

Konferencije su bile stalan oblik komuniciranja partijskih rukovodioca i predstavnika narodne vlasti sa narodom. One su bile pogodan oblik okupljanja naroda. Na nekim konferencijama, kao u Tarevcima, Bukviku, Miloševcu i Srebreniku, prisustvovalo je i preko 200 ljudi. U januaru 1944. sa tih konferencija upućivane su pozdravne depeše AVNOJ-u, ZAVNOBiH-u i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije (NKOJ), koje su potpisivali svi prisutni.

Kulturne priredbe sa prigodnim programima, koji su pored zabavnog i socijalnog imali i politički karakter, bile su uvijek dobro posjećene. One su održavane u Gradačcu, Modriči, Bosanskom Šamcu, Garevcu, Odžaku, Podnovlju, Tarevcima, Vučkovcima, Obudovcu, Slatini, Crkvini i u drugim selima gdje su postojale pogodne prostorije.¹⁷¹

Kada su prilike dozvoljavale organizovane su konferencije za nekoliko sela. Tako je, na primjer, 17. januara 1944. godine održana konferencija domaćina i odbornika N00 iz cijele opštine Srebrenik. Tom prilikom su upućeni telegrami Predsedništvu AVNOJ-a i Nacionalnom komitetu narodnog oslobođenja Jugoslavije. Telegram upućen predsjedniku NKOJ-a, maršalu Josipu Brozu Titu, glasi:

»Domaćini Gornjeg i Donjeg Srebrenika, Gornjeg i Donjeg Ljenobuda, Zahirovića, Rapatnice, Babunovića, Sladna, Špionice, Čehaja, Seone, Uroža, Čaga, Behrama, Lipja, Crkvenog Brda, Brnjičana, Čitluka, Šahmera, Like, Brezika, Podorašja, Lisovića, Tinje i Osoja sa predstavnicima svojih N00, sa svog sastanka održanog 17. I 1944. u Donjem Srebreniku, pozdravljaju najhrabrijeg među najhrabrijim, najboljeg među najboljim sinovima

¹⁷¹ Izvještaj sekretara Okružnog komiteta KPJ za Trebavu i Posavinu upućen Oblasnom komitetu KOJ za istočnu Bosnu 21. I 1944. (Arhiv VII, Mikrofilm, IRP, Sarajevo, rolna 6/62-30).

naših naroda, svoga druga maršala Tita koji od roba stvori čovjeka - povede narode Jugoslavije u borbu časti i ponosa protiv morskog fašističkog okupatora.

Druže Tito, mi domaćini pomenutih sela, oduševljeni naporima svoje narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, uložićemo sve snage i u svako doba pridonijeti najviše žrtve za konačno likvidiranje fašističkih bandi iz naših krajeva i za bolje i ljepše doba narodne Jugoslavije«.

Dva dana kasnije, 19. I 1944. godine, održana je konferencija muslimanskih sveštenika u Breziku sa koje su poslali telegrami maršalu Titu, AVNOJ-u i Nacionalnom komitetu. Telegram su potpisali vjeroučitelj Mustafa Ibrahimović i imami Alija Dervišević, Muhamed Zahirović, Orhan Džanić, Ahmet Hodžić, Ibrahim Ibrišević, Zaim Delić, Bego Kurtić, Jusuf Smailović, Mustafa Mehmedović, Abdulah Bošnjaković i Alija Šuljić.¹⁷²

U februaru 1944. u slobodnom Gradačcu održana je komemorativna svečanost posvećena poginulom partizanu i naprednom književniku Hasanu Kikiću. O Hasanovom životu i radu govorio je Teufik Imamović, sekretar Mjesnog komiteta KPJ. Komandant mjesta Midhat Muradbegović pročitao je svoju priču Otvaranje nebesa koja je ranije objavljena u Književniku. Zatim su borci Komadne mjesta izveli ostale tačke programa - recitacije i pjesme. Komemoracija je održana u gradskom hotelu, čije prostorije nisu mogle primiti sve posjetioce, pa je veliki broj ljudi ostao ispred zgrade. Tako su Hasanovi drugovi odali poštu i priznanje ovom velikom čovjeku i komunisti.¹⁷³

U Gradačcu je 23. februara povodom godišnjice Sovjetske armije održana svečana akademija.¹⁷⁴

Tridesetprvog marta 1944. godine u Gradačcu je otvoren Dom kulture u zgradi bivšeg suda koja je u tu svrhu rekonstruisana izbijanjem unutrašnjih zidova i otvaranjem velike sale. Radovi su stručno izvođeni pod rukovodstvom arhitekta. Prilikom otvaranja Doma održana je svečana aka-

¹⁷² Front slobode br. 4, od 10. III 1944, str. 14.

¹⁷³ Midhat Muradbegović, Sjećanje na Hasana Kikića - Književni susreti, edicija II, Gradačac, 1977.

¹⁷⁴ U izvedenom programu nastupio je kvartet u kome su bili: Salih Žilić prva violina, Midhat Muradbegović druga violina, profesor građanske škole Svoimir Jamšek violončelo, Muhamed Mehmedović klavir-harmonika.

demija. General Savo Orović je nakon izvedenog programa, ushićen njegovim visokim nivoom, rekao: »Djeco, pa ovo je Beograd«.

Komande područja za Posavinu i Trebavu, kao vojnote-ritorijalna komanda, formirana je u novembru 1943. godine, a prvi komandant je bio Salih Žilić. U početku nije mogla razviti sve svoje organe. Pod svojom nadležnošću je imala komande mjesta u Modriči, Gradačcu, Bukviku i Srebreniku koje su uspostavljane oslobađanjem tih mjesta u septembru 1943. Shodno direktivi Vrhovnog štaba o organizaciji vojno-teritorijalnih organa od 8. februara 1944, izvršena je reorga-nizacija i popuna u Komandi područja. Komandu područja su sačinjavali: komandant, politički komesar, zamjenik ko-mandanta i referenti. U komandama mjesta zamjenik ko-mandanta je odgovarao za mobilizacijske i tehničke poslove, a pomoćnik komandanta je bio odgovoran za partijsko-po-litički rad.¹⁷⁵

Od sredine februara 1944, kada je izvršena reorganiza-cija vojnote-ritorijalnih organa, Komanda područja za Posa-vinu i Trebavu ispoljila je povećanu aktivnost. Komandant područja tada je bio Boro Popović, a njegov zamjenik Mi-hajlo Stanković. Za referenta odgovornog za obavještajno-kontraobavještajnu djelatnost imenovan je Salih Gorak,¹⁷⁶ a za intendanta Miloš Nikolić. Komanda područja je rukovo-dila sa komandama mjesta u Gradačcu, Srebreniku, Modri-či, Bosanskom Samcu, Gornjoj Slatini, Gornjem Žabaru i u Bukviku.

Često je dolazilo do promjena u sastavu Komande pod-ručja i komandi mjesta. Tako je, uskoro, Boro Popović po-stao komesar Komande područja, a Radika Ilić komandant.

¹⁷⁵ Josip Broz Tito, *Vojna djela*, knj. 1. str. 446. II izdanje VIZ, Beograd, 1978.

¹⁷⁶ Prilikom povlačenja jedinica u centralnu Bosnu, Salih Gorak je ostav-ljen na terenu Gradačca sa zadatkom da obavještajno djeluje. On je, međutim, uskoro zarobljen, i u želji da sačuva svoj život denucirao je neprijatelju saradnike NOP-a. Zbog toga je poslije rata osuđen.

Uz svaku komandu mjesta nalazila se partizanska straža kao obezbjeđenje do februara 1944, kada su obezbjeđenje slobodne teritorije preuzele jedinice odreda.

Komanda područja za Trebavu i Posavinu imala je u svom sastavu referenta za mobilizaciju, koji se starao o mobilizaciji ljudstva za jedinice NOV i POJ. U komandama mjesta su napravljeni mobilizacijski spiskovi koji su obuhvatali godišta od 1909. do 1926. godine. Mobilizacija se vršila dobrovoljno i po pozivu. Tako je, na primjer, komanda mjesta Gradačac do polovine marta 1944. mobilisala 310 mladića u 16. muslimansku brigadu i Posavsko-trebavski odred, Komanda mjesta Bosanski Samac 80 omladinaca za 18. hrvatsku brigadu i Posavsko-trebavski odred, a komanda mjesta Modriča oko 200 omladinaca.¹⁷⁷

Komanda mjesta Srebrenik najviše pažnje posvećivala je svom glavnom zadatku - prijemu i otpremi hrane za Mačkovac i dalje za Birač. Bilo je prikupljeno oko 6 vagona pšenice, kukuruza, masti i slanine. U Srebreniku se nalazila i bolnica u kojoj je bilo oko 150 ranjenika i ambulanta za liječenje endemskog sifilisa.

U Gradačcu je bilo uskladišteno oko 5 vagona namirnica za transport u pasivne krajeve. Od 27. novembra 1943. radila je u Gradačcu bolnica komande Posavsko-trebavskog područja koju je vodio dr Hamdija Bravo. Radile su obućarska, krojačka, pekarska, kovačka, stolarska i brijačka radionica. Osnovana je i kuhinja u kojoj se hranila gradska sirotinja.

Komanda mjesta Srebrenik obuhvatala je sela: Špionicu, Čehaje, Babunoviće, Zuberovo Brdo, Donji i Gornji Srebrenik, Rapaticu, Donje Moranjke, Seonu, Cage, Ljenobud, Kuge, Zahiroviće, Potpeć, Brezik, Lisoviće, Podorašje, Tinju,

¹⁷⁷ U štab 3. bataljona u Gradačcu jednog dana je došao Mehmed Fitozović iz Bosanskog Šamca i doveo sina Rizaha i rođaka Hazima Hadžialijagića opremljene i naoružane opremom i oružjem koje je sam kupio. Doveo ih je u štab bataljona tražeći potvrdu da ih je predao ispravno. Štab se našao u nedoumici. Ubjeđivali su Mehmeda da promijeni svoj zahtijev, ali on nije pristao. Na kraju su mu izdali potvrdu u kojoj izjavljuju da su od njega primili Rizaha i Hazima. Rizah je uskoro postao omladinski rukovodilac, a Hazim komesar čete u 18. brigadi.

Stražu, Crveno Brdo i Jasenicu. Prvi komandant komande mjesta bio je Salih Žilić, a poslije njega Mustafa Porobić i Malić Ibrišević. Zamjenik komandanta je bio Avdo Abdulahović, pomoćnik Mehmedalija Mujedinović. Od početka februara pa do povlačenja u centralnu Bosnu, komandant Komande mjesta bio je kapetan Muhamed Gagić, profesor, zamjenik komandanta odgovoran za mobilizacijske poslove - Ahmed Lončarević, pomoćnik komandanta i odgovoran za politički rad - Rizo Redžepagić, a intendant - Šefkija Selimović. Komandir partizanske straže pri komandi mjesta bio je Mustafa Tipura.

Komanda mjesta Gradačac obuhvatala je naselja: Gradačac, Ledenice, Vidu, Gornju i Donju Mionicu, Vučkovac, Kerrep, Jelovče Selo i Donju Zelinju. Prvi komandant mjesta bio je Mehmedalija Tufekčić, zatim Salih Gorak, a poslije Midhat Muratbegović. Zamjenik komandanta prvo je bio Šehabudin Moranjak, a zatim Muhamed Mehmedović, pomoćnik komandanta prvo Hakija Raljević, a kasnije Franjo Puškarić, i intendant Nešet Sendić.

Komanda mjesta Modriča obuhvatala je naselja: Modriču, Tarevce, Riječane, Dobrnju, Garevac, Kladare, Čardak, Miloševac i Kruškovo Polje. Prvi komandant mjesta bio je Mehmed Mujbegović, a kasnije Ferid Širbegović i Abdurahman Otanović. Zamjenik komandanta od februara 1944. bio je Đoko Gajić, pomoćnik Ljubo Dević, a intendant Žarko Mihajlović.

Komanda mjesta Bosanski Šamac formirana u februaru 1944. obuhvatala je naselja: Bosanski Šamac, Pisare, Crkvinu, Tišinu i Hasić. Komandant mjesta bio je Hasan Zaimović, zamjenik Mustafa Karić i pomoćnik Joco Bogdanović.

Komanda mjesta Gornja Slatina obuhvatala je područje između teritorije komandi mjesta Bosanski Šamac, Modriča i Gradačac. Ona je formirana u martu 1944, a komandant je bio Pero Bosić, zamjenik Kojo Stanišić i pomoćnik komandanta Milan Tubaković.

Komanda mjesta Gornji Žabar formirana je u martu 1944, a u Žabaru se nalazila samo kada su jedinice NOV i

POJ bile na njegovoj teritoriji. Za komandanta je imenovan Pero Stanković, za zamjenika Tošo Pavlović, a za pomoćnika Stevo Zivković.

U komandi mjesta Bukvik za komandanta je postavljen Jovo Pajić, za zamjenika Gojan Pajić, a za pomoćnika Pavle Zarić. Ona je obuhvatala sela Gornji i Donji Bukvik, Vitanović, Lukavac, Vujičice, Gajeve i sela na neoslobođenoj teritoriji.¹⁷⁸

¹⁷⁸ Izvještaj komandanta 17. divizije od 10. II 1942. (Zbornik IV, knj. 22, dok 44, str. 201-202) i Izvještaj Komande područja za Trebavu i Posavinu od 15. II 1944. (Zbornik IV, knj. 23, dok. 77, str. 310-320).